

DEPARTMENT OF
COMPUTATIONAL
LINGUISTICS

Секция по компютърна лингвистика

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките

Дисертация за присъждане
на образователната и научната степен „доктор“

„Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите“

Автор: Светлозара Лесева
Научен ръководител: проф. д-р Светла Коева

Версия от 18.06.2012 г.

Съдържание

Версия от 18.06.2012 г.	1
У-вод.....	4
0.1. Мотивация на изследването.....	4
0.2. Цели и задачи.....	9
0.2.1. Цели.....	9
0.2.2. Задачи.....	10
0.3. Източници на данните за анализ.....	10
0.4. Методология.....	11
0.5. Използвани корпуси и лексикографски ресурси.....	12
0.6. Кратко представяне.....	12
Глава 1.....	16
1.1. Увод.....	16
1.2. Семантико-синтактично съотнасяне. Семантични роли, концептуална структура и предикатни декомпозиции.....	16
1.2.1. Семантични роли. Тематични йерархии.....	16
1.2.2. Лексикално-концептуална структура.....	22
1.2.2.1. Гримшоу (1990) и Тени (1992).....	24
1.2.2.2. Даути (1991).....	30
1.2.2.3. Предикатна декомпозиция.....	34
1.2.2.3.1. Предикатната декомпозиция в Граматиката на ролята и референцията. Ван Валин и Лапола (1997, 2001), Ван Валин (2007).....	36
1.2.2.3.2. Събитийни структури (PX&Л 1998а, Л&PX 1999, Л&PX 2005).....	45
1.2.2.4. Семантика на фреймовете. Фреймнет.....	53
1.2.3. Представянето на българските префигирани глаголи.....	54
1.3. Представянето на лексикалносемантичните описания в българската лингвистична литература.....	56
Глава 2.....	63
2.1. Въведение.....	63
2.2. Префиксация и перфективация.....	69
2.2.1. Представките като перфективатори – за и против.....	69
2.2.2. Префиксация и перфективация.....	71
2.3. Лексикален аспект и пределност.....	75
2.4. Префиксация и пределност.....	83
2.5. Представките и дефиниране на скала.....	87
2.6. Максималност	90
2.7. Видовата принадлежност и лексикалноаспектуалните класове.....	94
2.8. Актуалност и префиксация.....	95
2.9. Обобщение.....	97
Глава 3.....	99
3.1. Лексикални и надлексикални представки.....	99
3.2. Лексикален аспект и скала. Типове скала.....	103
3.2.1. Лексикален аспект и скала.....	103
3.2.2. Типове скала.....	104
3.2.3. Непрефигирани и префигирани глаголи и реализация на скалите.....	106
3.3. Механизъм на префиксацията. Типове взаимодействия.....	109
3.3.1. Механизъм.....	109
3.3.2. Синтактични ефекти.....	111
3.3.3. Концептуална структура – формално представяне.....	113

3.3.4. Типове скали, асоциирани с представките.....	114
3.3.4.1. Абстрактна скала.....	114
3.3.4.2. Идентична скала.....	117
3.3.4.3. Модифициране на скалата.....	120
3.3.4.4. Неканонична скала.....	122
3.3.4.4.1. Скала, дефинирана за вътрешен аргумент, различен от каноничния.....	123
3.3.4.4.2. Неканонична скала, определена за периферен участник	126
3.3.4.4.3. Неканонична скала, дефинирана за екстратематичен участник	131
3.3.4.4.4. Неканонична скала, дефинирана за каноничен участник.....	134
3.3.4.4.5. Скала, асоциирана с неканонична релация.....	136
3.3.4.4.6. Скала, дефинирана за субекта.....	137
3.3.4.4.7. Индуциране на скала при нескаларни глаголи.....	138
3.3.4.4.8. Лексикализиране на скала чрез профилиране.....	142
3.3.4.5. Алтерниращи (редуващи се) основи	143
3.3.5. Съчетаемост между представки и основи.....	148
3.4. Дефиниране на външна скала.....	152
3.5. Заключение.....	154
Заключение.....	156
4.1. Обобщение.....	156
4.2. Изводи.....	158
4.3. Приноси.....	159
4.4. Насоки за бъдеща работа.....	160
Библиография.....	161

У-вод

0.1. Мотивация на изследването

От самото си начало, както концептуално, така и в практически план, тази разработка е свързана със създаването на Българския wordnet¹ (БулНет), не просто като езиков ресурс, в който изследваните в дисертацията лексикалносемантични и аспектуални особености на глаголите са наблюдавани, но и чрез принципа на организация на лексикалната информация според концептуални критерии в класове с еднородни свойства. Българският wordnet представлява лексикално-семантична мрежа, в която езиковите единици са организирани в синонимни множества, които са свързани помежду си със семантични, морфо-семантични, деривационни, екстралингвистични релации (Коева 2007б, Коева 2007в).

Докато в традиционната лексикографска практика се изхожда от лексемата и се разработват значенията ѝ, а принципът на организация на речника е азбучен, при създаването на Българския wordnet, отправната точка са концептите. Множеството от езикови единици в даден език (в случая български), които лексикализират даден концепт, представлява едно синонимно множество.

Представянето на лексикалните единици под формата на синонимни множества, свързани помежду си чрез релации и организирани в естествени класове позволява и улеснява изучаването на лексикалната система и в частност – на семантичните класове на глаголите, както и идентифицирането на семантичните релации, съществуващи между представители на класовете или между класовете като цяло. Wordnet представлява и своеобразно „тестово поле“ за лингвистични хипотези, тъй като методологическите въпроси, възникващи в хода на изграждането му, изискват изясняването на редица теоретични въпроси.

Една от задачите при изграждането на Българския wordnet е как да се представят под формата на синонимни множества българските префигирани глаголи от несвършен и свършен вид и основните непрефигирани предикати, от които са образувани. Необходимостта за решаването на тази задача произтича от факта, че моделът, който е следван при изграждането на Българския wordnet, е създаден за английски, където закономерностите, залегнали в основата на видовото противопоставяне, не се изразяват чрез отделни лексеми. Следователно, за да бъде описанието на данните от българския език коректно, е необходимо моделът да бъде адаптиран.

Езиковата интуиция показва, че в редица случаи основният несвършен глагол и

¹ http://dcl.bas.bg/wordnet_bg.htm

съответните префигирани корелати изразяват едно лексикално значение, докато в други префиксацията модифицира в различна степен и по различен начин значението на изходната основа², и няма такова тъждество.

Следните примери ще послужат за илюстрация. Ако се сравнят глаголите *пиша* – „излагам в писмена форма някаква препоръка, заповед, покана, молба и под. или съобщавам на някого, споделям с някого в писмен вид факти, които го интересуват, свои преживявания, мисли, разбирания и др.“³ (РБЕ т. 12: 455) с производните *написвам* и *напиша* – „пиша нещо до край, изцяло“ (РБЕ, т. 10: 376, зн. 1), се вижда, че между префигираните глаголи и мотивирация съществува *относително лексикално тъждество*. Под този термин тук се има предвид, че лексикалното значение на основния несвършен и на префигираните глаголи съвпада (Станков 1968: 167). Формалният израз на тъждеството е възможността за заместване на основния и на вторичния несвършен глагол с глагола от свършен вид в итеративна употреба – така нареченият функционално-семантичен критерий, формулиран от Маслов (цит. по Падучева 1998: 35-36, Чаралозова 2009: 148-149). Смятаме, обаче, че тъждеството между основния несвършен и видовата двойка е относително, тъй като значението за пределност се лексикализира само от префигираните глаголи⁴. В лексикографската практика е възприето видовите глаголни двойки да се представят с обща дефиниция – в една речникова статия (Български тълковен речник – Андрейчин и др. 2002, по-нататък БТР) или в отделни речникови статии, като глаголът от свършен вид препраща към статията на несвършения (Речник на българския език – 1977 – 2009, по-нататък РБЕ), а изходният глагол да е описан в отделна статия. Наличието на относително лексикално тъждество е отразено в дефиницията на производната двойка (вж. по-горе), но между речниковите статии не съществува експлицитна морфо-семантична релация (в смисъла, дефиниран от Коева – Коева 2008б). Изключение представлява Българският ФреймНет (Коева и др. 2008), където членовете на видовата двойка се въвеждат като отделни речникови единици с отделни дефиниции.

В съпоставка с *пиша* – *напиша/написвам*, в едно от значенията си глаголът *намятам* е дефиниран като „*завивам, загръщам някого с дреха или завивка, която мятам, поставям на*

² Тъй като повечето разглеждани префигирани предикати са производни от глаголи, по-често ще се използват взаимозаменяемо *изходен глагол, мотивирац глагол, непрефигиран корелат* и под. Когато се разглеждат префигирани глаголи, производни от думи от други части на речта, ще се говори за *изходна/мотивираща основа*.

³ Разглеждаме това значение като пример, но изводите са приложими и за останалите значения на същия глагол, които кореспондират с видова двойка *напиша-написвам* в посоченото значение.

⁴ Аналогично твърдение е изказано от Иванова (Иванова 1966: 134) – „... остатъчната семантика на префикса не позволява пълно идентифициране на двата несвършени глагола – основния и производния... в префиксалните образувания остават следи от лексикално изразена резултативност...“

гърба, раменете или тялото му; замятам“ (РБЕ, т. 10: 340, зн. 2). От тълковната дефиниция се вижда, че отношението между изходния *мятам* и префигирания *намятам* (и съответно *наметна*) е различно от това между *пиша* и *написвам*, тъй като значението на *намятам* не е „*мятам до край, изцяло*“. Съответно и функционално-семантичният критерий не е приложим.

Предикатите описват ситуации, спадащи към различни онтологични категории. В най-разпространения вариант на аспектуалната класификация (Вендлер 1957, Даути 1979 и много други) глаголите се разделят на *състояния*, *дейности*, *постижения*, *изпълнения*. В wordnet тези категории са залегнали в организацията на семантичните класове, на които са разделени глаголните значения. На нивото на концептите в Принстънския wordnet не се прави разграничение между дадена ситуация в процес (*пиша*) и същата ситуация в нейната цялост (*напиша*⁵), тъй като това противопоставяне отразява протичането на ситуациите във времето, а не лексикалносемантичните им свойства. Изхождайки от това и за да се запази междуезиковото съотнасяне между еквивалентните множества в българския и английския език следва *пиша*, *напиша* и *написвам* да се включат в едно синонимно множество: {*пиша*, *написвам*, *напиша*}, като видовото различие е изразено чрез специална релация. *Мятам* и *наметна/намятам* се включват в различни синонимни множества {*мятам*} и {*намятам*, *наметна*} – тъй като при тях няма относително лексикално тъждество.

Въпросът, който възниква, е какви са отношенията между префигираните глаголи и непрефигирания корелат и чрез каква релация да бъдат изразени. Ако съпоставим *мятам* и *наметна/намятам* с друга глаголна двойка, производна от *пиша*, която не е лексикално тъждествена с основния глагол – *попиша/пописвам*, се вижда, че при втората двойка лексикалното значение на изходния предикат се специализира, стеснява и следователно *пиша*, *попиша* и *пописвам* принадлежат към един семантичен клас. Според възприетата методология за представяне на данните в Българския wordnet *попиша* и *пописвам* се класифицират като хипоними на *пиша*:

{*пописвам*, *попиша*}

хипероним {*пиша*}

За разлика от тях при *мятам* и *наметна/намятам* отношенията са различни. *Мятам* – „*слагам, поставям нещо някъде, върху друго нещо, обикн. С рязко движение, с подхвърляне или със замах от разстояние; хвърлям, замятам*“ (РБЕ, т. 9: 876, зн. 2) е глагол за поставяне на нещо някъде чрез преместването му в пространството, а *наметна/намятам* означават

⁵ и *написвам*, доколкото има неактуални употреби, изразяващи цялостност, завършеност.

покриване на някого или нещо чрез такова действие. Следователно изходният глагол и префигираните корелати принадлежат към различни семантични класове. Това се вижда както от тяхното лексикално значение, така и от синтактичния израз на аргументите им (вж. по-долу).

Разгледаните факти показват, че за идентифицирането на множествата от деривационно свързани глаголи, които описват дадена ситуация, както и за установяване на принадлежността на префигираните глаголи към определен семантичен клас е необходимо разглеждането им в съпоставка с мотивиращите глаголи и изясняването на степента и начина, по който представката изменя семантиката на получените предикати. За целта е необходимо изграждането на типология на взаимодействията между представките и основите.

Изясняването на тези въпроси има както практическо, така и теоретично значение. Практическото значение се изразява в това, че описанието на взаимодействията при префиксацията и на резултата от тях би улеснило разработването на методология за представяне на тези явления в езикови ресурси като wordnet, които са приложими и по принцип в лексикографската практика. Така например, при създаването на синонимно множество, потенциално включващо непрефигирани и производни от тях префигирани глаголи, установяването на относително лексикално тъждество между префигираната двойка и мотивиращия глагол се използва като положителен тест за принадлежността им към едно и също синонимно множество. Отсъствието на тъждество налага да се установи дали отношението между мотивиращия глагол и префигираните корелати се основава на модифициране на значението (както с *попиша* и *пописвам*), при което е налице принадлежност към един и същ семантичен клас, или новообразуваните глаголи спадат към друг клас.

При създаването на българската лексикално-семантична мрежа се следва структурата и организацията на концептите, установена в рамките на Принстънския wordnet (PWN). Същевременно разширяването на БулНет предполага включването на префигирани глаголи, които нямат еквиваленти в английския език и съответно – не са отразени в PWN. Това означава, че трябва да се въведат нови синонимни множества, които да бъдат „вписани“ в общата структура с помощта на релации с други множества. За тази цел е необходимо да се установи множеството от релациите, чрез които глаголите, лексикализиращи даден концепт, се свързват с други множества. *Хиперонимията* е една от най-важните релации, които организират структурата на wordnet. Чрез нея глаголното множество се причислява към даден семантичен клас. При въвеждането на префигирани глаголи, които нямат съответствие в

PWN, и съответно за тях се създава ново синонимно множество, едно от основните съображения е дали принадлежат към същия клас като изходния глагол (и съответно дали се намират в същата хиперонимно-хипонимна подструктура), или не. В първия случай въвеждането им е относително лесно (*попиша/пописвам*), докато във втория е необходимо да се анализира значението им, за да се определи класът, към който принадлежат, и хиперонимно-хипонимната структура, в която следва да се включат (*намятам/наметна*).

В теоретичен план изследването на взаимодействието между представките и основите е важно в няколко аспекта.

Част от представките модифицират значението на основите, с които се свързват, като добавят определен лексикален компонент – например *по-* в *попиша/пописвам* внася значение за ограничена продължителност, а *на-* в *намятам* – локативно значение за засягане, обхващане на повърхност. Примерите илюстрират доминиращия модел на произвеждане на префигиран глаголи – от основен несвършен по вид предикат се получава префигиран от свършен вид, а от него – чрез вторична имперфективация – префигиран несвършен. Морфологичните изменения са следствие от промяна в аспектуалните свойства на изходния предикат, настъпващи в резултат на префиксацията. Подобен ефект имат и представки, които не съдържат в значението си отчетлив лексикален компонент, като *на-* в *напиша/написвам*. Тези явления са добре познати и изучени, но все още има дискуссионни въпроси, например в какво точно се изразява взаимодействието между префикса и основата (ако *пиша* и *написвам* имат почти еднакво значение) и какво е отношението на префиксацията към перфективацията.

Наред с това е забелязано, че представките имат свойствата да взаимодействат със семантичната структура на предикатите, с които се свързват. По-конкретно, представките имат способност да променят тематичната структура – (i) броя и семантичния тип на аргументите и (ii) синтактичното им изразяване – експлицитност/имплицитност и синтактична позиция. За онагледяване може да послужи глаголната двойка *наметна/намятам* в съпоставка с *мятам*.

Множеството от аргументи на глагола *мятам* включва участник (*Агенс*), който премества обект (*Тема*) и го поставя върху дадено място (*Цел*). Тематичната структура на *наметна/намятам* в конкретното значение включва (*Агенс*), който извършва действието, участник, чиято повърхност е покрита (*Цел*), и (*Тема*) – това, което служи за покриване.

[x]_{АГЕНС} **мята** [y]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}

[X]_{АГЕНС} **намята** [z]_{ЦЕЛ} [с у]_{ТЕМА}

[Майката]_{АГЕНС} *метна* [одеалото]_{ТЕМА} [върху спящото дете]_{ЦЕЛ}.

*[Майката]_{АГЕНС} *метна* [спящото дете]_{ЦЕЛ} [с одеалото]_{ТЕМА}.

[Майката]_{АГЕНС} *наметна* [спящото дете]_{ЦЕЛ} [с одеалото]_{ТЕМА}.

Съпоставката между двете тематични структури показва както прилики, така и съществени разлики. Както *мятам*, така и *наметна/намятам* имат по три задължителни конституента с едни и същи роли, но участниците *Тема* и *Цел* се реализират в различни синтактични позиции при непрефигирания и префигираните глаголи. Тъй като *на-* има локативна семантика, очевидно промяната на статута на участника с роля *Цел*, довела до изразяването му в прякообектната позиция на *намятам*, се дължи на представката.

Случаи като демонстрирания не са редки и не засягат само *на-*, нито само това нейно значение, но като цяло природата, механизмът и ефектите от тези взаимодействия остават встрани от научната проблематика. В славистичната традиция те са били обект само на отделни разработки и едва напоследък – на по-системно проучване. В рамките на западната славистика тези явления се разглеждат главно в контекста на лексикалния аспект и вида и порядко като самостоятелен фокус на изследване.

0.2. Цели и задачи

0.2.1. Цели

Основната цел на дисертацията е да се изследва взаимодействието между префиксите и лексикално-концептуалната структура на мотивиращите основи (в повечето разглеждани случаи – глаголи) и влиянието му върху аргументната реализация. По-конкретно, целта е да се формулира механизмът на взаимодействие между представките и предикатите и да се опише как префиксацията изменя тематичните и аспектиалните свойства на изходните предикати и как това се отразява върху синтактичното изразяване на задължителните участници и морфологичните свойства на глаголите. Пряк резултат от изследването е описанието на типологията на тези взаимодействия.

Извън изследването остават случаите, в които префиксацията води единствено до модифициране на лексикалното значение без промени на другите нива.

0.2.2. Задачи

1. Да се определят семантичните фактори, които предопределят аргументната реализация и отношението им към взаимодействието между представки и предикати.
2. Да се избере формализъм за представяне на лексикалносемантичната структура на предикатите – както на изходните, така и на префигираните.
3. Да се изясни механизмът, по който се извършва префиксацията, и да се опише взаимодействието ѝ с тематичната и аспектуалната структура, а оттам и ефектите върху синтактичната реализация на аргументите и видовете им принадлежност.
4. Да се представи типология на взаимодействията между представките и основите, като се изведат закономерностите според това, дали префиксацията е съпроводена с промени в тематичната структура. Фокусът на изследването е върху случаите, в които са засегнати тематичните свойства. Като резултат от него, се очаква да бъдат формулирани основните типове взаимодействия с оглед на тематичните промени и промените в аргументната реализация.

0.3. Източници на данните за анализ

За постигането на научните задачи са анализирани групи префигиранни глаголи в съпоставка с мотивиращите основи.

(i) Основна част от анализираните данни представляват глаголните синонимни множества в Българския wordnet. От общо 5988 синонимни множества са разгледани 1099, които включват основен имперфективен глагол (стойност за вида имперфектива тантум) и поне една видова двойка (със стойност за вида несв. в. и св. в. съответно).

(ii) Разгледани са ексцерпираните от БТР около 7000 глагола с представките *в-/въ-*, *въз-*, *до-*, *за-*, *зад-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о-*, *об-*, *от-*, *по-*, *под-*, *пре-*, *през-*, *пред-*, *при-*, *про-*, *раз-*, *с/съ-*, *у-*.

(iii) Анализирани са списъците глаголи, предложени у Иванова (Иванова 1974) и Радева (Радева 1991).

(iv) Разгледани са речниковите статии на глаголи от определени семантични класове в БТР, в РБЕ, в онлайн речници.

(v) Анализирани са неописани в речниците значения, установени на базата на примери, извлечени чрез заявки от Интернет и от Българския национален корпус.

Разбира се, голяма част от глаголите в различните източници съвпадат. На базата на

списъците са изведени основните закономерности на взаимодействието между изходните за префиксацията основи и префигираните глаголи. Случаите, представляващи интерес, са изучени детайлно чрез съпоставка с изходния глагол или неглаголна основа.

0.4. Методология

При анализа се изхожда от семантичната структура.

Определя се лексикалното значение на префигирания глагол и на глагола/основата, от който е произведен.

Идентифицират се аргументите в изходната структура и аргументите на префигирания глагол въз основа на дефиницията и примери.

Разглежда се семантичната структура – брой на задължителните участници, релацията на всеки от участниците към предиката. По възможност изходният глагол/основа и префигираните корелати се съотнасят към семантичен фрейм във ФреймНет.

Когато значението на префигирания глагол не е описано в лексикографските ресурси, се установява принадлежността му към даден семантичен клас и значението, концептуалната структура и аргументната реализация се разглеждат по аналогия с други членове на същия клас. Търсят се подкрепящи примери, на базата на които се обосновава анализът.

Като се изхожда от анализа, се установява какви промени са настъпили вследствие на префиксацията в тематичната и аспектиалната структура.

(i) Определя се лексикалният принос на представката;

(ii) разглежда се броят на задължителните участници на изходния и на префигирания глагол;

(iii) установява се съотнасянето между семантично съвместимите⁶ участници, т.е. тези, между които отношението е на еквивалентност, или между хипероним и хипоним (или обратно). В случая съотнасянето е между тематични роли;

(iv) формулира се типът на промяна – кои участници променят статута си и в каква посока, променя ли се броят на задължителните участници. Установява се по какъв начин се променя релацията между участника/участниците, които са получили различен статут, и предиката, променя ли се и как синтактичната им реализация, лексикалният им аспект;

(v) извежда се кои са семантичните (под)класове, към които принадлежат изходният глагол/основа и префигираните корелати.

⁶ Формална дефиниция на термина е представена в Глава 1.

0.5. Използвани корпуси и лексикографски ресурси

При привеждането на примери са използвани дефиниците в РБЕ, където е възможно, в противен случай – в БТР. Ако е използван друг източник, това също се посочва. Използват се тези лексикографски ресурси, а не Българския wordnet по няколко причини. Най-напред в Българския wordnet в част от разглежданите случаи (като {пиша, написвам, напиша}) основният несвършен глагол и глаголната двойка са членове на едно и също синонимно множество и съответно имат обща тълковна дефиниция, докато в част от приведените примери се илюстрира именно разликата в значенията между основните несвършени глаголи и видови двойки. Второ, включването на синонимни множества в БулНет следва определени принципи, основаващи се на честота на срещанията в различни корпуси, поради което част от значенията, които се разглеждат в дисертацията, все още не са включени.

Когато дефиницията е съставена за целите на дисертацията (например при значения, непредставени в лексикографските ресурси), това се посочва изрично. В тези случаи се следват общите принципи за създаване на тълковни дефиниции.

Като основни източници на примери както с илюстративна цел, така и с оглед на анализите, са използвани Българският национален корпус⁷ (БНК) и Интернет. Примерите от БНК са извлечени чрез различни по тип заявки – търсене по конкретна форма – *пиша*, търсене по лема: *пиша/F/*, търсене по поредици от думи. В конкретни случаи заявките включват комбинация от глагол и определен предлог, които може да са разположени в съседство или да са разделени от определен брой думи. Така например, чрез заявката <намажа/F/ [0,3] върху> се извличат примери, в които произволна форма на глагола *намажа* е следвана от предлога върху, като между тях може да има най-много три думи. Тъй като не всички от търсените глаголи са въведени в Граматичния речник на българския език (Коева 1998б), който служи за разпознаване на формите в БНК, за целите на изследването бе направена специална заявка, при която от предварително изготвени списък от основи и списък от представки се извличат техните комбинации, както и комбинациите им с предлози (също зададени по списък).

0.6. Кратко представяне

В първа глава са изложени основните теории и термини, използвани в останалата част от работата. Целта е да се покаже общото развитие на идеите за лексикално-концептуалната структура на предикатите от гледна точка на приноса им за описанието на

⁷ http://ibl.bas.bg/BGNC_bg.htm

префигираните глаголи, а не пълно изложение. По тази причина не са включени редица важни теории, като тези за Генеративния лексикон на Пустейовски (1995), теорията за семантичните структури на Джакендоф (1990) и др. На базата на представените теории се определя разбирането за концептуалната структура на предикатите като структурирано описание на ситуациите в света с поне две измерения – тематично и аспектиално-събитийно. В първото се определят релациите между участниците и предиката, а във второто – тематичната структура се организира спрямо тяхното отношение към протичането на ситуацията. Именно аспектиално-събитийната структура предопределя аргументната реализация.

На базата на прегледа са направени някои предварителни изводи за представянето на българските префигиранни глаголи и е избран подход за описанието им – чрез семантични фреймове и чрез предикатна декомпозиция, с помощта на която се формализират аспектиално-събитийните свойства на фреймовете.

Накратко са представени изследванията върху лексикалната семантика на глаголите и семантико-синтактичното съотнасяне в българската лингвистична литература и е посочено мястото на изследването в контекста на съвременната българистика.

Целта на **втора глава** е да се изясни функцията на представките и в какво се изразява взаимодействието им с основите от гледна точка на лексикално-концептуалната структура. Езиковите данни, а и научните изследвания сочат, че при префиксацията в общия случай се променят лексикално-аспектиалните свойства, а в много случаи, както бе показано в примерите по-рано – и тематичните.

Във втора глава фокусът е върху взаимодействието на представките с аспектиалната структура. В съответствие с Филип (2008) се приема, че приносът на голяма част от представките е да „квантифицират“ ситуацията (по Крифка 1992, 1998). Изхожда се от тезата, че ситуациите сами по себе си представляват хомогенно, ненаредено множество от събития (напр. *ям*). Неформално квантифицирането представлява съотнасяне на хомогенна ситуация към времево измерение – спрямо което тя протича, и задаване на предел, спрямо който тя приключва (дефинира се критерий за наредба на ненаредените събития). Критерият може да се основава на свойство на вътрешния обект (*ям ябълка*), времеви предел (*вървя десет минути*) и т.н. Тезата е, че представките имат функцията да експлицират вътрешноприсъща скала (обемът на ябълката) или да въведат скала, спрямо която „се измерва“ протичането на ситуацията. В резултат от това става възможно ситуацията да кулминира, т.е. да достигне предела си (максималната стойност на скалата). На базата на заключенията на Филип в

рамките на изследването се дефинира понятието за *вътрешна скала* – която измерва протичането на ситуацията, определено от вътрешноприсъщите ѝ свойства, и *външна скала* (съответстваща на понятието *extensive measure function* у Филип) – която налага външен времеви или друг количествен измерител.

Разглеждат се и последствията за граматичния вид. В резултат от дефинирането/лексикализирането на предел възникват видовете двойки, които в общия случай изразяват кулминация (св. в.) и движение към кулминация (несв. в.), т.е. различна *перспектива* (Падучева 2009) или *ракурс* (Смит 1991) към квантифицираната ситуация. Процесното актуално значение на несвършения вид в редица случаи е ограничено. На базата на езиковите данни се заключава, че тези ограничения отразяват не разлика в лексикалносемантичните свойства на членовете на видовата двойка, а семантична или прагматична невъзможност ситуацията да се разглежда като процес.

В трета глава фокусът е върху измененията в тематичната структура и аргументната реализация вследствие от префиксацията. Формулират се основните типове взаимодействие между представките и глаголите/основите – *канонично* и *неканонично*. При първия тип измененията, които настъпват в семантиката на изходния глагол, не предизвикват изменения в тематичната структура, а в аспектиален план се лексикализира скалата, която се задава от самия глагол (в комбинация с негов аргумент). В рамките на каноничното са установени три подтипа взаимодействие – *дефиниране на абстрактна скала* – лексикализирана от представки с абстрактно значение; *идентична скала* – реализира се, когато представка, която привнася собствено лексикален компонент, се свързва с предикат, който лексикализира същия компонент; *модифицирана скала* – реализира се, когато представка с лексикален компонент се свързва с предикат, който не съдържа същия компонент в лексикалното си значение и съответно то се видоизменя от семантичния елемент на представката. Видът на скалата се определя от взаимодействието на конкретното представъчно значение с конкретна основа. Една и съща представка може да реализира идентична, модифицирана или неканонична скала. Неканонична скала се въвежда при всяко взаимодействие, при което настъпват различия в тематичната структура (*мятам-наметна/намятам*).

В останалата част от главата се изследват различните видове неканонична скала. Изведени са основните закономерности, свързани с промяна в броя на задължителните участници и семантичните релации между аргументите и предиката. При анализа е представено съотнасянето на изходния семантичен фрейм с активирания от префигурирания глагол, и съотнасянето на участниците във фреймовете. Чрез предикатната декомпозиция на

изходния и на префигираните глаголи е демонстрирано настъпилото изменение в тематичната и аспектиално-събитийната структура и в аргументната реализация.

Глава 1

1.1. Увод

В настоящата глава се разглеждат някои теории за лексикалносемантично описание, като фокусът е върху онези от тях, които отчитат ролята както на тематичната, така и на аспектуалната структура (така наречените аспектуално ориентирани подходи). Стремехът при представянето е да се отрази развитието в разбирането за семантичните фактори, предопределящи аргументната реализация, и заедно с това да се въведат основните термини и теоретични схващания, които се приемат по-нататък в работата.

В 1.2.1 са представени семантичните роли и тематичните йерархии и трудностите, свързани с приложението им. В следващите части (1.2.2.) фокусът е главно върху теориите и формалните модели, които определят аргументната реализация не чрез свойства на аргументите, а чрез свойствата на предикатите и аргументните позиции, които те отварят. Дискусията е съсредоточена върху предикатната декомпозиция и как с нейна помощ се представя *логическата/събитийната структура*⁸ на предикатите (1.2.2.3). В рамките на изложението се изтъкват преимуществата на отделните подходи с оглед на формализирането на структурата на българските глаголи. В т. 1.2.2.4 ще бъде представена теорията на семантичните фреймове, която заедно с предикатната декомпозиция се използва за описание на концептуалната структура на изходните и на префигираните предикати в следващите глави на дисертацията. Излагат се някои предварителни изводи за начина на представяне и за характера на взаимодействието между представките и основите. В последната част са скицирани основните теми, свързани с лексикалносемантичната структура и реализацията на аргументите, които се разглеждат в българската лингвистична традиция, и се очертава мястото на настоящото изследване.

1.2. Семантико-синтактично съотнасяне. Семантични роли, концептуална структура и предикатни декомпозиции.

1.2.1. Семантични роли. Тематични йерархии.

Теорията за съотнасянето между семантиката и синтаксиса се основава на схващането, че синтактичното поведение на аргументите е предсказуемо от определени аспекти на

⁸ Както ще бъде изяснено в съответната част, различни автори използват различни наименования (*събитийна структура*, *логическа структура*, *лексикално-концептуална структура* и др.) за представянето на лексикалното значение чрез предикатна декомпозиция. С посочването на алтернативните термини с (/) се цели да се изтъкне принципната прилика между тях, макар, разбира се, в рамките на всяка конкретна теория са дефинирани и други различия.

лексикалната семантика на предикатите. Това предполага, че с помощта на добре формулирана теория за лексикалносемантично описание на глаголното значение и адекватна теория за съотнасяне от лексикалносемантичното описание към синтактичното представяне би било възможно извеждането на синтактичните свойства на предикатите от тяхното значение (Джакендоф 1990, Левин и Рапапорт-Ховав⁹ 1996:2-3, Л&РХ 2005 и много други).

Това разбиране се основава на няколко основни предпоставки - (i) значението на предикатите има структурирана вътрешна организация, която може да се представи формално; (ii) само определени аспекти на значението имат отношение към изразяването на аргументите; (iii) именно тези компоненти на значението са отразени в структурираното описание на значението по еднозначен начин; (iv) съществува описание на механизмите на взаимодействие между тях и синтактичната реализация на аргументите, или алгоритъм за проектирането на аргументите в съответни синтактични позиции (Гримшоу 1993/2005, Даути 1991, Джакендоф 1990, Л&РХ 2005, Левин 2006, Пинкър 1989, РХ&Л 1998а, РХ&Л 1998б и много други).

В литературата термините *лексикалносемантично описание* (ЛСО), или още *лексикалносемантично представяне* (като преводни еквиваленти на *lexical semantic representation*) се използват като еквивалентни на термина *лексикално-концептуална структура* (ЛКС), използван от Джакендоф (1990), Гримшоу (1990) и други учени (РХ&Л 1998б:249). В книгата си „Семантични структури“ (1990: 12, 15) Джакендоф разглежда лексикално-концептуалните структури на езиковите изрази като абстрактни мисловни репрезентации, чрез които носителите на даден език концептуализират ситуациите в света¹⁰. Лексикално-концептуалните структури представят вътрешната формализируема структура на езиковите единици.

Известно е, че първите лексикалносемантични описания и опити за семантико-синтактично съотнасяне са падежните рамки и списъците от дълбоки падежи (тематични роли) и принципите за селекция на субект (Филмор 1968). Впоследствие се налага и понятието (предикатно-)аргументна структура ((П)АС), с което се означава формалното представяне на ситуацията (описвана от предиката) и участниците в нея (чрез аргументите), и евентуално на отношенията между (всеки от) тях и ситуацията (чрез тематичните роли). В рамките на генеративния синтаксис тематичните роли се включват в представянето на аргументите на предикатите под формата на *тета-решетки* (Стоуъл 1981), представляващи

⁹ Оттук нататък за съвместните работи на двете авторки ще се използва съкращението Л&РХ или РХ&Л в зависимост от реда на имената.

¹⁰ „...a level of mental representation called conceptual structure is seen as the form in which speakers encode their construal of the world...“ (Джакендоф 1990: 12)

ненаредени списъци от тематични роли, съответстващи на аргументите на предиката, например:

счупя: <Агенс, Пациенс>

дам: <Агенс, Тема, Реципиент>

Аргументите се идентифицират от предиката чрез приписване на тематична роля (*тета-роля*) в зависимост от отношението, съществуващо между него и аргумента. По този начин лексикалните свойства получават израз в синтактичната структура.

Утвърждава се идеята, че между аргументите на даден предикат съществува йерархия според начина, по който се приписва тета-роля. На това основание аргументите се подразделят на *външни* и *вътрешни* (Уилямс 1981) – външният се реализира извън максималната проекция на глагола, като тета-роля му се приписва чрез предикацията, а вътрешните - в максималната проекция на V; те от своя страна се подразделят на пряк и непреки вътрешни аргументи (Маранц 1984), като на прекия се приписва тета-роля от предиката, а на непреките – обикновено от предлози (Левин и Рапапорт 1986: 638). По този начин аргументната структура се разглежда като множество от аргументи, като за всеки аргумент е означен статутът му (относителната му позиция спрямо останалите аргументи) във вътрешната йерархична организация на аргументната структура. Означенията за аргументите може да са тематични роли или променливи, а съотнасянето им с позиция в аргументната структура се означава чрез подчертаване, различно ниво на влагане в скоби и т.н. (Гримшоу 1990:2-3).

В по-ранните изследвания съотнасянето на аргументите към синтактичните категории се извършва чрез обединяване на тематичната и субкатегоризационната информация в тета-решетката, като се посочва кореспонденцията между дадена тематична роля и синтактичната категория, която я изразява, а чрез индекса - и синтактичната позиция. Подчертаването на ролята *Агенс* означава, че той е външният аргумент (т.е. субект) (за нотацията в тета-решетките вж. Хегман 1994:43-46, примерът е аналогичен с представените там):

слагам

<u>Агенс</u>	Тема	Цел
NP	NP	PP

i	j	k
---	---	---

В предложените по-горе формулировки аргументната и тематичната структура са съотносими, тъй като аргументите се идентифицират чрез тематичните роли, т.е. ролите назовават различните аргументи на даден предикат. Съотнасянето е декларативно, синтактичната проекция е експлицитно зададена и не се предсказва от семантичните свойства (чрез тета-ролите).

Стремежът при тематичните роли в духа, в който Филмор ги дефинира, е да се търси обобщение за сходни семантични свойства на дадени класове от аргументи на различни предикати (т.е. да се установят класове на еквивалентност) и да се формулира относително малко множество от роли, от които да е възможно да се изведат синтактичните свойства чрез определени правила за съотнасяне (ЛРХ 2005:36). Пример за такова правило е *Принципът за селекция на субект* (Филмор 1968:30), който гласи, че при наличието на *Агенс*, субектната позиция се заема от *Агенса*, при отсъствие на *Агенс*, и наличие на *Инструмент*, субектната позиция се заема от *Инструмента*; в противен случай субект става *Обективът (Пациенсът)*. Друг пример са *Правилото за Агенса* и *Правилото за Темата* (Андерсън 1977), чрез които, в случай че глаголът изисква *Агенс*, то *Агенсът* се съотнася със субектната позиция, а *Темата* с прякообектната, а в случай че не се изисква *Агенс*, *Темата* се съотнася със субектната позиция (цитирано по ЛРХ 2005:83). Уилямс формулира няколко принципа, регулиращи синтактичната проекция на тематичните роли, един от които е: „Ако има *Агенс*, то той е външен за V“¹¹ (Уилямс 1981:87, цитиран по Радфорд 1988:385). При този тип правила синтактичната реализация е следствие от съотнасянето на две йерархии – на тематичните отношения и на граматичните отношения, при което по-високо намираща се в йерархията тематична роля кореспондира с по-висока граматична позиция (Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991:155).

Използването на списъци или йерархии от семантични роли за дефиниране на правила за семантико-синтактично съотнасяне среща редица проблеми (Даути 1991:553-562, Джакендоф 1990: 47-48, Л&РХ 2005, втора глава). Най-общо те се свеждат до това, че не са установени непротиворечиви общоприети критерии за дефиниране на изчерпателен списък от ясно формулирани и добре разграничени една от друга роли, които да служат за основа на семантично обосновани и граматично валидни изводи за синтактичното поведение на глаголите. Следствията от това са (i) формулирането на различен инвентар от роли при

¹¹ „„If there is an Actor, it must be external for V“ (Recall that Actor=Agent, and External argument=Subject) (Радфорд 1988:385)“

различните автори; (ii) припокриване на семантичното съдържание между различни роли дори в рамките на една теория и в резултат на това – приписване на различни роли на едни и същи аргументи; (iii) невъзможност да се определи ролята на даден аргумент, тъй като няма подходяща роля, или поради съвместяването на повече от една роля от един аргумент. Тези факти сочат към извода, че тематичните роли не са семантични примитиви.

С посочените проблеми са свързани и трудностите при дефинирането на тематични йерархии. Не само че няма консенсус относно броя и съдържанието на семантичните роли, но както показват разработките у различните автори, самата им подредба в йерархия е проблематична (напр. у ЛРХ 2005, шеста глава).

Допълнително затруднение представляват явленията, които спадат към така нареченото *неканонично съотнасяне* – диатезите¹², психологическите предикати (вж. 1.2.2.1) и др., при които по-високо стоящ в тематичната йерархия аргумент заема по-ниска позиция от по-нискостоящ (Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991:155-156).

Алтернатива на тематичните йерархии е предложена от Джакендоф (Джакендоф 1990). Авторът разглежда йерархия, в която са формулирани две измерения – *тематично* (*thematic tier*) и *акционно* (*action tier*), като първото се отнася до пространствените отношения, а второто – до отношенията, характеризиращи релацията между *Агенса* и *Пациенса* (*actor-patient relations*). На всеки аргумент се приписва роля или и в двете измерения, или само в акционното, което има и предимство при селекцията на аргументите за по-висока синтактична позиция (Джакендоф 1990:258-262). Във варианта, предложен от Гримшоу (Гримшоу 1990), на всеки аргумент да се приписва роля в две йерархии – тематична и аспектиална, като аналогично на теорията на Джакендоф – втората, според която се определя каузиращият аргумент, има предимство пред първата. В други теории се предлага понятието за обобщени тематични роли – *макророли* (Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997 и др.) или *протороли* (Даути 1991), чрез които се обобщават свойствата, типични за *Агенса* и за *Пациенса* като прототипните роли, съотнасящи се с подлога и прякото допълнение. Според сходството на аргументите на даден предикат с тези роли те се асоциират със съответния аргумент. Характерното за тези подходи и техен отличителен признак спрямо теориите, разглеждащи семантичните роли под формата на списъци или тематични йерархии, е, че на даден аргумент се приписва определен статут единствено спрямо останалите аргументи на същия предикат.

Друга тенденция, породена от невъзможността да се формулират еднозначни

¹² По-нататък ще се уточни, че диатезите са различни глаголни значения, но това разбиране е по-ново.

принципи за съотнасяне чрез семантични роли и тематични йерархии, е маргинализирането на тематичните отношения и дори достигането до разбирането, че те не са определящи за аргументната реализация (Тени 1992: 2).

Въпреки критиките тематичните роли имат място в лексикалносемантичното описание. Не е за пренебрегване фактът, че една част от тях имат добре установено в лингвистиката значение и са предпочитани за обозначаване на аргументи с определени свойства, без да е необходимо те да бъдат изброявани, но и без непременно от ролята да следва каква е синтактичната реализация на съответния аргумент.

Важно е да се отбележи, че теориите, които запазват тематичните роли, обикновено ги дефинират като релационни понятия, съотнесени с друго ниво на описание. Така например у Джакендоф (Джакендоф 1990:47-48) *Агенсът* се дефинира като първия аргумент на функцията КАУЗИРАМ в предикатната декомпозиция, *Целта* – като аргумента на функцията за път ТО- (КЪМ/ПО ПОСОКА НА) и т.н. Една от най-изчерпателните в това отношение теории е Граматиката на ролята и референцията (ГРР), където всяка роля се дефинира като аргумент, съотносим с точно определена аргументна позиция в логическата структура на даден онтологичен и евентуално на даден семантичен клас предикати (вж. част 1.2.2.3.1. за дефиницията на ролята в ГРР). Следователно, семантичните роли не са достатъчни за задаване на механизъм за семантико-синтактично съотнасяне, но интегрирани в подходящо описание, могат да бъдат част от този механизъм и в редица случаи са предпочитан начин за означаване на аргументите.

Обвързването на тематичните роли с позиции във формализирано описание на концептуалната структура представлява промяна на парадигмата в изследванията на семантико-синтактичното съотнасяне. Тя на практика означава преход от описание, съсредоточено върху свойствата на аргументите към описание, фокусирано върху свойствата на предикатите. Някои модели за такова представяне ще бъдат изложени в т. 1.2.2.1-1.2.2.3.

В настоящата работа семантичните роли ще бъдат използвани като наименования на участниците в ситуациите, като описанието на самите ситуации ще бъде под формата на концептуални фреймове във вида, в който са представени във ФреймНет (Рупенхофър и др. 2006, Рупенхофър и др. 2010), т. 1.2.2.4. Съдържанието на дадена роля (*фреймов елемент*) се уточнява в дефиницията на съответния фрейм чрез отношенията му с останалите участници в ситуацията и допълнително (незадължително) чрез семантичния му тип.

1.2.2. Лексикално-концептуална структура

Лексикално-концептуалната структура представя структурна репрезентация на езиковата концептуализация за ситуациите в света. Приемаме, че ситуациите се представят езиково чрез глаголни и неглаголни предикати, а участниците в тях – чрез именните фрази и други референциални изрази (Ван Валин и ЛаПола 1997:82). Езиковото поведение на единиците е наблюдаемо в синтаксиса, но само определени аспекти на лексикалната семантика предопределят синтактичното поведение на предикатите. В този смисъл Пинкър (Пинкър 1989:166, цитирано по Л&РХ 2005:10) твърди, че вероятно съществува множество от семантични елементи и отношения между тях, въз основа на което са организирани значенията на предикатите, много по-ограничено от множеството на познатите когнитивни и културно значими различия¹³. В същия смисъл Гримшоу (1993/2005:78) посочва, че определени аспекти на значението (*семантична структура*) взаимодействат с граматиката и предопределят възможните синтактични операции, докато други, които са част от *семантичното съдържание* – нямат подобни свойства. Така например, способността на даден глагол да се пасивизира се определя от това, дали има външен аргумент – свойство на семантичната структура, а не от това, дали съдържа в значението си компонента „цвят“ (*боядисвам, оцветявам, избелвам* и др.) или „топлина“ (*стопявам, завирам, нагорещявам*), вместо например „студенина“ (*замразявам, охлаждам* и др.).

Въпросът, който възниква, е как се специфицира семантичната структура. Съществено развитие в лингвистиката е разбирането, че лексикалносемантичното представяне е структурирано и йерархично организирано.

В общия случай то има вид на предикатна декомпозиция (т. 1.2.2.3), в която са представени тези свойства, които предопределят аргументната реализация, и по някакъв начин е обозначен концептуалният компонент/семантичното съдържание. АС се кодира чрез аргументните позиции в предикатната декомпозиция, като степента им на вложеност в структурата отразява йерархията на аргументите. Общото за тези теории е, че използват метаезик от множество от абстрактни предикати/оператори, множество от константи (примитивни, неизведени от други предикати) и оператори (символи) за свързването им.

Сред теориите, използващи предикатна декомпозиция, доминират аспектуалните подходи (Фоли и Ван Валин 1984, Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997, Ван Валин и ЛаПола 2001, Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а и много други), макар един от най-влиятелните автори да предлага т.нар. локалистка теория (Джакендоф 1990). В различните

¹³ “Perhaps there is a set of semantic elements and relations that is much smaller than the set of cognitively available and culturally salient distinctions, and verb meanings are organized around them...” (Пинкър 1989:166)

разработки тези структурирани описания са познати като *събитийни структури* (Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а и много други), *лексикално-концептуални структури* (Джакендоф 1990, Спенсър и Зарецкая 1998 и др.), *логически структури* (Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997 и др.), както и под други аналогични наименования. Като аспектуално ориентирани могат да се разглеждат и някои синтактични теории (Гримшоу 1990, Тени 1992, представени по-долу, Рамчанд 2008).

Най-напред трябва да се изясни какво се има предвид под аспектуални подходи и *аспектуалност*.

Глаголите образуват естествени класове на базата на различни свойства. Естествени класове представляват менталните предикати, глаголите за движение, но също и личните глаголи и безличните глаголи. Едно от най-общите езиково мотивирани принципи на деление е на така наречените *лексикалноаспектуални класове*, или още *онтологични типове/категории/класове*. *Лексикалният аспект* отразява *вътрешно присъщата темпорална структура на ситуациите* (напр. у Смит 1991: 1). Общоприетата в лингвистиката класификация се основава на работата на Вендлер (1957) и включва четири класа – *дейности (activities)*, *постижения (accomplishments)*, *изпълнения (achievements)*, *състояния (states)*. Категоризирането им отчита (i) дали ситуацията е *динамична* или *статична*, (ii) характера на развитието ѝ във времето – *процесуален* или *непроцесуален*; (iii) дали ситуацията имат *вътрешноприсъща крайна точка (предел)*¹⁴. Според първия признак *състоянията* са статични, а *дейностите, постиженията и изпълненията* – динамични. *Дейностите и състоянията* се различават от *постиганията и изпълненията* по това, че не съдържат естествен *предел*. *Постиганията и изпълненията* имат *вътрешноприсъща крайна точка*, като *постиганията* са процесуални, а *изпълненията* – моментални.

Под (*лексикално*)*аспектуални свойства* на предикатите отгук нататък ще се имат предвид отличителните свойства, на които се основава причисляването на даден глагол към един от четирите онтологични типа.

Тук следва да се уточни, че под общия термин *аспектуалност* в литературата се разглеждат и свойства, които не са свързани пряко с начина, по който протичат ситуациите. Ярък пример е каузацията, която фигурира като важен параметър при лексикалносемантичното представяне в голям брой разработки и теории, независимо дали то е под формата на аспектуално ориентирани предикатни декомпозиции (Даути 1979, Фоли и

¹⁴ Този термин се използва в работата синонимно с термините естествено заложен, или още *вътрешноприсъщ предел/крайна точка/граница*.

Ван Валин 1984, Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997, Ван Валин и ЛаПола 2001, Л&РХ 1995, РХ&Л 1998а и много други), синтактични модели (Рамчанд – first phase syntax 2008) или др. В някои теории аргументната реализация се предопределя от това, дали лексикално-концептуалната структура съдържа каузативно подсъбитие, а лексикалноаспектуалните свойства в смисъла, в който са дефинирани по-горе, не се смятат за релевантни (Левин 2006).

В аспектуално ориентираните подходи формалното лексикалносемантично представяне и принципите на аргументната реализация се основават на лексикалноаспектуалните свойства на предикатите и на взаимодействието на тези свойства с фактори като каузативността, агентивността и др. Вътрешната структура на предикатите се представя под формата на „подсъбития“. По тази причина ще се използват термините (аспектуално-)събитийна структура, (аспектуално-)събитийно представяне, (аспектуално-)събитийни свойства и др. Там, където авторите използват „аспектуалност“ и „аспектуална структура“ в смисъла на аспектуално-събитийна структура, ще се предпочитат тяхната терминология, но ще се прави уточнение.

Разбирането, че аргументната реализация се определя не само от тематичните, но и от аспектуално-събитийните свойства на предикатите е изказана експлицитно в редица синтактично ориентираните теории. По-долу (1.2.2.1 и 1.2.2.2) ще бъдат представени три от най-влиятелните, тъй като в тях се формулират някои основни тези за ролята на аспектуалната структура в аргументната реализация. Теориите на Гримшоу и Тени ще бъдат дискутирани в съпоставка, тъй като в голяма степен се допълват.

1.2.2.1. Гримшоу (1990) и Тени (1992)

Развивайки идеята на Джакендоф за тематичното и акционното измерение, в книгата си „Аргументна структура“ (1990) Гримшоу показва, че различните синтактични свойства на някои групи предикати произтичат от взаимодействието на две йерархии – тематична и аспектуална¹⁵. Синтактичното изразяване на аргументите според авторката се предопределя от *а-структурата*, която представя отношения на „изпъкналост“¹⁶ – различна степен на вложеност в структурираното описание – между аргументите. Тази вътрешна структура се извежда от определени характеристики на лексикалната семантика и от своя страна влияе върху граматичното поведение на предиката. Същественото е, че отношенията на

¹⁵ Има се предвид аспектуално-събитийна структура, като при това тя не се основава на дефинираните лексикалноаспектуални класове, а на по-общото разграничаване на активно и на резултативно подсъбитие.

¹⁶ В оригинал – *prominence*. Преводът на термина е заимстван от Коева (1998).

изпъкналост се предопределят едновременно от тематичните (чрез тематичната йерархия) и от аспектуалните свойства на предиката (чрез аспектуалната йерархия) (Гримшоу 1990: 4).

Тематичната йерархия, наречена протоаргументна структура (Гримшоу 1990: 8), организира а-структурата чрез идентифицирането на отношенията на изпъкналост между аргументите на един и същи глагол, т.е. задава относителното положение на даден аргумент в индивидуалната аргументна структура (Гримшоу 1990: 5, 7). Тя има вид, аналогичен на предлаганите от други автори:

(Агенс (Експериенцер (Цел/Източник/Локация (Тема))))

Най-високо се намира *Агенсът*, като надясно относителната изпъкналост на аргументите намалява. При много класове глаголи, например агентивните, аргументната проминентност съвпада със синтактичната:

убивам (x (y))

Агенс Тема

Синтактичните свойства на аргументите и правилата за съотнасяне от а-структурата към синтаксиса се предопределят от аспектуалните свойства на предикатите. Доказателство за наличието и приоритетността на този вид свойства представляват различните синтактични конфигурации за реализация на аргументите при две групи психологически предикати - стативни и каузативни (Гримшоу 1990: 22), които имат идентична протоаргументна структура.

При стативните психични предикати от типа на *страхувам се, плаша се, боя се* подобно на агентивните глаголи, аргументът, реализиращ се в субектна позиция – *Експериенцерът*, има по-висока позиция в тематичната йерархия. При глаголи като *плаша* противно на очакваното *Експериенцерът* се реализира в обектна позиция. Асиметрията между изпъкналостта в а-структурата и в синтактичната структура не може да се обясни с тематичните свойства (тъй като те са еднакви) и следователно произтича от взаимодействието на протоаргументната структура с други аспекти на лексикалната семантика. Според Гримшоу различията в а-структурата на двата класа предикати се дължат на различното положение на *Експериенцера* в аспектуалната йерархия, произтичащо от принадлежността им към различни аспектуални класове – съответно стативни и каузативни. В постулираната аспектуална йерархия ролята *Причина* е с по-висок статут от останалите (1990:24):

(Причина (други (...)))

Всяка от двете йерархии налага върху аргументите на даден предикат своето множество от отношения на проминентност. Аргументите, които са най-високо и в двете йерархии, се реализират като субекти. При несъвпадение приоритет има аспектуалната йерархия, вследствие на което аргументът, който е най-високо в нея, е този, който се реализира в субектна позиция. Аргументи, стоящи по-високо в тематичната йерархия, но по-ниско в аспектуалната, се изразяват в по-ниска синтактична позиция. В случая с *плаша се, боя се Експериментерът* заема по-висока позиция както в тематичната, така и в аспектуалната йерархия:

тематична йерархия: (Exp (Theme))

аспектуална йерархия: 1 2

При *плаша* – *Темата*, като причинител, стои по-високо в аспектуалната йерархия и съответно се реализира като субект¹⁷.

тематична йерархия: (Exp (Theme))

аспектуална йерархия: 2 1

Тази теория има няколко следствия, свързани със синтактичната проекция на аргументите – обяснява по-особения статут на външните аргументи, произтичащ от това, че са максимално високо и в двете йерархии (Гримшоу 1990: 33), а аналогично и защо *Агенсите* – максимално високо и в двете йерархии и следователно външни аргументи – са винаги субекти. В рамките на предложената хипотеза се предсказва и способността на даден предикат да участва в синтактични операции като пасивизацията и номинализацията, които са възможни само при наличие на външен аргумент.

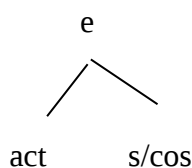
Съществен аспект на теорията е и че демонстрира, че тематичните отношения не са необходими и достатъчни детерминанти на аргументното изразяване и че поне част от синтактичните свойства се обясняват с аспектуалните (под синтактични свойства в случая следва да се разбират не само каноничната аргументна реализация, но и синтактичните трансформации и разликите в селекцията на субект).

Смятаме, че каузацията сама по себе си не определя аспектуалността. Точно обратното, демонстрирано е (напр. Ван Валин и ЛаПола 1997), че каузативни предикати могат да се образуват от глаголи от всички лексикалноаспектуални класове (т. 1.2.2.3.1.).

¹⁷ За различна трактовка на тази особеност на психологическите предикати вж. Влахова (2005, 2006). Авторката изказва тезата, че глаголите, отговарящи на стативните у Гримшоу, приписват ролята *Експериментер* на субекта, докато при активните има промяна в релацията и участникът, съответстващ на *Експериментера* при стативите, е *Пациент*, а стимулът – *Агенс*. Като доказателство за пациентния характер на аргумента е приведена възможността за пасивизация (Влахова 2006: 325).

Затова, от гледна точка на твърдението, че аспектиалните свойства играят роля при реализацията на аргументите, интерес представлява мотивацията на аспектиалното измерение на а-структурата и как е дефинирана каузацията по отношение на лексикалната семантика.

Аспектиалната йерархия представлява проекция на абстрактна събитийна структура (е), състояща се от две подсъбития – *дейност* (act) и *промяна в състоянието* (s/cos), настъпващо в резултат от нея (Гримшоу 1990:40). Максимално издигната позиция в аспектиалната йерархия се приписва само на аргумент, който участва в първото подсъбитие.

Следователно ролята *Причина* се дефинира по отношение на участието на съответния аргумент в аспектиално-събитийната структура.

Фокусът на теорията е върху външния аргумент и в нея не се разглежда дали и как аспектиално-събитийните свойства играят роля при изразяването на вътрешните (преки и непреки) аргументи. Въпреки това тя дава обяснение на множество синтактични явления, като по този начин показва обусловеността на синтактичните свойства от събитийните и съотносимостта на определен тип аргументи с определена позиция в концептуалната структура.

В статията си „Хипотеза за аспектиалния интерфейс“ (1992) Каръл Тени прави изводи, които по същество допълват тезите на Гримшоу. Тя формулира хипотезата, че съотнасянето между семантиката и синтаксиса има аспектиален характер, като единствено аспектиалните свойства на тематичната структура¹⁸ са „видими“ за синтаксиса. Авторката предполага универсална аспектиална структура¹⁹, асоциирана с вътрешния пряк, вътрешните непреки и външния аргумент в синтактичната структура, която ограничава какви участници в събитието могат да заемат тези позиции. За синтаксиса са достъпни не самите тематични отношения, а аспектиалните структури, свързани с тях (1992:2).

Работата на Тени е съсредоточена върху съотнасянето между аргумента в

¹⁸ Тени използва термина *тематична структура* в по-широк смисъл, по-скоро като съответствие на *концептуалната структура* в смисъла, в който е дефинирана тук, тъй като говори за тематични и аспектиални свойства на тематичната структура – б.м.

¹⁹ Тъй като се отнася до характера на протичане на ситуацияите, смятаме, че аспектиалност в случая не противоречи с дадената по-рано дефиниция. Още повече че свойството, на което се основава предложената от Тени аспектиална структура – „измерване на събитието“ е присъщо на вътрешните аргументи на *постиженията*.

семантичното представяне (лексикалносемантичната структура – б.м.), на който се приписва специална аспектуална роля *Измерване на събитието* и вътрешния (пряк) аргумент в синтактичната структура. Ограничението, което ръководи приписването на тази роля е, че вътрешният аргумент (i) или не е подложен на промяна или движение, (ii) или е подложен на промяна или движение, което „измерва събитието“²⁰ (Тени 1992: 3). Терминът „измерване“ се отнася до закономерна постепенна промяна (или преместване в пространството) у прекия вътрешен аргумент, който на определено ниво на представяне може да се трансформира във функция на времето (Тени 1992: 3). Протичането на ситуацията е аналогично на движение по скала, дефинирана за свойство на прекия вътрешен аргумент – обем, разстояние, обхват и т.н. Естествената времева граница на ситуацията се определя от референта на този аргумент и съвпада с достигането до крайната точка на скалата. Така например, в изречението *Актьорите играят пиесата* референтът на „пиеса“ задава скалата, по която се измерва играенето на пиесата, и крайната ѝ стойност (края на пиесата). Ситуацията достига времевата си граница при приключването на последното действие на пиесата. В този случай прекият вътрешен аргумент едновременно измерва и задава вътрешната темпорална граница на ситуацията (Тени 1992: 4-6). Глаголите за насочено движение не дефинират темпорална граница (*бутам шкафа*). Тя, обаче, може да се реализира с помощта на целева фраза (терминус – *Terminus*) от непряк вътрешен аргумент (*избутвам шкафа до прозореца*). За тези предикати е характерно, че не самият пряк вътрешен аргумент, а пътят, който той изминава, осигурява скалата, като темпоралният предел се дефинира задължително по отношение на същото свойство, което дефинира скалата – пространственото местоположение. Според авторката само вътрешните аргументи могат да задават темпоралната граница на ситуацията (Тени 1992: 7). Вътрешните преки аргументи, които задават както скалата, така и времевия предел, са „засегнати“ аргументи (Тени 1992: 8). Разграничаването на този тип аргументи е важно, тъй като само те участват в някои синтактични операции, напр. средната диатеза (*Тази пиеса се играе трудно*).

По този начин чрез аспектуалните свойства се прави разграничение между външните и вътрешните аргументи, а в рамките на вътрешните между непреките и преките и между преките засегнати и преките незасегнати. Обясняват се и различните свойства на неакузативните и неергативните глаголи. Външните аргументи и аргументите на неергативите не притежават способността да измерват събитието за разлика от вътрешните преки аргументи и аргументите на неакузативните глаголи (Тени 1992: 12). Синтактичното

²⁰ „The internal argument of a simple verb is constrained so that it either undergoes no change or motion, or it undergoes change or motion which „measures out the event“ over time.“ (Тени 1992:3)

изразяване на непреките вътрешни аргументи и на външните аргументи произтича от принципите, които регулират синтактичното съотнасяне на прекия вътрешен аргумент. Непряк е аргументът, който задава темпоралния предел, но не и скалата, а външен – аргументът, който не притежава свойството да измерва ситуацията. В рамките на вътрешните – тези, които едновременно задават скалата и крайната точка, са засегнати, а тези, които само задават скала – не. Двата типа вътрешни преки аргументи имат различни синтактични свойства (Тени 1992: 10-11).

Част от критиките, отправяни към теорията, са, че външните аргументи също могат да измерват ситуацията (Даути 1991, Джакендоф 1996), както и че не е достатъчно формализирана и не е ясно какъв е обхватът ѝ на приложение извън разглежданите групи предикати. Така например, Даути привежда следния пример (1991:570), където *Джон* е външен аргумент:

John entered the icy water (very slowly). (Джон влезе в ледената вода (много бавно).)

Изтъквано е и че във вида, в който е формулирана хипотезата, тя изключва съществуването на глаголи с вътрешни аргументи, които търпят промяна, но не измерват ситуацията, което противоречи на фактите, например *дишам* (*breathe*) (Филип 1999: 89).

Може да се добави и друг довод – не е ясно доколко валидни са всички изводи в рамките на един език, а и междуезиково. *Бутам* не би трябвало да има „засегнат“ аргумент, тъй като задава скалата, но не и границата, но въпреки това образува средна диатеза:

Косачката се бутам лесно дори и във висока трева. (Интернет)

Въпреки недостатъците и ограниченията Хипотезата за аспектуалния интерфейс има няколко важни следствия. Заедно с теориите на Даути (1991) и Крифка (1992, 1998) тя има принос към изясняването на ролята на вътрешните аргументи в протичането на ситуацията и в аргументната реализация. Фокусът у Даути и Крифка е върху формализирането на това отношение чрез дефинирането на хомоморфизъм между части от обекта и части от ситуацията, както и върху определянето на ролята на свойствата на именните фрази (квантифицираност или кумулативност) за интерпретацията на глаголната фраза. Акцентът при Тени е върху предсказването на синтактичната реализация не само на вътрешния пряк аргумент, но и на останалите, като следствие от ролята им в измерването на ситуацията.

Важен извод е, че при определени класове предикати различни вътрешни аргументи могат да измерват ситуацията. Така например локативната диатеза (Тени 1992: 14-16) произтича от възможността или аргументът с роля *Цел* (повърхността или съдът, които се

покриват или пълнят), или аргументът с роля *Тема* (веществото или предметите, които се поставят върху или в *Целта*) да измерват ситуацията. В по-съвременни изследвания това свойство се преформулира като способност на близки по значение глаголи с еднаква фонологична форма да се асоциират с различни скали (Левин 2005).

Двете авторки анализират различни аспекти на семантико-синтактичното съотнасяне – по отношение на селекцията на субекта (Гримшоу) и по отношение на селекцията на обекта (Тени). Налице са общи изводи: (i) разбирането за лексикалносемантичното описание като единство на концептуален и структурен компонент, вторият от които е изводим от първия и обозначава как семантичните участници се съотнасят със синтактичната структура; (ii) наличието на (универсална) аспектуална структура, която предопределя статута на даден семантичен участник с оглед на синтактичната му реализация – чрез съотнасяне с подсъбития в събитийната структура (активно и резултативно съответно за външния и за прекия вътрешен аргумент), чрез способността на даден аргумент да ограничава времево ситуацията (вътрешните спрямо външния аргумент) и да измерва развитието ѝ (пряк вътрешен спрямо непряк вътрешен). Достигането до крайната точка на скалата кореспондира с промяна в състоянието, която пък съответства на резултативно подсъбитие.

1.2.2.2. Даути (1991)

В статията си „Тематични протороли и селекция на аргументите“ Даути (1991) формулира няколко принципа, предопределящи аргументната реализация на базата на събитийни и аспектуални свойства на аргументите, обединени в две прототипни (прото)роли – *Протоагенс* и *Протопациенс*, чиято цел е да преодолеят недостатъците на традиционните тематични роли. Подобно на отношенията на изпъкналост у Гримшоу, проторолите се определят релационно в рамките на лексикалносемантичното описание на даден предикат. Всяка от ролите се дефинира чрез множество от свойства, наречени съответно протоагенсни и протопациенсни. Даден аргумент може да притежава едно или повече от едните и/или от другите. Приписването на една от двете роли се извършва въз основа на преобладаващия тип свойства – на аргумента с повече протоагенсни свойства (достатъчно е и само едно) се приписва ролята *Протоагенс*, а на аргумента с повече протопациенсни свойства – *Протопациенс* (Даути 1991:571-573). Свойствата на *Протоагенса* включват:

- а. волево участие в събитието или състоянието;
- б. съзнание (и/или способност за възприемане);

- в. причиняване на събитие или промяна в състоянието у друг участник;
- г. движение (по отношение на друг участник в ситуацията);
- (д. съществуване, независимо от ситуацията, описвана от предиката.)

Свойствата на *Протопациенса* са дефинирани по следния начин:

- а. претърпяване на промяна в състоянието;
- б. инкрементална тема;
- в. причинно засягане от друг участник;
- г. неподвижност по отношение на друг движещ се участник;
- (д. съществуване, предизвикано в резултат ситуацията, описвана от глагола или несъществуване.)

Подборът на свойствата би трябвало да отразява онези аспекти на отношенията между аргументите и предикатите, които предопределят как аргументите участват в ситуацията. Комбинации от определени признаци съответстват на дефиниции на общоприети семантични роли. Така например, конфигурацията [+волево участие; (+каузация; (+движение; +съзнателно участие))] съответства на ролята *Агенс*, конфигурацията [+каузация; +движение; –волево участие; –съзнателно участие] – на ролята *Инструмент* и т.н. (Даути 1991:577).

Тени посочва, че разграничението между протоагенсните и протопациенсните свойства се основава на това, дали „измерват събитието“ (протопациенсни), или не (протоагенсни). По-конкретно, достигането до крайната стойност по скалата може да се съотнесе с всяко от следните свойства – промяна в състоянието (а), независимо от ситуацията съществуване (д) (което също може да се разглежда като промяна в състоянието), засегнатост (в), *Инкрементална тема* (б) (Тени 1992:22). Заключение е, че тематичните роли, дефинирани от Даути, са мотивирани от Хипотезата за аспектуалния интерфейс.

Аналогичен паралел може да се прокара между част от свойствата на *Причината* у Гримшоу и признаците на *Протоагенс* – причиняване на събитието и/или промяна в състоянието на участник (в), волево участие в събитието или състоянието (а), съзнание (и/или способност за възприемане) (б), като (а) е характерно само за *Агенсите*, които винаги са *Причини*. Изводът е, че проторолите експлицират свойства на тематичните роли, които имат отношение към аспектуално-събитийната структура.

Механизмът за съотнасяне между аргумент с дадена протороля и синтактична позиция

се формулира от Принципа за селекция на аргумент (Даути 1991:576):

При предикати с граматически субект и обект, аргументът, който удовлетворява най-голям брой свойства на Протоагенса, се лексикализира като субект; аргументът, удовлетворяващ най-много свойства на Протопациденса, се лексикализира като пряк обект.

Следствие 1: Ако два аргумента удовлетворяват (приблизително) еднакъв брой свойства на *Протоагенса* и на *Протопациденса*, всеки от тях или и двата може да се реализира като субект (съответно като обект).

Следствие 1 обяснява различната селекция на субект между семантично близки предикати и показва защо аргументи с по-висока тематична роля се реализират в по-ниска синтактична позиция (например психологическите предикати).

Следствие 2: При триместни предикати, несубектният аргумент с най-много свойства на *Протопациденса* се лексикализира като пряк обект, а несубектният аргумент с по-малко свойства на *Протопациденса* – като непряк обект. При приблизително еднакъв брой свойства за двата несубектни аргумента всеки от тях или и двата може да се лексикализира в прякообектна позиция.

Следствие 2 мотивира семантичните алтернативи с различна селекция на пряк и непряк аргумент, като локативната диатези и много други.

Проторолите не класифицират аргументите изчерпателно, уникално, или като дискретни понятия. Определени аргументи не получават нито една роля, различни аргументи на един и същи предикат може да получат една и съща роля, различни аргументи може в еднаква степен да удовлетворяват изискванията за определена роля (Даути 1991: 576). Именно невъзможността за уникално и непротиворечиво описание на аргументите е сред основните недостатъци на тематичните роли. В този смисъл формулировката на Даути е опит да се защити теоретичният им статус. Същевременно, позицията му е критикувана именно заради това, че не е изяснено каква е семантичната мотивация за посочените множества от признаци (L&PX 2005: 63), нито е демонстрирано, че са необходими и достатъчни. Освен това е доказано, че признаците нямат равностоен принос към причисляването на аргумент към дадена протороля. Признакът „каузация“ стои по-високо от „движение“ (Левин 2009) и съответно при два аргумента, притежаващи по едно от тези свойства, каузаторът е субект. Свойствата не са и независими едно от друго – напр. *Инкрементални теми* са аргументите, които поне условно претърпяват промяна (Левин 2009). Така възникват случаи, в които от признаците на аргументите не е възможно да се предскаже аргументната реализация, освен

ако не се установи йерархия между тях. Например в: *Иван гледа идващите към него ученици*, *Иван* и *идващите към него ученици* притежават по едно протоагенсно свойство „съзнателност“ (*Иван*) и „движение по отношение на друг участник“ (*ученици*). За да се обясни защо аргументите получават точно този синтактичен израз, трябва да се приеме, че или признакът „съзнателност“ е по-определящ за агентивността от „движение“, или че *ученици* е причинно засегнат, което е трудно доказуемо.

Важен принос е формулирането на ролята *Инкрементална тема*, чиято дефиниция е аспектиална и по същество се основава на същото отношение между аргумент и ситуацията, на която се базира и ролята „измерване на събитието“ у Тени (1991:570)²¹. *Инкременталната тема* е семантичен участник, при който е налице хомоморфизъм²² (Крифка 1992) между части от него и подсъбития на ситуацията. Хомоморфизмът е функция, при която дадена структурна релация (в случая „част-от“), дефинирана върху дефиниционна област, се запазва върху множеството от стойности (Даути 1991: 567). Например „*Иван окоси една трета от поляната*“ съответства на подсъбитие, при което една трета от ситуацията косене на поляната от Иван е приключила, „*Иван окоси поляната наполовина*“ – на подсъбитие, съизмеримо с приключването на ситуацията наполовина и т.н.

Като разновидност на *Инкременталната тема* се формулира ролята *Холистична тема* (*Holistic theme* – Даути 1991: 569), която се приема от аргумента, означаващ изминатия път при глаголи за движение. Необходимостта от двете отделни роли произтича от факта, че при глаголите за движение (*бутам косачката*) хомоморфизмът се дефинира не между части на обекта и подсъбития, а между изминатия от обекта път и подсъбития на ситуацията.

За разлика от схващането на Тени *Инкременталната/Холистичната тема* не се свързва с конкретен аргумент. Въпреки че често *Инкременталните теми* са преки вътрешни аргументи, субектите също могат да получат тази роля, а *Холистичните теми* обикновено са непреки вътрешни аргументи.

Терминът *Инкрементална/Холистична тема* се използва широко и извън теорията на Даути за назоваване на участници, за които се дефинира хомоморфизъм в посочения горе смисъл, или изменение по скала.

Трите разгледани теории имат съществен принос за преосмислянето на

²¹ Аналогична е и ролята *Градуален пациент* (*gradual patient*) у Крифка (1992: 40-42), Глава 2

²² „a homomorphism is a function, from its domain to its range, which preserves some structural relation defined on its domain in a similar relation defined on the range“ (Даути 1991:567)

определителите на семантико-синтактичното съотнасяне. Може да се заключи, че определени участници (най-често съотносими с прекия вътрешен аргумент) имат по-специален статут в протичането на ситуацията и съществува корелация между селекцията на аргумент за прякообектната позиция и измерването на ситуацията от даден аргумент. Друг тип аргументи са съотносими със субекта. В трите теории, макар и по различен начин, се извежда тезата, че аргументната реализация се определя от аспектиално-събитийни свойства. Съществен извод, който приемаме, е, че тематичната и аспектиално-събитийната структура са взаимосвързани, но отделни аспекти на лексикалносемантичното описание. На нивото на тематичната структура се дефинират релациите между участниците и предиката, а на равнището на аспектиалната – тематичната структура се организира спрямо отношението на семантичните конституенти към протичането на ситуацията и се предопределя аргументната реализация.

Разгледаните теории дискутират главно съотнасянето между определени аргументи и синтактичните позиции. При Гримшоу и Тени се предполага наличието на структурирано лексикалносемантично описание под формата на събитийна структура (Гримшоу) или структурирана лексикална статия (Тени 1992: 3). Твърдението е валидно и за теорията на Даути. Йерархизирането на аргументите чрез съотнасянето им с проторолите може да се разглежда като структурирано описание. Тези представяния, обаче, имат много общ вид и не са формализирани.

1.2.2.3. Предикатна декомпозиция

Един от добилите най-голяма популярност модели за лексикалносемантично описание е предложен в по-ранна работа на Даути (Даути 1979) и представлява формализирано представяне на аспектиалните класове с помощта на предикатната декомпозиция, установена в рамките на генеративната семантика (Лейкоф 1965, Макоули 1968а, 1968б), и формалносемантичният модел на Граматиката на Монтегю – (Монтегю 1970, 1973)).

Лейкоф (1965, у Даути 1979:40-42) формализира кореспонденцията между стативни, инхоативни и каузативни предикати от вида:

Супата е студена » *Супата изстина* » *Детето изстуди супата*

с помощта на абстрактни предикати, дефинирани чрез анализ на лексикалните и аналитичните инхоативи и лексикалните и аналитичните каузативи:

Супата изстина. » *Супата стана студена.*

Детето изстуди супата. » Детето направи така, че супата да стане студена.

В дълбоката структура на лексикалните инхоативи и каузативи се съдържат абстрактни предикати с признак съответно +ИНХОАТИВНОСТ (+INCHOATIVE) и +КАУЗАТИВНОСТ (+CAUSATIVE), които в перифразите се изразяват със съответните лексикални глаголи *ставам* и *причинявам/правя/каузирам*. Дълбоката структура на стативите е вложена в тази на инхоативите, а тя на свой ред в структурата на каузативите. Чрез трансформация абстрактните предикати се заместват с лексикални глаголи със съответната абстрактна характеристика. По този начин идентични семантични компоненти, споделяни от различни лексикални единици, се изразяват независимо от лексикалното значение чрез относително малко множество от оператори (Даути 1979:46). Идеята е съотносима с разграничаването на семантична структура и семантично съдържание или на концептуална и структурна част на лексикалната статия и други аналогични твърдения.

Даути излага хипотезата, че основните разлики между лексикалноаспектуалните класове могат да се изразят чрез абстрактни оператори като КАУЗИРАМ (CAUSE), СТАВАМ (BECOME) и други в логическата структура на предикатите от съответния клас, аналогично на разликата между *студен-изстивам-изстудявам* (Даути 1979:51-52). В предложената от него предикатна декомпозиция аспектуалните свойства на предикатите се описват чрез стативни предикати (нелогически константи), съответстващи на езиковите предикати за състояние, от които с помощта на няколко оператора и конектора (логически константи) се извеждат логическите структури на останалите аспектуални класове.

Езикът на логическите структури е формулиран във формалносемантичния модел на Граматиката на Монтегю²³ (1970, 1973). Той се състои от множество от индивидуални променливи, множество от индивидуални константи и множество от предикати (стативни предикати), заедно с логическите символи на стандартна логика от първи ред и няколко специални символа като В (AT), СТАВАМ (BECOME), КАУЗИРАМ (CAUSE) и ПРАВЯ (DO). Езиковите изрази се представят чрез формули, съставени от индивидуалните константи, индивидуалните променливи и предикатите, които се съчетават рекурсивно по определени правила (Парти 2005б: 1-3) с помощта на логическите и специалните символи. Например *Иван* и *Мария* са индивидуални константи, *x*, *y*, *z* са индивидуални променливи, глаголите *обичам*, *играя* са предикати (още константи от тип „релация“), *обичам(Иван, Мария)*, *играя(x)* са формули.

²³ Р. Монтегю (1970, 1973) разглежда естествените езици като формални езици, състоящи се от обекти и отношения между обектите, които имат интерпретация в определен модел (в даден(и) или във всички възможни светове) (по Парти 1995; Парти 2005а).

Като се отдалечаваме донякъде от означенията на Даути и пренебрегваме кванторите, операторите за продължителните времена и други, представяме структурите във вида, в който са наследени у редица формални модели като логическите структури в Граматиката на ролята и референцията (Ван Валин 1990, Ван Валин и ЛаПола 1997), събитийните структури (Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а) и други.

състояния (states) – предикат (x)

дейности (activities) – ПРАВЯ[предикат (x)]

постижения (accomplishments) – ПРАВЯ [(x) КАУЗИРАМ [СТАВАМ предикат (y)]]

изпълнения (achievements) – СТАВАМ [предикат (x)] – в това представяне Даути изравнява *изпълненията* с инхоативните глаголи независимо от това, дали преминаването в ново състояние е мигновено или продължително, докато при Вендлер противопоставянето им с *постиженията* е именно по признака мигновеност/продължителност. Тази многозначност в значението на термина се наследява и в по-късни разработки (Л&РХ следват Даути), Ван Валин и Лапола (1997, 2001 и др.) следват Вендлер, като заменят BECOME с INGR²⁴ в логическата структура на *изпълненията*.

Предложеният от Даути модел служи за формализиране на структурата на предикатите от различните онтологични типове. На базата на тази формализация се теоретизира взаимодействието между аспектуалния клас и граматичните времена и съчетаемостта на предикатите с адвербиални изрази за време. В рамките на конкретната разработка (Даути 1979) предикатната декомпозиция не служи за извеждане на правила за аргументна реализация. В следващите части (1.2.2.3.1, 1.2.2.3.2.) ще бъдат представени два варианта на аспектуално ориентирана предикатна декомпозиция, в които съотнасянето на аргументите със синтактичните позиции следва от позицията им в логическата структура на предиката.

1.2.2.3.1. Предикатната декомпозиция в Граматиката на ролята и референцията. Ван Валин и Лапола (1997, 2001), Ван Валин (2007)

Основавайки се на по-ранни изследвания на Фоли и Ван Валин (1984) и Ван Валин (1990, 1993) Ван Валин и Лапола (1997) представят цялостна теория за структурата на изреченията, централно място в която заема лексикалносемантичното представяне на предикатите. Класификацията им (1997:82-138) се основава на съотнасянето на концептуализациите за протичането на явленията в света, наречени състояния на нещата –

²⁴ Съкр. от *Ingressive*, означението се използва за моментална промяна.

СНН (*state-of-affairs*)²⁵, към класове предикати в езика. СНН се подразделят на четири основни типа - (i) *ситуации* – статични, нединамични СНН, които обозначават местоположение, състояние, положение или вътрешно преживяване на участник; (ii) *събития* – СНН, които протичат мигновено; (iii) *процеси* – СНН, свързани с промяна в състояние, положение или вътрешно преживяване на участник, което се случва в течение на времето; и (iv) *действия* – динамични СНН, в които участник върши нещо. Всяка ситуация може да протича спонтанно (без специфициран външен причинител) или да бъде предизвикана от друг участник.

Четири типа състояния на нещата се съотнасят еднозначно към четирите лексикалноаспектуални класа. *Ситуациите* се изразяват чрез предикати за *състояние*, които са нединамични и темпорално неограничени – [+статични; -вътрешен предел; -мигновени]; *действията* – чрез предикати за *дейност*, динамични и темпорално неограничени – [-статични; -вътрешно заложен предел; -мигновени]; *процесите* – чрез *постижения*, продължително протичащи промени в състоянието на участник, ограничени от вътрешно присъща крайна точка – [-статични; +вътрешно заложен предел; -мигновени]; *събитията* – чрез *изпълнения*, мигновено протичащи промени в състояние на участник или в изпълнението на дейност, ограничени от вътрешно присъща крайна точка [-статични; +вътрешно заложен предел; +мигновени]. Четирите типа могат да се нарекат спонтанно протичащи, т.е. непредизвикани от някакъв причинител или причина, и имат и съответстващи каузирани варианти.

Съвместимостта на каузацията с аспектуалните типове показва, че както бе посочено по-рано, тя сама по себе си не е аспектуално свойство, доколкото аспектуалността се отнася до вътрешната темпорална организация на състоянията на нещата в света и начина на тяхното протичане (скалата и предела им). Както вече бе показано при Гримшоу, тя е свойство на събитийната организация, което предопределя изразяването на аргументите. В някои теории, принципно основаващи се на аспектуалните класове, лексикалносемантичните описания се преосмислят чрез наличието (сложни събитийни структури) или отсъствието (прости събитийни структури) на каузиращо подсъбитие Левин (2006: 9).

В ГРР лексикалносемантичните представяния във вид на предикатна декомпозиция се наричат *логически структури* (Ван Валин и ЛаПола 1997:102). За разлика от Даути (Даути 1979) авторите приемат за примитивни предикати, от които останалите класове се извеждат,

²⁵ Извън представянето на Граматиката на ролята и референцията в дисертацията на термина „състояние на нещата“ съответства общоприетият термин *ситуация*. В тази част това се избягва, тъй като *ситуация* в класификацията на ГРР е тип състояние на нещата (на което съответстват стативните глаголи).

не само *състоянията*, но и *дейностите*. *Състоянията* се представят чрез прости предикати, които присъединяват аргументи:

предикат` (x) - *спя, болен съм*;²⁶

предикат` (x, y) - *гледам, зная, намирам се*;

съм`(x, [**предикат`**]) - идентификационни и атрибутивни конструкции: *полицай съм, висок съм*;

чувствам се`(x, [**предикат`**]) - *страхувам се, радвам се, изненадан съм*;

Дейностите съдържат в логическата си структура обобщения предикат **правя`** (**do`**):

правя` (x, [**предикат`** (x)]) - *тичам, скачам, плувам*;

правя` (x, [**предикат`** (x, y)]) – *ям, пия* (в интерпретацията им като дейности).

Производните предикати съдържат в логическата си структура предикат за *дейност* или *състояние*, към който е добавен един от няколко оператора. В речника даден глагол се въвежда с основния си лексикален аспект, а останалите се произвеждат с помощта на лексикални правила.

Операторът ИНГР (мигновена промяна) служи за извеждане на *изпълненията*.

ИНГР **предикат`**(x) – *разбия се/разбивам се, счупя се/счупвам се*;

ИНГР **предикат`**(x, y) – *съзра/съзирам, узная/узнавам, науча(вам) (новината)*;

ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x)]) – *разплача се/разплаквам се, разсмея се/разсмивам се*;

ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x, y)]) – *запиша/записвам (=започвам да пиша), зачета/зачитам (=започвам да чета)*;

Постиженията се произвеждат с помощта на оператора СТАВАМ.

СТАВАМ **предикат`**(x) - *столя(вам) се, заледя(вам) се, потъгна/потъвам*;

СТАВАМ **предикат`**(x, y) – *науча(вам) (руски)*²⁷;

СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) - *проговоря/проговорвам (=научавам се да говоря)*;

СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) - *проговоря/проговорвам (руски) (научавам се да говоря даден език)*.

Четири аспектуални типа са разширени с още два – *активни постижения* и

²⁶ Примерите по-долу са преводни или аналогични на предложените от авторите на теорията, освен където е посочено изрично.

²⁷ Примерите в последните три рамки са на автора; в разглежданата теория или не са посочени примери, или се разминават с мнението на автора.

семелфактиви.

Известно е, че в рамките на ГРР глаголите като *ям, пия, пиша, чета* и мн.др. имат интерпретация като *дейности*, когато са употребени безобектно или с нереперенциален обект, и интерпретация като *постижения*, когато са употребени с реперенциален обект²⁸. Към тях се отнасят и глаголи за движение без крайна точка (*дейности*) и техни съответствия с фраза, въвеждаща цел на движение (аналогични на разглежданите при Тени и Даути). За обектните варианти авторите приемат термина *активни постижения* (*active accomplishments*). Извеждането на *активните постижения* от *дейностите* се извършва чрез лексикално правило, което за руски и грузински (и по аналогия за български) има следния вид:

правя` (x, [...]) + представка → **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) & СТАВАМ **предикат`** (y)

а. **правя`** (x, [**предикат`**₁ (x, (y))]) & СТАВАМ **предикат`**₂(y) – *изям/изяждам, прочета/прочитам, напиша/написвам;*

б. **правя`** (x, [**предикат`** (x, (y))]) & СТАВАМ **съм на място`** (z, x) – *изтичам/изтичвам (до магазина), избутам/избутвам (шкафа до прозореца).*

У Ван Валин (2007: 35) като отделен клас са представени *семелфактивите* със съответните логически структури:

СЕМЛ²⁹ **предикат`** (x) или (x, y) – *белна/белвам се, зърна/зървам;*

СЕМЛ **правя`** (x, [**предикат`** (x) или (x, y)]) - *мигна, трепна, бутна, чукна;*

Операторът ПРАВЯ се добавя към дейностите и произведените от тях логически структури, когато налице е съзнателен волеви субект (т.е. *Агенс*). Използват се още оператори за отрицание (**НЕ**) и за едновременност (**^**).

На всеки от шестте аспекти типична съответства каузативен вариант, получен с помощта на оператора КАУЗИРАМ, двуаргументен абстрактен предикат, който присъединява добре оформени логически структури. Получената логическа структура има следния общ вид:

а. α КАУЗИРА β ; където α , β са добре оформени логически структури от всеки от аспектиалните класове.

Примерите (по Ван Валин 2007) илюстрират каузирани глаголи с некаузативните им съответствия.

²⁸ Повече по този въпрос във втора глава.

²⁹ В оригиналния текст SEML (Ван Валин 2007: 35)

Състояние » каузирано състояние: Момчето се страхува. » Кучето плаши момчето.

[чувствам се` (момче, [уплашен`])] » [правя` (куче, Ø³⁰)] КАУЗИРАМ [чувствам се` (момче, [уплашен`])]

Дейност » каузирана дейност: Топката се търкаля. » Феликс търкаля топката.

[правя` (топка, [търкалям се` (топка)])] » [правя` (Феликс, Ø)] КАУЗИРАМ [правя` (топка, [търкалям се` (топка)])]

Семелфактив » каузиран семелфактив: Фенерчето светна. » Бил светна (с) фенерчето.

[СЕМЛ правя` (фенерче, [светна` (фенерче)])] » [правя` (Бил, Ø)] КАУЗИРАМ [СЕМЛ правя` (фенерче, [светна` (фенерче)])]

Изпълнение » каузирано изпълнение: Балонът се спуска. » Котката спуска балона.

[ИНГР спукан` (балон)] » [правя` (котка, Ø)] КАУЗИРАМ [ИНГР спукан` (балон)]

постижение » каузирано постижение: Прозорецът се счупи. » Макс счупи прозореца.

[СТАВАМ счупен` (прозорец)] » [правя` (Макс, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ счупен` (прозорец)]

активно постижение » каузирано активно постижение: Кучето се разходи до парка. » Момичето разходи кучето до парка.

[правя` (куче, [разхождам се` (куче)]) & СТАВАМ съм-в` (парк, куче)] »

[правя` (момиче, Ø)] КАУЗИРАМ [правя` (куче, [разхождам се` (куче)]) & СТАВАМ съм-в` (парк, куче)]

Класификацията, предложена от авторите, отчита както спецификите на протичането на ситуациите във времето според признаците, на които се основава разграничението между тях – статичност/динамичност, продължителност/моменталност, отсъствие на вътрешен предел/наличие на вътрешен предел, така и други свойства на събитийната организация, които обикновено се причисляват към аспектиалните – каузативността и агентивността.

³⁰ Ø – символът се използва за означаване на факта, че дейността, предизвикваща състоянието не е специфицирана, т.е. лексемата не определя дали кучето е уплашило момчето, като е изджавкало, като се е озъбило, захапало го е или др.

Както бе илюстрирано, каузативността се проявява във всички аспектуални класове. В теорията специално място се отнежда на агентивността, като глаголите с одушевени разумни волеви субекти се обособяват от останалите предикати за *дейност* или техни производни с помощта на специален оператор ПРАВЯ.

Логическите структури представляват ядрото на лексикалната статия на предикатите. Въпросът, който следва да се разгледа, е как от тях се извеждат правилата за аргументна реализация.

Дефиниране на аргументната реализация в ГРР

Като следват Джакендоф (1976) авторите на ГРР разглеждат семантичните роли като релации, дефинирани от конкретни аргументни позиции в логическата структура. Значение за определяне на дадено тематично отношение има аспектуалния и семантичният клас на предикатите (1997:114-116). Броят на посочените роли не е краен, при необходимост може да се добавят нови, като според авторите поне част от тематичните отношения са универсални.

По-долу са дадени предложените дефиниции на ролите (Ван Валин и Лапола 1997:85-86) и позицията им в логическите структури – ЛС (1997:113-128).

Агенс (Agent) означава волеви, целенасочен причинител на действие или събитие; съотнася се с *x* аргумента на предикати с ЛС - ПРАВЯ (*x*, [**правя`** (*x*, [...

Ефектор (Effector) означава вършител/причинител на действието, не е задължително (да е способен) да действа волево или целенасочено; свързва се с *x* аргумента на предикати с ЛС - [**правя`** (*x*, [...

Сила (Force) означава неконтролируем причинител (природна сила и под.); съотнася се с неодушевен *x* аргумент с ЛС [**правя`** (*x*, [...])] КАУЗИРАМ [[... **правя`** (*y*, [...])]КАУЗИРАМ [СТАВАМ / ИНГР **предикат`** (...)]³¹

³¹ Останалата част от списъка е както следва:

Ролята *Инструмент (Instrument)* означава най-често неодушевени предмети, с помощта/чрез манипулирането на които Агенсът извършва определено действие; съотнася се с *y* аргумента на ЛС конфигурации от вида [**правя`** (*x*, [...])] КАУЗИРАМ [[... **правя`** (*y*, [...])] КАУЗИРАМ [СТАВАМ / ИНГР **предикат`** (...)]

Ролята *Експертиенцер (Experiencer)* означава съзнателни същества, които изпитват вътрешни – емоционални, умствени и др. състояния; съотнася се с *x* аргумента на предикати за вътрешно преживяване/възприятие с ЛС **предикат`** (*x*) или **предикат`** (*x*, *y*).

Ролята *Пациенс (Patient)* означава същности, които се намират в определено състояние или които търпят промяна в състоянието си; съотнася се с аргумента в ЛС от вида **предикат`** (*x*).

Ролята *Локация (Location)* означава мястото или пространството, където протича ситуацията; съотнася се с *x* аргумента на предикати с ЛС - **съм-на-място`** (*x*, *y*).

Ролята *Реципиент (Recipient)* означава получател (одушевен или квазиодушевен (организация и т.н.); съотнася се с първия аргумент (*y*) в ЛС, включваща конфигурация ...СТАВАМ / ИНГР **имама`** (*y*, *z*).

Ролята *Цел (Goal)* означава крайната цел на ситуация, свързана с промяна в местоположението или крайната точка на движение (наподобява *Реципиент*, най-често неодушевен); съотнася се с първия аргумент (*y*)

Аргументите на ингресивните/инхоативните глаголи получават същите роли като аргументите на съответния стативен предикат; от своя страна може да се включат в каузативна логическа структура.

Съотнасянето между семантичните роли и синтактичните позиции се опосредства от приписването на макророли, които обобщават тематична йерархия.

Тематичните отношения се разполагат в семантичен континуум, чиито крайни точки са определени от ролите *Агенс* и *Пациенс* според доминиращия си агентивен или пациенсен характер. Според авторите в голяма степен наредбата е универсална, но все пак мястото на дадена роля може да варира в известни граници между езиците (Ван Валин и ЛаПола: 1997: 127)

Агенс >> Ефектор >> Експериенцер >>....>> Локатив>> >> Тема >> Пациенс

Тази йерархия се проектира на по-високо ниво на абстракция, на което всяко от тематичните отношения се съотнася с една от две макророли съответно *Актор* (съответства на *Actor*) и *Повлиян* (съответства на *Undergoer*³²). Макроролите съответстват на прототипните аргументни позиции при транзитивните предикати – *Агенс* и *Пациенс*. Функцията им е да опосредстват съотнасянето на тематичните отношения към синтактичните позиции. Определено тематично отношение се съотнася към дадена макророля в зависимост от мястото си в семантичния континуум – аргументът с по-силно изразени агентивни свойства, получава макроролята *Актор*, а аргументът с по-силно изразени пациенсни свойства – макроролята *Повлиян*, аналогично на съотнасянето на проторолите със синтактичните позиции.

Съществен момент в теорията е, че се дефинира и йерархия на аргументните позиции по отношение на приписването на макророля (Ван Валин и ЛаПола 1997:175-176). Маркираността за приписване на макроролята *Актор* се увеличава от ляво на дясно, а за *Повлиян* от дясно на ляво:

Арг. ПРАВЯ > 1-ви арг. **правя`** > 1-ви арг. **предикат`** (x, y) > 2-ри арг. **предикат`** (x,y) > арг. на **предикат`** (x)

Тук трябва да се уточни, че авторите разграничават семантична и синтактична

в ЛС от вида ...СТАВАМ / ИНГР **съм-на-място`** (y, z).

Ролята *Източник* (*Source*) означава начално място, точка, откъдето започва да протича ситуацията; съотнася се с първия аргумент (y) в ЛС от вида ...СТАВАМ /ИНГР **НЕ имам`/съм-на-място`** (y, z).

Ролята *Тема* (*Theme*) означава същности, които се намират на/в определено място или които търпят промяна в местоположението; съотнася се с у аргумента на локативни стативни предикати с ЛС **предикат`** (x, y).

³² Преводът на термините е заимстван от Джонова 2005 и Ницолова 2005.

валентност, означаващи съответно броя на семантичните и на синтактичните аргументи, като не е задължително той да съвпада. Броят на семантичните аргументи и на макроролите също не съвпада. Макроролите (даден предикат може да получава между [0; 2] макророли) означават броя на семантичните аргументи, които трябва да се изразят чрез синтактичен аргумент. Изключение правят м-атранзитивните глаголи като *rain (вали)*, на които не се приписва нито една макророля и се приписва един синтактичен аргумент³³. М-нетранзитивни са предикатите, на които се приписва една макророля, например броят на семантичните аргументи на *ям* може да е 1 или 2 в значението му като *дейност*, но му се приписва само една макророля, откъдето следва нереперенциалната интерпретация на обекта, ако изобщо е изразен. М-транзитивни са предикатите, на които се приписват две макророли, например като *активно постижение ям* има два семантични аргумента и две макророли.

Приписването на макророли на аргументите както на дву- и повече местните, така и на едноместните атранзитивни, нетранзитивни и транзитивни предикати се регулира от *Принципа за приписване на макророля по подразбиране*, т. е. при немаркирана синтактична реализация (Ван Валин и Лапола 1997:152):

а. Брой: броят на макроролите, които даден глагол приписва, е по-малък или равен на броя на аргументите в логическата му структура.

1. Ако в логическата структура на даден предикат има два или повече аргумента, му се приписват две макророли.

2. Ако в логическата структура на даден предикат има един аргумент, той приема една макророля.

б. Предикати, които приемат една макророля:

1. Ако в логическата структура се съдържа активен предикат, то макроролята е *Актор*.

2. Ако в логическата структура се съдържа стативен предикат, то макроролята е *Повлиян*.

Съотнасянето на макроролите със синтактичните позиции се регулира от *Принципа за селекция на субект*. Във варианта за акузативните езици (1997:175-176) аргументът с макроролята, която се намира най-високо в йерархията, е привилегирован за субектна реализация. При предикатите, приписващи две макророли, по подразбиране кандидат за субектната позиция е аргументът с роля *Актор* в активен залог и *Повлиян* – в страдателен. При глаголите, приписващи една макророля, съответният аргумент се реализира в субектна позиция.

³³ Важи за английския език, където всяко изречение трябва да има подлог.

На Граматиката на ролята и референцията тук е отделено специално внимание, тъй като в нея ясно са формулирани зависимостите между аспектуалния клас, логическата структура, включваща и събитийни свойства, различни от строго аспектуалните, и аргументната реализация. Аргументите са съотнесени с позиции в логическата структура. Нещо, което отличава представянето в рамките на ГРР от другите теории, е, че тематичните отношения са дефинирани едновременно от гледна точка на позицията на аргумента в логическа структура от определен тип – т.е. във връзка с аспектуалните и аспектуално-събитийните свойства на ситуациите, и от гледна точка на семантичния клас, към който принадлежат (поне част от ролите).

Теорията има голяма описателна сила, тъй като позволява включването на логически структури и представянето на предикати с по-комплексна семантика, напр. *вземам* (Ван Валин и ЛаПола 2001: 47):

Иван взе книгата от Мария.

[**правя`** (Иван, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ НЕ **имам`** (Мария, книга) & СТАВАМ **имам`** (Иван, книга)]

Не е ясно, обаче, как точно се дефинира механизмът, който ограничава разширяването на структурите, така че да са добре оформени.

При някои класове глаголи логическата структура включва описателни нелексикализирани в езика предикати. Техният брой, обаче, не е уточнен, не е ясно дали са крайно или отворено множество, и в какви случаи се налага дефинирането им, напр.:

[**правя`** (x, [**изразявам** (α).на.(β).на.език.(γ)` (x, y)))]³⁴

отивам: [**правя`** (x, [**отдалечавам.се.от.начална.точка`** (x)]) & СТАВАМ **съм-място`** (x, y)]³⁵

Използваните по-нататък в дисертацията предикатни декомпозиции в голяма степен възприемат, макар да не следват точно, представянето в ГРР. Важен елемент, заимстван от тази теория, е представянето на някои аспектуално-събитийни класове глаголи. В настоящата дисертация се приема, че глаголи като *ям*, *пиша* и т.н. (с референциален обект) са *постижения*³⁶, които имат интерпретация като *дейности* (Ротстайн 2004), а не обратното

³⁴ *speak*: **do`** (x, [**express**(α).**to**.(β).**in.language**.(γ)` (x, y)) (Ван Валин и ЛаПола 1997: 117)

³⁵ *go*: **do`** (x, [**move.away.from.ref.point`** (x)]) & BECOME **be-Loc`** (x, y) (Ван Валин и ЛаПола 1997: 155)

³⁶ Приемаме термина *постижение* във варианта, в който се е наложил в повечето разработки извън ГРР, включително и в българската литература. В тях *постиженията* обобщават *каузираните постижения* и *активните постижения* в ГРР. Поддържаеме релевантността на разграничаването на двата класа, но ще бъде използвана друга терминология.

(ГРР), като предикатната им декомпозиция има вида на *активните постижения*. За глаголите, разглеждани в ГРР като *каузативни постижения*, също се възприема предложената тук структура.

ям ябълка: [правя` (x, [предикат` (x, y))] & СТАВАМ предикат` (y)]

суша дрехи: [правя` (x, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ предикат` (y)]

Смятаме, че различните лексикалносемантични описания на двата типа глаголи показват важни типологични разлики, установени в лингвистиката, от които произтичат значими разлики в синтактичните им свойства. Те ще бъдат разгледани накратко в т. 1.2.2.3.2, а по-подробно – в Глава 3.

1.2.2.3.2. Събитийни структури (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005)

Вариант на лексикалносемантично описание чрез предикатна декомпозиция са *събитийните структури*³⁷ (*event structures*) (съкр. СС) (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005, Левин 2006 и много други). Въпреки че произхожда от аспектуалната традиция, постепенно теорията предефинира принципите за аргументна реализация по отношение на комплексността или некомплексността на събитийната структура (Л&РХ 2005, Левин 2006).

Събитийната структура на даден предикат се състои от два компонента – структурен, представен чрез *събитуен темплейт/шаблон* (*event structure template*) и идиосинкретичен, наричан още *основа*, или *константа* (*root, constant, idiosyncratic component*). Събитийният шаблон представя в схематичен вид *събитийния тип* (*event type*) на *ситуацията* (*eventuality*), описвана от съответния предикат, като съдържа и позиция, в която се реализира константата. Тя от своя страна представя значението, което различава конкретния предикат от останалите, принадлежащи към същия събитуен тип (Левин 2006). В този смисъл структурният компонент е аналогичен на семантичната структура (Гримшоу), структурната част на лексикалната статия (Тени), логическата структура (Ван Валин и ЛаПола), а идиосинкретичният – на семантичното съдържание (Гримшоу), концептуалната част на лексикалната статия (Тени), примитивните предикати (Ван Валин и ЛаПола).

Събитийните типове се разделят на прости, състоящи се от едно, и сложни – състоящи се от две подсъбития, всяко от които е правилно оформено просто подсъбитие. Разглеждат се следните темплейти³⁸, първите три от които са прости, а 4 и 5 са сложни:

1. [x ВЪРША_{<НАЧИН>} (y)]³⁹ – едноаргументни, двуаргументни и т.н. предикати, означаващи

³⁷ Тук терминът означава вид предикатна декомпозиция, в който е представена аспектуално-събитийната структура.

³⁸ Представянето е по РХ&Л 1998а:108-109, като са отчетени някои модификации, наравени у Левин 2006.

дейности – тичам, плувам, търкам, бърша; в ъгловите скоби се посочва името на константата, напр. [x ВЪРША<ТИЧАМ>]; тук спадат и семелфактивите (Левин 1999б, цитирана в Левин 2006)

2. [x<СЪСТОЯНИЕ>⁴⁰ (y)⁴¹] – едноаргументни, двуаргументни и т.н. предикати, означаващи състояния – вися, лежа, седя, виждам, зная и т.н.

3. [СТАВАМ [x<СЪСТОЯНИЕ>]] – инхоативни предикати (в РХ&Л 1998а - *achievements*⁴²), съответстващи едновременно на изпълненията и постиженията у Ван Валин и ЛаПола (1997);

4. [[x ВЪРША<НАЧИН>] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]] – постижения (*accomplishments* – РХ&Л 1998а), образувани от дейности чрез разширяване на събитийната структура (вж. по-долу);

5. [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]] - глаголи за промяна в състоянието (поначало резултативни глаголи, *accomplishments* у РХ&Л 1998а, *result verbs* у Левин 2006)) – чупя/счупя/счупвам, убия/убивам, пълня/напълня/напълвам. В класификацията на Ван Валин и ЛаПола (1997) им съответстват каузирани постижения или каузирани изпълнения.

В тази теория, поне доколкото ни е известно, не се разглеждат варианти, съответстващи на каузираните дейности, каузираните семелфактиви и каузираните състояния при Ван Валин и ЛаПола.

Константата спада към определен онтологичен тип измежду крайно относително малко множество: *средство/начин (manner)*, *състояние (state)*, *резултативно състояние (res-state)*, *инструмент (instrument)*, *нещо/предмет (thing)*, *вещество (stuff)*, *място (place)* (аналогично на Джакендоф 1990, Пинкър 1989). Тя се асоциира с определена събитийна структура като аргумент (в ъглови скоби) или като модификатор (долен индекс в ъглови скоби) в съответствие с формулирани правила за канонична реализация, напр. (РХ&Л 1998а: 109):

средство/начин → [x ВЪРША<НАЧИН>] – тичам, плувам, свирукам, светя;

инструмент → [x ВЪРША<ИНСТРУМЕНТ>] – реша, търмъковам, бръсна, чукам;

³⁹ В оригиналния вариант [x АСТ<MANNER> (y)]

⁴⁰ В оригиналния вариант [x<STATE> (y)]

⁴¹ Авторките не посочват двуаргументни състояния, но тук са добавени за пълнота.

⁴² За разминаването между съдържанието на термина *achievements* и *accomplishments* стана дума по-рано при разглеждането на предикатната декомпозиция у Даути (Даути 1979)

предмет, който може да се премества в пространството → [x КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y С <НЕЩО>]]] - *покривя/покривам, намажа/намазвам* (вариант за запълване);

място → [x КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <МЯСТО>]]] - *(на)пъх(в)ам, (на)тик(в)ам, мушвам/мушина, гарирам, намажа/намазвам* (вариант за поставяне);

вътрешно предизвикано състояние → [x <СЪСТОЯНИЕ>] – *цъфтя, гния, раста* и др.;

състояние, предизвикано от външен причинител → [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y<СЪСТОЯНИЕ>]]] → *чупя/счупя/счупвам, суша/изсуша/изсушавам, втвърдя(вам)*.

В резултат от асоциирането на константа със събитийен шаблон се получава структурна конфигурация, която всъщност представлява събитийната структура. Тя изразява основно (непроизводно) значение на определен предикат. Проектирането на лексикалната информация се извършва чрез съотнасянето на семантичните участници, изисквани от константата – т.е. мотивирани от семантиката на предиката и необходими за интерпретацията му, със „семантично съвместими“⁴³ променливи в събитийния шаблон (РХ&Л 1998а: 110). Шаблонът е избран така, че да гарантира, че минималният брой елементи, които определят даденото глаголно значение, ще получат езиков израз, т.е. ще бъдат съотнесени с променливи. Така например *тичам* лексикализира константа за начин и следователно се съотнася с темплейта за *дейност*:

[x ВЪРША_{<НАЧИН>}]

Единственият участник – *тичащият*, е семантично съвместим с променливата, която трябва да се запълни от някакъв вид вършител, и следователно се съотнася с нея (РХ&Л 1998а: 110).

Не всички семантични участници, свързани с константата, се съотнасят с променлива. Те се делят на два типа - *структурни (structure participant)* и *идиосинкретични, неструктурни (pure root participants)* в зависимост от това, дали в събитийния шаблон има отворена аргументна позиция, в която да се реализират, или наличието им се определя изцяло от значението на константата.

Например предикатите за *дейност* имат проста събитийна структура с един структурен участник и съответно минималният брой задължителни за структурата

⁴³ „Две роли r1 и r2 са семантично съвместими, ако r1 може да се интерпретира като конкретен израз на r2, или ако r2 може да се интерпретира като конкретен израз на r1. Например участникът *Ритац* във фрейма *ритам* може да се съотнесе с ролята на *Агенса* в дитранзитивната конструкция, тъй като ролята *Ритац* може да интерпретира като частен случай на ролята *Агенси*.“ („Two roles r1 and r2 are semantically compatible if either r1 can be construed as an instance of r2, or r2 can be construed as an instance of r1. For example, the kicker participant of the kick frame may be fused with the agent role of the ditransitive construction because the kicker role can be construed as an instance of the agent role.“) (Голдбърг 1995:50)

партиципанти се състои само от вършителя. Наличието на други участници се определя от конкретната природа на *дейността*, лексикализираща константата, например 2 за предикатите за „повърхностен контакт“ – *бърша, трия, търкам*; 3 за предикатите за „поставяне/запълване“ – *мажа, плескам, пръскам*; 1 за предикатите за движение като *плувам, вървя*. Идиосинкретичните участници съответстват на аргументите без макророля в ГРР и на аргументите на семантичното съдържание (Гримшоу 1993/2005).

От факта, че участниците на константата не се асоциират с аргументни позиции в събитийния шаблон, напр. [x ВЪРША_{<ТРИЯ>} (y)] (незадължителността се изразява в скоби), произтича свойството им да остават синтактично неизразени.

За разлика от *дейностите* други предикати имат втори аргумент, който изисква задължително изразяване⁴⁴, за да могат да се интерпретират – такъв е например участникът, който търпи промяна, при глаголите за промяна в състоянието. Неговото синтактично изразяване се налага не само от семантиката на предиката, но и от събитийния шаблон, с който константата се свързва. СС е комплексна, състои се от две подсъбития и има вида:

[[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]]

Първото подсъбитие се асоциира с активен предикат (*дейност*), докато второто означава настъпване на промяна в състоянието, чийто характер е заложен в лексикалната семантика на предиката и се изразява чрез стативната константа <СЪСТОЯНИЕ>. И двата аргумента са структурни участници, т.е. за тях има отворени аргументни позиции в събитийния шаблон. Участникът, който извършва *дейността* и предизвиква промяната в състоянието, е семантично съвместим с променливата в активното подсъбитие, а този, който търпи промяната в състоянието – с променливата в резултативното подсъбитие, тъй като е същността, която се променя.

Различието в структурата разделя предикатите на два основни големи типа (Левин 2006:10): (i) предикати, означаващи дейност, извършвана чрез или с помощта на определен начин/средство/инструмент, и (ii) предикати, изразяващи резултат от дейност. При първите концептуализацията на ситуацията е ориентирана към *дейността* от гледна точка на начина, по който се извършва, като провеждането ѝ може да води като следствие определен резултат, но постигането му не е лексикализирано в семантиката на глагола⁴⁵ (Талми 2000, цит. по Левин 2006:11). Вторият клас предикати лексикално изискват осъществяването на определен

⁴⁴ Могат да се имплицират само ако са елиптирани.

⁴⁵ „A means/manner verb often names an action performed to bring about some conventionally associated result, even though the verb itself does not lexically entail the achievement of this result.“

резултат - *чупя/счупя/счупвам, убия/убивам, сложа/слагам, пъхам* и др. В един и същ семантичен клас може да участват както глаголи, означаващи начин, така и такива за резултат, например (Левин 2006:11):

глаголи за поставяне/покриване – *мажа, пръскам* (начин) – *пълня/напълня/напълвам, покрива/покривам* (резултат);

глаголи за отстраняване – *бърша, мета* (начин) - *изпразня/изпразвам* (резултат) .

В теорията се обръща голямо внимание на факта, че различната събитийна структура предопределя различните синтактични свойства. Едно от тях бе посочено – идиосинкретичните участници могат да останат имплицирани, структурните – получават синтактичен израз (РХ&Л 1998а: 102).

Бърша (прах(а)/картини(те)).

**Пълня.*

Втора важна разлика е, че от основното значение на предикатите с проста събитийна структура може да се „произвеждат“ други значения. Това става чрез присъединяване на други добре оформени събитийни структури, като резултатът също трябва да е добре оформена събитийна структура. Механизмът се нарича *разширяване на събитийната структура* (*template augmentation* – РХ&Л 1998а:118-121). По същество той се изразява в присъединяването на резултативно подсъбитие към простата СС. В получената комплексна СС активното подсъбитие представлява първото (каузиращото) подсъбитие.

Резултативното подсъбитие се въвежда от предикативен елемент. Такава функция може да изпълняват някои предлози – *off, out* (Левин 2006: 25), константи, изразяващи състояние (*clean*, по-долу) и др. Такъв предикат може да се въведе и по други начини - в българския, както и в много други славянски езици, и езици от други семейства – чрез представки (за руски – Спенсър и Зарецкая 1998), в германските езици и с частици (Свенониус 2004а, 2004б и много други).

В приведените по-долу примери предлогът позволява въвеждането на допълнителен аргумент (веществото, което се отстранява), който става субект на подсъбитието, а аргументът на глагола (мястото, откъдето се отстранява) – негов обект (Левин 2006:25):

She wiped the crumbs off the table. (Тя избърса трохите от масата.)

[[x ВЪРША_{-БЪРША} > y] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [z НЕ НА <МЯСТО>]]]

She wiped the table clean. (Тя избърса масата.)

[[x ВЪРША-<БЪРША>] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <ЧИСТ>]]]

В резултат от различното резултативно подсъбитие двата производни варианта на глагола се характеризират с различен брой аргументи и различна аргументна реализация.

При глаголите със сложна събитийна структура участникът, който се изразява в прякообектна позиция, е структурен, поради което тези глаголи не могат да изразят различен резултат и следователно – да присъединяват друго резултативно подсъбитие (РХ&Л 1998а: 122).

* *Kelly broke the dishes off the table. (Кели счупи чиниите от масата.)*

Същото важи и за глаголите, чиято събитийна структура е била разширена.

В рамките на теорията се приема, че близки глаголни значения с еднакъв брой аргументи, но с различна аргументна реализация, също имат различна събитийна структура, получена чрез разширяване (Л&РХ 2005: 206):

товаря багажа в буса: [x КАУЗИРАМ [y ДА ЗАЕМЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ z] /ТОВАРЯ]

товаря буса с багаж: [[x КАУЗИРАМ [z ДА ПРЕМИНЕ В СЪСТОЯНИЕ]] ЧРЕЗ [x КАУЗИРАМ [y ДА ЗАЕМЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ z]] /ТОВАРЯ]⁴⁶

В рамките на ГРР (Ван Валин и ЛаПола 1997: 157, Ван Валин 2007: 48) се предполага една и съща логическа структура и за двата варианта:

[**предикат**` (Пат, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **съм-върху**` (камион, слама)]⁴⁷

Пат натовари слама(та) в камиона.

Пат натовари камиона със слама.

В първия вариант за ролята *Повлиян* е избран информационно немаркиран участник, а в локативния вариант (*натовари камиона*) – маркиран.

Тук се приема тезата на Левин и Рапапорт Ховав, че става дума за близки по значение, но различни лексеми, с различно лексикалносемантично описание, от което произтичат закономерностите при аргументната реализация.

⁴⁶ [x CAUSE [y TO COME TO BE AT z] /LOAD]

[[x CAUSE [z TO COME TO BE IN STATE]] BY MEANS OF [x CAUSE [y TO COME TO BE AT z]] /LOAD]

Разликата в означаването идва от различните версии на теорията, тук е запазен оригиналният вариант.

⁴⁷ [do' (Pat, Ø)] CAUSE [BECOME be-on' (truck, hay)]

Следват някои уточнения. В разгледаната теория глаголите като *eat* (*ям*), *wipe* (*бърша*) и т.н. имат проста събитийна структура, когато изразяват вътрешния си аргумент⁴⁸. Когато същите глаголи участват в резултативни конструкции, където резултативното подсъбитие е въведено с помощта на друг предикативен елемент, имат сложна структура.

She swept the floor. (най-общо съответства на *Тя (по)мете пода.*) (проста събитийна структура)

[x ВЪРША<МЕТА> y]

She swept the floor clean. (*Тя помете пода.*) (сложна събитийна структура)

[[x ВЪРША<МЕТА>] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <ЧИСТ>]]]

За български също може да се приеме за валидно твърдението, че глаголите, изразяващи *дейности* или имащи интерпретация като *дейности*, имат проста логическа/събитийна структура. Аналогично в тези случаи те могат да оставят вътрешния си аргумент имплицитен – *Ям. Пия. Чистя.* или той да е неререференциален – *Пиша писма. Ям ябълки.* и т.н.

Когато ситуацията изразяват резултат (в общия случай глаголите са префигурани), съответните предикати имат сложна структура, и съответстват на *активните постижения* в ГРР. Както ще бъде показано, по свойствата си те в голяма степен съответстват на предикатите с резултативни конструкции.

Изядох баницата.

правя` (аз, [ям` (баница)]) & СТАВАМ НЕ **съществувам`** (баница)

Въпросът, който възниква, е, каква е структурата на изходните непрефигурани глаголи с изразен обект, който има референт. В тези случаи според славистичната традиция глаголите са пределни (Маслов 1984) и изразяват насоченост към резултат. Според класификацията на Вендлер би трябвало да се категоризират като *постигания*, а не като *дейности*, тъй като имат зададен предел (чрез обекта). Още повече, че ако условие за интерпретацията като *дейност* е обектът да няма конкретен референт (Ван Валин и ЛаПола 1997: 122) се стига до противоречие с долния пример:

Тя яде баницката, която си купи от лавката, вече половин час.

⁴⁸ Условието за комплексност е двете подсъбития да не съвпадат (т.е. да са независими) във времево отношение (Л&РХ 1999, Л&РХ 2005:115-117)

Представянето на глаголните значения с помощта на предикатни декомпозиции изразява двете крайности – *дейността* и *постижението* с реализиран резултат, но не и междинното положение, при което ситуацията е в развой. Този аспект от значението на предикатите се формализира по-добре чрез хомоморфизъм или скала.

Тези два подхода за представяне на *постиженията* – чрез резултативни конструкции и чрез скала – обикновено се разглеждат отделно, въпреки че принципно не си противоречат и дори в някои теории участват съвместно в определянето на вътрешно присъщите аспекти на предикатите и аргументната реализация. Например Ротстайн (2001, 2004) разглежда структурата на *постиженията* като комплексна ситуация, която се състои от *дейност* (подсъбитие e_1) и инкрементален *процес на изменение* (подсъбитие e_2) СТАВАМ-Р-ed⁴⁹ (e_2), в течение на което обектът (*Тема*) е подложен на *дейността*. Процесът на изменение е изграден от *инкрементална верига* от стадии, които са подредени според мястото си в развитието на ситуацията (Ротстайн 2001: 153). Критичната точка на изменението – настъпването на промяната, предопределя кулминацията на цялата ситуация.

В едно от последните си изследвания Левин и Рапапорт Ховав (Л&РХ 2009) изказват тезата, че резултативните глаголи (глаголи със сложна структура) изразяват изменение, протичащо по скала, а предикатите, означаващи начин/средство на протичане (с проста структура) – не скаларно изменение. На друго място (Левин 2005) се посочва, че много от *дейностите* се асоциират с повече от една скала. Така например за *бърша* могат да се дефинират поне две скали – по отношение на постигането на чистота – *избърсах масата* (=направих масата чиста чрез бърсане), или за отстраняване – *избърсах мръсотията (от масата)* (=отстраних мръсотията от повърхността на масата).

Очевидно двата подхода не си противоречат. В рамките на дисертацията е направен опит те да бъдат съвместени при представянето на префигираните предикати. Следвайки в голяма степен Филип (Филип 2008), голяма част от представките в българския език ще бъдат разглеждани именно като елементи, които задават скала за измерване на ситуацията, описвана от изходния предикат и/или дефинират максималната ѝ стойност. Наличието на скала с определена горна граница обуславя способността на префигираните предикати да изразяват резултативни значения – потенциални (насоченост към резултат) и актуални (достигане до резултат).

Някои представки в комбинация с определени основи налагат скала, която съществено изменя значението на изходния предикат и предизвиква ефекти, аналогични с тези при

⁴⁹ Р – предикат, -ed обозначава суфикса за минало време.

результативните конструкции, разгледани при събитийните структури. При това могат да бъдат засегнати както само аргументите, така и други участници на изходния глагол. Под „засегнати“ се има предвид, че по някакъв начин се променя статутът им – от адюнкти стават аргументи и обратно и т.н. и съответно се променя и синтактичното им изразяване. Тези ефекти са следствие от изменения в концептуалната структура, настъпващи в резултат от взаимодействието между представките и предикатите.

Механизмът на взаимодействие ще бъде разгледан в Глава 2. В Глава 3 ще бъде представена типология на тези взаимодействия. Изходният и производният предикат ще бъдат представени под формата на двойки предикатни декомпозиции, в които освен аргументите са посочени и останалите участници, които са засегнати при префиксацията. Описанието на участниците – задължителни и незадължителни – е заимствано от семантичните фреймове във ФреймНет.

1.2.2.4. Семантика на фреймовете. Фреймнет⁵⁰.

Семантиката на фреймовете, разработена от Филмор и редица други автори (Филмор 1977, Филмор и Аткинс 1992, Петрук 1996), се основава на концепцията, че всяко лексикално значение активира определена концептуална рамка (семантичен фрейм), и евентуално профилира елемент или аспект от нея. Фреймът представлява структуриран фрагмент от човешкото познание, необходим за разбирането на дадена лексикална или фразова единица. Профилиран елемент е елемент на фрейма, който се интегрира пряко в семантичната структура на дадено изказване (Филмор и др. 2002). Иначе казано фреймовете представляват описания на концептуални структури, представящи ситуации, обекти, събития от света, заедно с участниците в тях (аспекти или елементи на представяната ситуация, които се свързват с конкретни средства за езиково изразяване) и свойствата, които притежават (Рупенохофер и др. 2010: 5). Участниците се наричат фреймови елементи (ФЕ) и се разделят на три вида – *ядрени* – концептуално задължителни, необходими за интерпретирането на фрейма компоненти, които в специфичната си конфигурация правят фрейма уникален, *периферни* – характеризиращи ситуацията от различни аспекти на протичането ѝ, без да въвеждат нови събития (включват свойства като време, място, начин, степен и т.н.) и без да характеризират фрейма уникално – могат да участват и в други фреймове. Третият тип са *екстратематичните* ФЕ, които концептуално не принадлежат към конкретния фрейм, в който се включват, а на друг, абстрактен фрейм (Рупенхофър и др. 2010:20), като ситуират

⁵⁰ <https://framenet.icsi.berkeley.edu/>

първия в по-широк контекст или сценарий, активиран от втория, или дават допълнителни детайли от описанието на участниците или средата (Рупенхофър и др. 2010:97). Екстратегматичните за даден фрейм елементи могат да бъдат периферни или ядрени в друг фрейм. Така например участникът *Реципиент* е ядрен във фреймовете на глаголи като *давам*, *изпращам* и т.н. и екстратегматичен при глаголи като *шия*, *пека* и т.н., напр.: *Ушиха рокля [на Мария]*.

Езиковите единици „активират“ определени фреймове. В случая с предикатите фреймовите елементи са участниците в ситуациите, описвани от тях. Фреймовите елементи могат да се съотнесат косвено към аргументната структура. Разграничението между аргументи и адюнкти е формулирано чрез статуса на ФЕ – ядрен/неядрен (Рупенхофър и др. 2010:18⁵¹, 63). Следователно, може да се заключи, че аргументите съответстват на ядрени ФЕ, адюнктите – на периферни и екстратегматични ФЕ. Не се дефинира алгоритъм за съотнасяне между фреймовите елементи и позициите в синтактичната структура; то се заявява декларативно при анотацията, като за даден ФЕ се посочва граматичната му функция и фразовата му категория, например:

Фрейм *Консумиране* (*Ingestion*⁵²)

„*Консумирацията* поема храна или напитка (*Консумирано вещество*) през устата в храносмилателната си система. Възможно е да използва *Инструмент*...“

Ядрените елементи са *Консумиращ* и *Консумирано*. Инструментът е периферен елемент заедно с още няколко ФЕ като *Продължителност*, *Степен*, *Място*, *Време* и др.

Възможна синтактична реализация в деятелен залог е *Консумирацията* да е външен аргумент с фразова категория NP, а *Консумираното* – обект с фразова категория NP. При различна синтактична конфигурация (пасив) се променят и граматичната функция и фразовата категория. Тези закономерности са експлицирани в анотацията на конкретните единици, които активират фрейма. За изчерпателна дискусия върху ФреймНет в теоретичен план и с оглед на българския език вж. Коева (2010).

1.2.3. Представянето на българските префигирани глаголи

Преимущество на семантичните фреймове, което мотивира използването им за

⁵¹ „Синтактиците подразделят комплементите на аргументи и адюнкти, или аргументи и модификатори. Във Фреймнет това разграничение се прави чрез определянето на статуса на даден фреймов елемент по признака ядреност...“ („Syntacticians commonly divide the complements of a predicate into arguments and adjuncts, or arguments and modifiers. In FrameNet, the semantic spirit of this distinction is covered by the distinctions of coreness status...“)

⁵² <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Ingestion>

представянето на префигираните глаголи в дисертацията, е че описват всички участници в ситуацията. Бе споменато, че промяната на глаголното значение вследствие на префиксацията може да доведе до изменения в броя на аргументите и релациите им с предиката, а оттам и в аргументната реализация (в съпоставка с изходния глагол). В терминологията на семантичните фреймове тези изменения водят до активиране на различен фрейм. В резултат от това участниците на изходния фрейм се съотнасят със семантично съвместими⁵³ участници в новия фрейм, ако има такива. При това участници, периферни за изходния, могат да получат ядрен статус, ядрени участници – да получат различен ядрен или неядрен статус и т.н.

Целта на аспектуално-събитийно ориентираните лексикалносемантични описания е да представят онези аспекти на значението на даден предикат, които предопределят аргументната реализация на същия предикат. Неядрените участници не се асоциират с подсъбитие и обикновено не се включват в събитийната/логическата структура⁵⁴. Същевременно, за да се покаже механизмът на префиксалната деривация и какви промени претърпява даден концептуален участник, той трябва да е включен в лексикалносемантичното описание. От тази гледна точка семантичните фреймове са ценен ресурс, тъй като представят необходимата информация. Те, обаче не са достатъчни, тъй като не кодират аргументната реализация в самия фрейм, а само в анотацията на примери. По тази причина за целите на представянето на българските префигираните глаголи е необходим формализъм, какъвто е описанието под формата на предикатна декомпозиция.

Без да се обвързваме строго с дадена теория или решенията на авторите в конкретни случаи, за целите на работата ще се стремим да използваме преимуществата както на формалното представяне чрез предикатна декомпозиция, така и на семантичните фреймове. Преимущество на избрания подход е, че с помощта на семантичните фреймове се представя тематичната структура, а с помощта на предикатната декомпозиция се формализират аспектуално-събитийните свойства на фреймовете. Производните глаголи ще бъдат съпоставяни с изходния, като стремежът е да се изясни ролята на изходния предикат и на представката в тематичната и аспектуално-събитийната структура на префигираните глаголи и промяната в лексикалното значение, която предизвикват.

В останалата част от дисертацията ще се разглежда именно взаимодействието между

⁵³ Смятаме, че по-рано въведеният термин на Голдбърг е уместен и в случая.

⁵⁴ Това не означава, че представянето им в лексикалносемантичното описание е невъзможно. В теорията на Ван Валин и ЛаПола адюнктите могат да се включват в логическата структура на изречението (Ван Валин и ЛаПола 1997:159):

Сам опече сладкиш в кухнята. >> съм-в` (кухня, [[правя` (Сам, Ø)] & [BECOME опечен` (сладкиш)])

тематичната и аспектуалната структура в резултат от префиксацията. Хипотезата, въз основа на казаното доук, е, че взаимодействията между тях са възможни в няколко посоки:

(i) *ям – изям/изяждам* – променят се лексикалноаспектуалните свойства на изходния предикат, което води до усложнена структура и задължителна реализация на вътрешния аргумент;

(ii) *кова (пирон) – вкова/вковавам (пирон)* – променят се лексикалноаспектуалните и отчасти се модифицират лексикалните свойства;

(iii) *кова (пирон) – обкова/обковавам (с пирони), тичам (десет километра) – изтичам (десет километра)* – променят се тематичните и лексикалноаспектуалните свойства, като освен това значението се модифицира от лексикалния компонент на представката.

Както ще се демонстрира по-нататък, възможна е и префиксация, при която се модифицира само лексикалното значение – *хвърля/хвърлям – разхвърля/разхвърлям* (= хвърлям в много посоки), както и префиксация, при която към значението се добавя количествена характеристика, без да се променят лексикалноаспектуалните (в значението, дефинирано по-горе) или тематичните свойства – *почета, повървя* и др.

1.3. Представянето на лексикалносемантичните описания в българската лингвистична литература

В лингвистична литература вече са правени подробни прегледи на българския принос към лексикалносемантичното описание на глаголите (вж. напр. Джонова 2005, Несторова 2008 и др.). Тук стремежът ще е да се скицират тенденциите и да се очертаят най-новите развития, както и да се посочи мястото на настоящата работа в контекста на съвременната българска лингвистика.

Първите разработки, в които се въвеждат семантичните роли в духа на Филмор, принадлежат на Й. Пенчев (1984, 1993), като именно в тях генеративният синтаксис се въвежда в българската лингвистична литература и се прилага за описание на българския език. Авторът формулира основен набор от семантични роли, повечето от които, дефинирани по същия или сходен начин, се възприемат и използват в българската лингвистика. Семантични роли, разбирани както в традицията, положена от Филмор, се използват и в работата на много други автори.

Друга много ясно изразена тенденция е, предикатите да се представят във формалния

апарат на ГРР, като се ползва и дефинираният в рамките на теорията инвентар от семантични роли. Тази теория е застъпена у много автори – Атанасов, Влахова, Джонова, Ницолова и др.

В изследванията върху семантичната структура и аргументната реализация се очертават няколко кръга от теми и проблеми, основните от които ще бъдат посочени по-долу.

Част от изследванията са ориентирани към изучаване на реализациите на семантичните роли в различен план – от гледна точка на: (i) синтактичните позиции, заемани от определена роля; (ii) ролите, с които се свързва определена синтактична позиция, а в някои случаи и определена фразова категория (в определена позиция); (iii) ролите, които се реализират при определени класове думи или форми.

Първата посока – синтактичната реализация на дадена семантична роля в българския език, е представена в дисертацията на Джонова (2004). Трудът е посветен на предикатите, които присъединяват аргумент с роля *Експериенцер*. Разглежда се в кои синтактични позиции се изразява *Експериенцерът* и към кои семантични (под)класове се отнасят съответните предикати. Изследвания върху същия обект са публикувани и в по-късни статии на авторката (напр. Джонова 2005, Джонова 2008), като глаголите се разглеждат не само от семантична и синтактична гледна точка, но и от гледна точка на информационната структура на изреченията, в които участват (Джонова 2005).

В противоположната тенденция – установяването на множеството от семантични роли, които се реализират в дадена синтактична позиция, се вписва дисертацията на П. Несторова върху семантичните роли на подлога при глаголи за движение в българския език (Несторова 2006). Авторката разглежда възможните семантични роли на аргументите, които се изразяват в подложна позиция, както в деятелен, така и в страдателен залог.

В статиите на Атанасов и Влахова се изследват възможните семантични роли на предложни фрази в предикативна позиция, въвеждани от различни предлози – „с“ (Влахова и Атанасов 2006), „на“ (Атанасов 2010), други предлози (Влахова и Атанасов 2010).

Семантичните роли се разглеждат и във връзка с определени класове думи. В тази насока е ориентирана работата на Мери Лакова (1991) върху въпросителните местоимения съществителни. Изследването обхваща два плана – способността/неспособността на дадено местоимение да изразява различни роли в различни изречения, и способността/неспособността на различни местоимения да изразяват една и съща роля.

Аналогична посока на изследване е съотнасянето на семантичните роли с редове форми. В тази тенденция се вписва дисертацията на Петрова (2006) върху семантичните роли

на дателните клитики.

Добре изразен е и интересът към езикови явления, които са по-слабо изучени, или такива, които са характерни за българския език.

В този план трябва да се спомене работата на Р. Ницолова, представена в две статии (Ницолова 2005а, 2005б). В първата (Ницолова 2005а) се разглежда какви семантични роли получават аргументите в предикатно-аргументни структури с отглаголни съществителни, позицията, която заемат аргументите по отношение на номинализирания предикат, предлозите, които ги въвеждат, и другите начини за изразяването им. Във втората статия обект на анализ е значението на предложните съчетания според ролята им в семантичната структура (аргументи, адюнкти, аргумент-адюнкти) и семантичната роля, която получават. Разглеждат се и семантичните роли, които дадени предлози изразяват.

Характерно за българския език явление са глаголите с прономинален елемент – дателни и винителни клитики, включително рефлексивни – много от които са префигирани. Тези предикати са обект на изследване в няколко статии на Влахова (2001, 2005, 2006). Глаголите са разгледани от гледна точка на тематичните роли (дълбокия падеж) на участниците (акцентът е върху партиципантите, които се изразяват от клитиките), както и от гледна точка на семантичните признаци на аргументите и семантичния клас на глаголите. В статията от 2001 г. се прави анализ и на значението на представката и на начина на действие на глаголите. Дискутира се и връзката между рефлексивността и компонента „интензивност“ на префикса.

Голям по обем изследвания са посветени на определени семантични класове глаголи, като част от разработките имат теоретичен характер, докато други се фокусират върху описанието на избрания клас или група предикати.

В статията си върху аргументната структура, тематичните отношения и правилата за съотнасяне към синтактичните позиции Светла Коева (Коева 1998а) разглежда тематичната структура и синтактичната реализация на перцептивните предикати в българския език. Конкретната цел е да се обясни с помощта на лингвистичните теории възможността подлогът на подчиненото изречение да се реализира като пряко допълнение на глагола в главното изречение. Достига се до извода, че синтактичните позиции, които този клас предикати субкатегоризират, са с една повече от аргументите. Освен това е възможна синтактичната реализация на аргумент на един предикат в аргументна позиция на друг предикат. Изхождайки от това разбиране, в друга статия (Коева 2005б) авторката изказва тезата, че синтактичните позиции са независими от конкретните предикатно-аргументни структури.

Това дава възможност за изразяване на аргументи в неаргументни позиции и на адюнкти в аргументни позиции, като те имат различни прономинални субститути и различни синтактични свойства.

В статията на Ницолова (2001) тематичната структура на предикати за знание – *зная* и *известно ми е* и реализацията на аргументите им се разглеждат от прагматична гледна точка – фактитивността/нефактитивността на комплементите им, начина им на изразяване чрез изречения, въвеждани от различни комплементизатори, и комбинаториката на отношенията между епистемичния субект и говорещия. Предикатите имат еднаква тематична структура, но различна проекция на аргументите. Различават се и според източника на знанието. Доколкото ни е известно, авторката не го изказва експлицитно, но фактите сочат, че различната аргументна реализация в случая е мотивирана от прагматични фактори. В друга теоретична статия (1998) се разглеждат в съпоставителен план (български, руски и английски) предикати за „помнене“, съответстващи на английския глагол *remember*. Установява се, че различията между тях се дължат на онтологичния клас, към който принадлежат. Анализът на предикатите е приведен като доказателство в подкрепа на теоретичните изводи за характера на синтактичната реализация в ГРР – предопределянето ѝ от лексикалната семантика и множество от морфо-синтактични принципи.

В съпоставителен план е и дисертацията на Росица Декова (Декова 2006). В труда се разглежда лексикалното кодиране на глаголите за „контакт чрез удар“ и глаголи за „хвърляне“ (по Левин 1993) в български и английски и синтактичната реализация на аргументите им, като се правят изводи за междуезиковото кодиране на семантико-синтактичното съотнасяне.

На същия обект на изследване е посветена и съвместната статия на Димитрова-Вълчанова и Декова (2009), като се разглеждат глаголи за „контакт“, за „смяна на интегритет“ и др. в български и английски. Двете разработки използват теорията на *Знаковия модел* (Димитрова-Вълчанова 1996/1999).

Изследване върху предикати за ненасочено движение е предложено в няколко други статии (Декова и Несторова 2010, Несторова 2011, Несторова и Декова 2011 и др.). Авторките представят лексикалносемантичното и синтактичното описание на разглежданите глаголи с оглед на създаването на речниковите им статии в Българския ФреймНет⁵⁵

Глаголи за движение са обект на интерес и в статията на Ив. Петрова (2006). Авторката извършва анализ на избрани предикати с оглед на събитийната структура и синтактичното им поведение.

⁵⁵ По-долу следва кратко представяне на Българския ФреймНет.

Като друг тематичен кръг се очертава изследването на граматични класове, сред които се отличават реципрочните глаголи и безличните глаголи.

В студията на Илиева и Коева (Илиева и Коева 2001) се разглеждат лексикално реципрочни и синтактично реципрочни глаголи, както и условията за реализацията на транзитивен или реципрочен вариант. Важен принос е, че се установява се, че те могат да бъдат както семантични, така и прагматични.

Безличните предикати са обект на изследване в дисертационния труд на А. Атанасов (Атанасов 2006). В него се представя анализ и класификация на аргументните конфигурации, в които се реализират безличните глаголи, разглеждат се тематичните роли на аргументите и съотнасянето им със синтактичните позиции. Предложен е и формален модел за представянето им. Безличните глаголи са изследвани и в други статии на автора (напр. Атанасов 2005)

Друг подход към същите предикати е представен у Лакова (2006). Авторката обособява безличните предикати в семантични класове в зависимост от набор от семантични признаци и разглежда семантиката на изреченията, в които те се реализират – *действия*, *състояния* и др.

Отделна проблематика представляват синтактичните и семантико-синтактичните трансформации, характерни за българския език. Те са обект на изследване в няколко статии на Св. Коева. У Коева 2005а е представена класификация на синтактичните алтернации, включващи пасиви, *се*-пасиви, реципрочни и оптативни глаголи, а в по-ранно изследване са включени и рефлексивни глаголи (Коева 2004). Разграничават се глаголи с постоянно рефлексивно, реципрочно, пасивно или оптативно лексикално значение, и рефлексивни, реципрочни и оптативни трансформации. Вторите се разглеждат в съпоставка със съответстващите им изходни структури.

В други няколко разработки на същата авторка се представя класификация на семантичните алтернации в българския език (Коева 2006, Коева 2007а, Коева 2008а). За целта са анализирани диатезите, предложени от Левин (1993), като са разграничени синтактичните алтернации (трансформации) от семантичните и са добавени специфични за българския език диатези. В Коева 2010 (2010: 124-126) е направено изрично разграничение между диатезите, при които има редукция на семантичните релации между аргументите и предиката; семантичните алтернации, при които се променят семантичните релации между аргументите и предиката, и синтактичните алтернации, при които промяната е само в синтактичната реализация, но не и в семантичните релации.

Последната тенденция в изследването и формалното представяне на лексикалната семантика на българските глаголи, която ще бъде посочена, е представена в рамките на изграждането на Българския Фреймнет. Българският ФреймНет е база от данни, в която се представят значенията на български лексикални единици. Концептуалният му модел е представен у Коева (Коева 2008а, Коева 2010). В речниковата статия се включва информация за лексикално-семантичните и синтактичните свойства на единиците, както и ограниченията при съчетаемостта им. Описанието на семантичната структура се представя с помощта на семантичните фреймове от ФреймНет, а синтактичните свойства – чрез синтактични фреймове, включващи информация за задължителните обкръжения на единиците и за комбинаторните ограничения (Коева 2010:7). За всяка единица е посочен и граматичният клас, който определя флективната парадигма. Статията включва още примери, анотирани със семантична и синтактична информация. Семантичната анотация включва маркиране на фразата, която изразява даден елемент на фрейма, и означаването ѝ с името му. Синтактичната анотация представлява маркиране на синтактичните аргументи, означаване на синтактичната им категория, на опората (при фразовите категории) и на граматичната им функция (Коева 2010: 120). Резултати от работата по Българския ФреймНет са публикувани в редица статии върху конкретни (под)класове (серия статия в Коева и др. 2008, посочените по-горе Несторова 2011, Несторова и Декова 2011 и др.), както и в теоретични трудове (Коева 2010). Отличителна черта на тези публикации е, че в тях се предлага подробно и унифицирано описание на конкретни предикати във възприетата теоретична рамка, което се основава на автентичен езиков материал.

В съвременната българска лингвистика съществува богата традиция в изследванията върху лексикалната семантика, релациите между аргументите и предикатите и синтактичния израз на участниците. Фокус на разработките в много случаи са явления, които по принцип остават встрани от вниманието на учените. При все това вероятно поради силната аспектоложка традиция и съсредоточаването на изследванията върху начините на действие и върху словообразуването представките и префиксацията са разглеждани именно в тези аспекти. Доколкото ни е известно, не съществува системно изследване за българския език върху ефекта на префиксацията върху лексикално-концептуалната структура и аргументната реализация. В славистичната традиция този въпрос е засяган в отделни разработки, основно с оглед на преходността (Димитрова 1999/2000, Иванова 1968), но не се разглежда семантичната структура на предикатите и промените, които настъпват в нея вследствие на

префиксацията. В рамките на западната славистика (включително български автори, работещи в тази традиция) взаимодействието между представките и основите е обект на интерес главно в контекста на лексикалния и граматичния аспект, а семантико-синтактичните ефекти обикновено се споменават мимоходом. Разбира се, има и изключения – както за български, така и за другите езици (може би най-подробното е на Спенсър и Зарецкая 1998⁵⁶ – за руски в съпоставка с английски), но общото впечатление е, че въпросът е слабо изучен.

В този смисъл изследването на тези взаимодействия, изясняването на приноса на представките към значението на предикатите и измененията в концептуалната и синтактичната структура, настъпващи в резултат от префиксацията, би допринесло в две посоки – за по-пълното изучаване на концептуалната структура на предикатите и на семантиката и свойствата на представките.

⁵⁶ По-подробно ще бъдат разгледани в Глава 2.

Глава 2

2.1. Въведение

В лингвистиката – както в славистичната и българистичната, така и в западноевропейската – е широко разпространено схващането, че представките имат разнородни свойства, най-често изтъкваните от които са: i) да перфективират; (ii) да „подчертават“ вътрешно заложен предел или да въвеждат предел (Маслов 1984: 17); iii) да характеризират протичането на ситуацията (начин на действие в традиционната славистика). Тези свойства на представките предопределят интереса към тях в аспектоложките и в лексикалносемантичните изследвания. Тъй като това не е обект на работата, тук само схематично ще бъдат очертани общите тенденции.

В изследванията върху глаголната префиксация в славянските езици съществува богата традиция и множество по-нови изследвания, насочени към проучване на взаимодействието на префиксацията с категорията аспектиалност, рефлексията му в глаголния вид и видово-времените отношения (Бабко-Малая 1999, Бондарко 1967, Борик 2002, Брагински и Ротстайн 2008, Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999, Иванчев 1970, Иванчев 1971, Иванчев 1974, Крифка 1992, Крифка 1998, Маслов 1958, Маслов 1959, Маслов 1961, Маслов 1984, Падучева 1986, Падучева 1998, Падучева 2009, Слабакова 2005, Станков 1968, Филип 2000, Филип 2003, Филип 2005, Филип 2008, Филип и Ротстайн 2006, Чаралозова 2009, както и много други автори). В контекста на това направление са се очертали две противоположни тенденции. Част от изследователите разглеждат префиксацията като явление на нивото на функционално-семантичната категория аспектиалност. Според значението, изразявано от представките, префиксираните глаголи се причисляват към определени аспектиални подкласове (или начини на действие). В този смисъл префиксацията е разграничена от граматичната категория вид, чиито членове в много случаи се реализират в рамките на даден начин на действие. Това разбиране има голяма подкрепа в славянската славистична традиция. Другата тенденция е представките или поне част от тях да се разглеждат като перфективиращи морфеми. В западната лингвистика, например, са се наложили редица термини като *перфективиращи* или *аспектиални представки* (по-подробно по този въпрос в т. 2.2.1). Това разбиране предполага, че част от синтактичните свойства (задължителното изразяване на вътрешния аргумент) се свързват с перфективацията. Въпросът за статута на префиксацията ще бъде разгледан в т. 2.2.

Друга голяма група изследвания се съсредоточават върху описанието на лексикалносемантичния принос на представките към значението на глаголите и съответно – причисляването на предикатите към определен разред според начина на действие. Наред с това се изучава съчетаемостта между предикатите и префиксите както по принцип, така и

между конкретни семантични класове и определени значения на дадени представки, продуктивността на представките при производството на глаголи, спадащи към определен начин на действие и др. Това течение е широко застъпено в славянската традиция, като има редица последователи и днес (Агрел 1908, Деянова 1976, Деянова 1978, Деянова 1985, Иванова 1966, Иванова 1968, Иванова 1974, Иванчев 1970, Иванчев 1971, Исаченко 1960, Исаченко 1962, Лилов 1964, Радева 1991 и много други автори). Изследванията в тази област често засягат повече или по-малко въпроса за аспектиалността, като фокусът е върху характера на отношението между начините на глаголното действие и вида, наличието на видово противопоставяне и видовата дефективност в рамките на различните НД и под.

Представянето на представките в този план най-често има описателен характер. Едва в по-ново време нараства броят на разработките, фокусирани върху взаимодействието между семантиката на изходните и на получените префигурани глаголи, върху съотносимостта на значението на дериватите със значението на мотивиращите предикати и под., напр. у Халачева, Куртева, и др. (Куртева 2003а, Куртева 2003б, Куртева 2004, Куртева 2007, Халачева 1997/1998а, Халачева 1997/1998б, Халачева 1999/2000).

За разлика от липсата на подобни изследвания в българското езикознание, в западната лингвистика през последните десет-петнайсет години се наблюдава натрупване на научни разработки, които разглеждат способността на глаголните представки да въздействат не само върху лексикалноаспектуалната структура, но и върху тематичната и синтактичната структура (Бабко-Малая 1999, Брагински 2009, Ван Валин и Лапола 1997, Димитрова-Вълчанова 2003, Романова 2006, Свенониус 2004а, Свенониус 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и много други). Усилията на учените са насочени към търсене на обяснение на наблюдаваните изменения в тематичните отношения, аргументната структура и синтактичните свойства на предикатите, които настъпват вследствие на префиксацията. Тази проблематика обикновено обхваща и отражението на тези изменения върху лексикалния аспект и глаголния вид. Част от наблюденията, мотивирали последната група изследвания, ще бъдат посочени още тук.

Известно е, че много непрефигурани преходни предикати могат да се употребяват както безобектно (така наречената абсолютна употреба), така и обектно⁵⁷. В славистиката тези изходни глаголи са известни като *относителни имперфектива тантум, двувидови, двойствени* (Иванова 1974, Маслов 1959, Маслов 1984 и много други), *пределни процеси* (Чаралозова 2009) и др., а двата типа употреба се обвързват с лексикалноаспектуалната им двойственост. В абсолютна употреба те се разглеждат като непределни, а при наличие на

⁵⁷ Наблюдението за съчетаемостта между изразяването на обекта и пределността е валидно и за други езици и е широко застъпено в редица теории, както ще бъде показано по-нататък.

комплемент⁵⁸ – като пределни (Маслов 1984: 11). В множество случаи префигираните глаголи, произведени от двойствените⁵⁹ предикати, също са пределни и изискват задължително изразяване на вътрешния аргумент (напр. Димитрова 1999/2000, Иванова 1968). В традиционния подход те се отнасят към резултативните начини на действие, като инвариантната им семантика е (насоченост към) резултат от действието, описвано от изходния глагол. Следователно, в такива случаи префиксацията води до блокиране на неопределената интерпретация и съществува зависимост между префиксацията (деривационен механизъм) и синтактичната реализация на аргументите (синтактична експлицитност), която от своя страна е маркер за пределност/неопределеност (лексикалноаспектуално свойство) и предпоставка за резултативност. В други теоретични рамки задължителността на обекта се отдава на усложняване на лексикалносемантичната структура чрез съпредикация между представката и изходния глагол, вследствие от което възниква резултативно подсъбитие (Спенсър и Зарецкая 1998), включване на добре оформена логическа структура към друга добре оформена логическа структура по определени правила (Ван Валин и Лапола 1997), реализация на комплементно резултативно малко изречение във VP (Рамчанд 2004, Свенониус 2004а, Свенониус 2004б) и други. Тези подходи не само че не противоречат с възприетите в славянската традиция, но и дават формален израз на понятието за резултативност, което се свързва с много от префигираните глаголи. Оставяйки различията настрана, може да се обобщи, че отделните теории се основават на разбирането, че задължителната синтактична реализация на вътрешния аргумент е следствие от промяна в състоянието/местоположението на този аргумент, която настъпва в резултат от протичащата ситуация.

Друг езиков факт, произтичащ от първия, който привлича вниманието на изследователите към концептуалната структура, представляват най-общо казано *различните селективни ограничения върху аргументите* на много префигираните предикати в сравнение с изходните за префиксацията непрефигираните глаголи (Бабко-Малая 1999: 51-52, Рамчанд 2004, Романова 2006, Свенониус 2004а, 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и много други). Изменението на селективните свойства на аргументите в резултат от префиксацията е засегнато накратко и в работата на Иванова (1968).

Имплицитно в горната формулировка е разбирането, че префигираният глагол изисква вътрешен аргумент, който има различна семантика от вътрешния аргумент на изходния предикат. Езиковите факти сочат, че това твърдение следва да се постави в по-общ план –

⁵⁸ В конкретната формулировка на Маслов – допълнение или обстоятелствено пояснение за цел на движение (при глаголи за движение – бел. моя)

⁵⁹ Имат се предвид глаголите, които могат да имат както пределно, така и неопределено значение (двойствени по признака пределност/неопределеност – Маслов 1984: 10). За краткост ще бъдат наричани „двойствени“.

производните глаголи може да се характеризират и с различно множество от аргументи, както и с аргументи, идентични с тези на основния непрефигиран глагол, но намиращи се в различна семантична релация по отношение едни на други/на предиката. В синтактичен план тези изменения в лексикалноконцептуалната структура обикновено са съпроводени с различна аргументна реализация, но могат да останат и „скрити“. Настоящият труд е насочен към изучаването именно на тези явления.

Не на последно място обект на изследване във връзка с представките е полипрефиксацията. Тъй като по-нататък това явление няма да бъде разглеждано, освен доколкото е нужно при класифицирането на представките според способността им да изменят лексикалносемантичната структура на изходния предикат, тук накратко ще бъдат очертани тенденциите.

Полипрефиксацията е изследвана (i) от гледна точка на комбинаториката на представъчните значения и ограниченията върху съчетаемостта и линейната им подредба, както и с оглед на това, как всяка представка модифицира значението на основата, към която се присъединява. За български в по-ново време въпросът е изследван най-системно у Истраткова (2004) и Атанасова (2011). В дисертацията си Атанасова разглежда подробно и моделите за прибавяне на представките към основата и модифицирането на предходното значение от всяка следващата представка/представков комплекс. Въпросът е разглеждан под една или друга форма и у редица други автори (Иванова 1974, Куртева 2007, Лакова 1999/2000, Пенчев 1990 и други автори).

В западната славистика явлението се изследва в плана на позиционната обусловеност и комбинативните възможности на представките, като се изхожда от разграничаването им на *лексикални* и *надлексикални* според свойствата и възможната им позиция спрямо основата. Приема се, че първите взаимодействат по-тясно с изходната основа, в състояние са да видоизменят или променят както лексикалното значение, така и тематичните свойства и лексикалния аспект, като при това семантичният им принос е некомпозиционен и като цяло – идиосинкретичен и непредсказуем. Надлексикалните префикси привнасят допълнително „адвербиално“ или подобно значение, което е предвидимо и закономерно, не променят тематичните и синтактичните свойства, макар че могат в известна степен да налагат определени изисквания върху аргументите⁶⁰, и могат да променят лексикалния аспект (Бабко-Малая 1999, Панчева 2004, Свенониус 2004а, Свенониус 2004б, Рамчанд 2004, Романова 2004, Романова 2006). Именно в това течение се вписва и работата на Истраткова (2004), която извежда правила за линейната подредба на надлексикалните префикси.

⁶⁰ Има се предвид наблюдаването от Романова (2004) изискване за множественост върху аргумента в прякообектна позиция при кумулативните и дистрибутивните представки

Основната закономерност, обобщена от изследователите, е, че при полипрефигиране само най-близката до основата представка е лексикална, а всички вляво от нея – са надлексикални.

Това обобщение има важни последствия и за настоящата дисертация, тъй като от него следва, че само непосредствено стоящата до основата представка може да променя тематичната структура и лексикалноаспектуалните свойства. Останалите префикси могат да променят лексикалния аспект (напр. начинателните представки) и в известна степен да налагат изисквания върху количествени признаци на аргументите, както и да модифицират лексикалното значение, но не взаимодействат пряко с тематичната структура. По-детайлно разликите между двата типа ще бъдат представени в Глава 3.

В изследванията върху българския език ролята на представките в аргументната структура често е споменавана мимоходом като езиков факт (напр. у Ди Счуло и Слабакова 2002, Слабакова 2005), без повече да бъде разглеждана. Все пак, както бе споменато, в българистичната литература има разработки върху способността на префиксите да изискват задължително изразяване на вътрешния аргумент (напр. Иванова 1968, Димитрова 1999/2000), като при това налагат различни селективни ограничения (Иванова 1968) или превръщат непреходни глаголи в преходни (Иванова 1968, Димитрова 1999/2000). Димитрова-Вълчанова (2003) дискутира сходно явление – повдигането на предложния обект, изразяващ път/траектория на движение, в пряк обект (напр. *плувам през – преплувам*), и семантичните ограничения върху това явление. Панчева (2004) разглежда съчетаемостта на глаголи за начин на движение с дирекционални представки, изразяващи различна част от пътя (начало, среда, край), като свързва комбинаториката на префиксите с наличието на определен компонент в лексикалносемантичната структура на предиката. Р. Влахова (2001, 2004, 2006а, 2006б) изследва семантико-синтактичното съотнасяне при префигирани глаголи с прономинален дателен или винителен елемент и префигирани формално рефлексивни (-се) глаголи, като се фокусира върху тематичните роли на аргументите, които се изразяват с прономиналните елементи, падежната им реализация и синтактичната им позиция.

Очевидно е, че отделните подходи към глаголната префиксация не си противоречат, а

акцентират върху различни аспекти на взаимодействието между мотивиращите основи и представките. Тези аспекти най-често се реализират в комбинация в значението на една и съща представка, както илюстрират следните примери:

(а) лексикална промяна без изменение в лексикалноаспектуалните, тематичните и синтактичните свойства и граматичния вид: *куцукам – подкуцукувам, тичам – подтичвам, платя/плащам – надплатя/надплащам, купя/купувам – изкупя/изкупувам*;

(б) лексикална промяна с изменение на лексикалноаспектуалните свойства и „лицензиране“ на опозицията по вид:

- *състояние » изпълнение : (предикат` (x) » INGR предикат` (x))*: *спя – заспя/заспивам, успя се/успивам се; стоя – застава/заставам; вися – увисна/увисвам*;
- *дейност » изпълнение: правя` (x, [предикат` (x)]) » INGR правя` (x, [предикат` (x)])*: *плача – заплача/заплаквам, разплача се/разплаквам се; смея се > засмея се/засмивам се, разсмея се/разсмивам се*;

(в) липса на промяна в лексикалното значение (относително лексикално тъждество) с изменения в лексикалноаспектуалните (лексикализиране на пределността) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и „лицензиране“ на опозицията по вид: *пиша – напиша/написвам, чета – прочета/прочитам*;

(г) лексикална промяна с изменения в лексикалноаспектуалните (лексикализиране на пределността) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и лицензиране на граматичновидовата опозиция:

мажа – размажа/размазвам, вода – изведа/извеждам, доведа/довеждам, отведа/отвеждам, кова – откова/отковавам;

(д) лексикална промяна с изменения в лексикалноаспектуалните (лексикализиране на пределността), тематичните (различни селективни ограничения) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и лицензиране на граматичновидовата опозиция:

копая – обкопая/обкопавам, кова – обкова/обковавам, гриза – прегриза/прегризвам; търкам – претъркам/претърквам; горя – прогоря/прогарям.

Лексикалната промяна може да съвместява повече от едно отчетливо префиксално значение (следва се терминологията и категоризирането по Иванова 1974):

итеративност+делимитативност – *пробуча(вам)*;

итеративност+атенуативност – *побутвам/побутна*;

аугментативност+ингресивност – *разбеснея се/разбеснявам се*;
ингресивност+интензивност+продължителност - *забъбря(м) се*;
и много други.

Въпросът, който възниква, е какви са зависимостите между различните нива – аспектиален клас (лексикален аспект), аспектиален подклас (начин на действие), тематична структура (брой и релации на аргументите), синтактична реализация, граматичен вид.

Най-напред ще бъде разгледано отношението между префиксацията и граматичния вид, както и природата на префиксацията (т. 2.2.).

2.2. Префиксация и перфективация

2.2.1. Представките като перфективатори – за и против

Следвайки богатата традиция и някои съвременни изследвания, в настоящата работа морфологичният ефект (възникването на перфективни глаголи в резултат от префиксалната деривация) и семантичният механизъм, който го мотивира, са разграничени, като перфективацията се разглежда като следствие от префиксацията.

Представките модифицират лексикалното значение на изходния глагол, като при това обикновено участват в глаголното видообразуване - произвеждат свършени по вид префигирани глаголи. На базата на това наблюдение в литературата като неоспорим факт се е установило схващането, че представките имат две основни функции – словообразователна и граматична (перфективираща) (Андрейчин 1944: 198-199, цит. у Станков 1968: 171, Достал 1954, цит. у Лилов 1964: 66, Иванова 1966: 135, Иванова 1974: , Иванчев 1971, Иванчев 1974, Исаченко 1960, Исаченко 1962, Куцаров 2007:362, Лилов 1964: 65-66, Маслов 1959: 121-122, Маслов 1961: 167, Маслов 1984:17, Ницолова 2008: 250-252, Пашов 1999: 135, Радева 1991: 186, Станков 1968:166 и много други). Широко разпространено е схващането, че най-често двете функции се проявяват едновременно, при това перфективиращата произтича от деривационната. Наличието на две отчетливи функции на представките е възприето и в западната лингвистика (Бабко-Малая 1999, Борик 2006, Борър 2005, Веркхойл 1993, Де Сварт и Веркхойл 1999, Ди Счуло и Слабакова 2005, Зуки 1997, Крифка 1992, Крифка 1998, Пиньон 1994, Рамчанд 2004, Свенониус 2004а, 2004б, Слабакова 2005, Смит 1991, Филип 1999, Филип 2000, Филип 2004, Филип 2005, Филип и Ротстайн 2006, Филип 2008 и много други).

Известно е също така, че повечето представки поне в едно свое значение са семантично избледнели (или *абстрактни*), поради което не привнасят отчетлив семантичен компонент към значението на основата, с която се свързват. Това е дало основание

представъчните значения да се делят на *десемантизирани (празни, с избледняло значение)* и *пълнозначни* (напр. у Иванова 1966, Иванова 1974, Исаченко 1960, Маслов 1984 и много други). Именно във връзка с така наречените десемантизирани представки възникват противоречия. Една част от изследователите смятат, че те имат чисто видообразуваща функция, а друга – че тя винаги съпътства словообразуващата, като в едни случаи доминантна е едната, а в други – другата. Повечето учени не се изказват категорично за характера на връзката между двете и не разглеждат възможността словообразуващата да се проявява самостоятелно от видообразуващата. Срещат се и изключения, които ще бъдат посочени по-нататък. По-долу ще бъдат изложени аргументите в подкрепа на всяка от двете тези.

В основата на разбирането, че част от представките имат чисто видообразуваща функция поне имплицитно са залегнали няколко предпоставки, главните от които ще посочим.

На първо място, общоизвестно е, че по-голямата част от основните непрефигирани глаголи са от несвършен вид и само около 50 глагола, или 100 (заедно с *относителните имперфектива тантум* според Маслов) са от свършен вид (Куцаров 2007: 551). Поради това чисто статистически представките много по-често се свързват с имперфективни основи, отколкото с перфективни. Този факт дори води някои автори до извода, че представките се свързват единствено с имперфективни глаголи (Пиньон 1994: 493-494, цит. у Филип 2000:29/31).

На второ място в огромната част от случаите полученият при деривацията глагол е от свършен вид. Отражение на това е фактът, че в българската морфологична система перфективацията се е установила като основен механизъм за деривация на свършени по вид глаголи, независимо от това дали представката е десемантизирана или пълнозначна. Въпреки че има случаи, в които префигирането не е придружено от перфективация, те са значително по-малко и рядко им се обръща внимание (ще бъдат посочени по-долу). В случаите, когато представката няма отчетливо лексикално значение, граматичната перфективация е основният пряк наблюдаем ефект от префиксацията.

Свързан с предходния аргумент е и фактът, че префигираните с така наречените десемантизирани представки глаголи изразяват насоченост или достигане до резултат, заложен в семантиката на изходния глагол, тоталност, завършеност. Във връзка с това Иванова отбелязва, че главното основание учените да говорят за чисто видови значения са именно наблюденията върху общорезултативните глаголи, които означават достигане (св. в.) или насоченост към такъв резултат (несв. в.) (1974:45). Причината за това е, че значението на

пределните глаголи в тези случаи „се доближава до свършения вид“ (напр. у Станков 1968: 169). По-точно това схващане може да се формулира по следния начин – семантиката на пределността се експлицира най-добре в глаголите от свършен вид, тъй като те изразяват ситуации, при които пределът се достига. Заличаването на границата между семантичната категория (пределност) и морфологичната категория (свършен вид) води до погрешното заключение, че граматичният вид е изразител на пределността.

На базата на тези доводи някои учени твърдят, че перфективността се реализира чрез определени представъчни значения, които се разглеждат като *граматикализирани, (чисто) видови, чисто телични, перфективиращи оператори, перфективни/аспектуални маркери, граматични маркери на перфективния аспект, перфективизатори, перфективни префикси* и др. Това твърдение има редица привърженици предимно сред представителите на съвременната западна славистика (Бабко-Малая 1999, Борър 2005, Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999, Димитрова-Вълчанова 2003, Ди Счуло и Слабакова 2005, Зуки 1997, Крифка 1992, Крифка 1998, Пиньон 1994, Рамчанд 2004, Свенониус 2004а, 2004б, Слабакова 2005, Смит 1991 и др.), но не е непознато и в българистиката (напр. у Чаралозова (2009), а в по-далечно време Мутафчиев (1964, цит. у Станков 1968: 170-171). Отделни автори (Бабко-Малая 1999:50) дори обособяват перфективиращите префикси в отделна група от резултативните, на основание, че селективните ограничения, налагани от глаголите, образувани с чисто перфективиращи представки, са идентични с тези, налагани от изходния предикат, докато образуваните с резултативни представки имат различни селективни ограничения. Други автори (напр. Свенониус 2004а, 2004б) експлицитно обособяват перфективиращите представки от лексикалните и надлексикалните.

2.2.2. Префиксация и перфективация

Противниците на горната теза, сред които са цитираните по-горе Андрейчин, Достал, Иванова, Исаченко, Лилов, Маслов, Ницолова, Радева, Станков, а в по-съвременните изследвания в западната славистика – Филип, застъпват позицията, че префиксите са преди всичко словообразователни морфеми със собствено значение. Централният аргумент е следният – дори при представките със силно избледняла семантика не може да се говори за лексикално изравняване между основния непрефигиран глагол и префигирания дериват. Видообразуващата функция е следствие от взаимодействието, при което „представката участва най-напред в оформянето на новото лексикално значение, което благодарение на нея е коренно различно от значението на простия глагол, и едва след това оказва и граматическо

въздействие“ (Лилов 1964: 65). И в максимално избледнялото си значение глаголните представки „внасят или подчертават значението за пределност“ и следователно са маркер за пределността на глаголите, а не средство за перфективация (Маслов 1984:17). В подобен дух са и заключенията на Иванова (1966:134): „Дори в случаите, когато граматикализацията обхваща всички значения и употреби на глагола, в префиксалните образувания остават следи от лексикално изразена резултативност, която не се слива със значението на свършения вид“. Аналогично е мнението и на Станков (1968: 168, 170-172), който специално изтъква, че наличието на вторична имперфективация в случаите, когато представките са граматикализирани, е доказателство за това, че представките, дори когато не привнасят лексикален компонент, налагат нов начин на действие (Станков 1968: 172).

В следващата част ще бъдат изложени основните доводи, оборващи тезата за съществуването на изцяло перфективни представки. Аргументите, които ще бъдат приведени, показват, че представките имат дистрибутивни и семантични свойства, които са характерни за деривационните морфеми, но не и за граматичните маркери. Нещо повече, ще твърдим, че така наречената съпътстваща граматична функция не се реализира като автоматично следствие от префиксацията, а само при наличието на определени условия. Следователно, схващането за преплитането на словообразуващата и видообразуващата функция, наложено в литературата, има нужда от уточнение. Аргументацията по-долу се основава главно на наблюденията на Маслов, Филип и др.

Най-напред, както отбелязват мнозина учени, в езиковата система не се е установил един-единствен неутрален префикс, който да се е десемантизирал във всички свои употреби, да се присъединява към всички несвършени по вид глаголи с едно и също устойчиво чисто граматично значение, което да изразява перфективност (напр. у Курилович 1929: 645, цит. по Иванова 1966:25, Маслов 1984: 17, Филип 2000:32/34).

Не само че такъв перфективен префикс не съществува, но и различните основи се свързват с различно множество от представки като взаимодействието *представка + основа* е строго регламентирано и синонимията е рядко явление. Наред с това префиксите са многозначни и могат да се съчетават в различни свои значения с различни основи. Семантиката на получените предикати често не е композиционна и предсказуема от значението на компонентите. Освен това представките имат способност да изменят лексикалносемантичната структура, включително броя на и семантичните отношения между аргументите, да налагат изисквания върху морфологичния падеж и граматичната им функция, върху техни количествени признаци и т.н. Както изтъква Филип (2000:29/31), тези свойства са типични за словообразователните, а не за граматичните морфеми.

На второ място, ако се приеме, че твърдението, че представките са перфективни оператори, е вярно, то би имало две важни следствия, които са в противоречие с езиковите факти, а именно: i) представките би трябвало да се присъединяват само към имперфективни основи Филип 2000:33; ii) префиксацията би трябвало винаги да води до перфективация.

Относно първото следствие, ясно е, че подобно ограничение не съществува. Префигират се както глаголи от несвършен, така и първични глаголи от свършен вид (*перфектива тантум*): дам – подам, раздам, додам, скоча – подскоча, хвърля – подхвърля; свършени префигирани – *поотскоча, пораздам*; биаспективи (на *-ирам/-изирам, -увам, -овам*). Нещо повече, представките, включително и така наречените „перфективиращи представки“ присъстват в морфемния състав както на префигирания перфектив, така и на вторичния имперфектив, образуван от него (Маслов 1984: 96, Филип 2000:34/36), и са носители на идентично значение и при двата глагола. Това, обаче, би означавало, че статутът на граматичен маркер на префикса зависи от видовата принадлежност на глагола, с който се съчетава (Филип 2000:34/36). Освен това, ако представката е носител на перфективното значение, а наставката на имперфективното, една и съща лексема би съдържала граматичните маркери на противоположните членове на една и съща категория (Филип 2000:36/38, Слабакова 2005:6). И двата факта противоречат с принципите на организация на граматичните системи.

Второто следствие също се опровергава от езиковите данни – не винаги префиксацията води до перфективация. Така например Ницолова (2008: 251) посочва, че някои стативни глаголи като *принадлежда, подлежа, отстоя, предстоя, състоя се* (тук би могло да се добави *произхождам*) не са се перфективирали в резултат от префиксацията, а също така изтъква и факта, че представките от чужд произход (*де(з)-, ре-, им-, екс-*) не променят вида на глагола. Разбира се, би могло да се възрази, че стативите не представляват продуктивен модел, тъй като от съвременна гледна точка връзката между префикса и основата не е „прозрачна“, а що се отнася до чуждите представки – приведените примери са с така наречените двувидови глаголи, чиято основа в различен контекст може да се държи като свършена или като несвършена, напр. *дезинтегрирам, импортирам*. Но могат да се приведат и други примери, от които се вижда, че явлението на префиксация, несъпътствана от перфективация, е по-обхватно – например, когато представките *под-* и *на-* в атенуативното им значение се свържат с нелимитативен глагол, резултатът е липса на перфективация – *подкуцуквам (*подкуцукам), подтичвам (*подтичам), накуцвам (*накуцам), намирисвам (*намириша)* и др.

По-важното, което авторката изтъква, е, че граматичната функция на представките е

обвързана с лексикалния аспект, с което се обяснява и липсата на перфективация при някои съчетания от префикс и основа: „... представките са започнали да променят вида на глагола в свършен, когато не са имали статично значение (за местоположение), а финално значение, т.е. означавали са някакъв предел в развоя на глаголното действие, квантували са го.“ (Ницолова 2008: 251). В подобен дух е отбелязаното от Маслов (1984:17), че възникването на префигирано пределно значение от свършен вид се наблюдава, където има условия за това, а именно – когато със същата представка в същото пределно значение е възникнало глаголно значение, което означава протичащ незавършен процес. Представките изразяват пределност, НД, пространствени значения, но нямат пряко отношение към вида, а самото видово противопоставяне се изразява чрез наличието или отсъствието на имперфективен суфикс (Маслов 1984: 96). Следователно граматичната функция наистина съпътства словообразователната, но не като необходимо следствие, а като „страничен продукт“ (Маслов 1956: 121, цит. у Иванова 1966: 12). Ако се разгледат отново примерите с атенуативните *под-* и *на-* – най-общо казано, когато непределни глаголи се свържат с представки, които не ги превръщат в пределни или времево ограничени (*по-*), те си остават непределни, а оттам и видово дефективни.

Не на последно място, разбирането за представките като перфективатори е несъвместимо с полипрефиксацията – префиксацията на вече префигирани глаголи не би трябвало да е възможна, тъй като би означавала рекурсивно приложение на граматични морфемии (Филип 2000: 32/34, Филип 2003: 71).

Във връзка с разглежданите по-нататък езикови факти е нужно да се коментира и още едно твърдение. Ако перфективацията е неотделима от префиксацията, не е възможно да се обясни способността на вторичните имперфективи да изразяват прототипното значение на несвършения вид - процесността. По този въпрос е изказвано становище (напр. Чакърва 1998), че вторичните имперфективи, прототипно изразяват итеративно значение, докато процесното се разглежда като употреба (дуративна употреба у Чакърва), която е „частен случай при реализацията на итеративността“. Подобна идея за „деперфективация“ от имперфективния суфикс е изказвана и у други автори (Крейцър 2004, цит. у Филип 2008). Това твърдение не е обосновано, тъй като съществуват множество префигирани глаголи, при които лексикалносемантичната структура на префигирания перфектив и вторичния имперфектив е съществено различна от тази на изходния глагол и между тях не съществува (относително) лексикално тъждество. При тези глаголи връзката с основния имперфективен глагол е между производна основа и мотивираща основа и всички употреби, характерни за несвършения вид – както актуалните, така и неактуалните, се изразяват от вторичния имперфектив, напр. *втърквам*, *обшивам* и т.н. (по-подробно в 2.4.).

Стремежът в следващата част от тази глава ще бъде да се потърси общ подход към всички представки, като се установи обща база на взаимодействието между представките и мотивиращите основи, въпреки хетерогенността на класа.

Изхождайки от горните заключения, приемаме, че представките са словообразователни морфемни, които имат собствено лексикално значение с различна степен на абстракция. Представките, които някои автори наричат *видови*, *граматикализирани*, *перфективизиращи* и т.н. представляват подмножество на всички представки, за членовете на което е характерно абстрахиране на лексикалното значение. Приема се позицията, че значението на префигираните с такива представки глаголи не е идентично с това на изходните предикати.

2.3. Лексикален аспект и пределност

Докато между префиксацията и граматичния вид съществува косвена връзка, то префиксацията и аспектиалността са тясно обвързани. Според наложилото се в славистиката схващане начините на глаголното действие представляват конкретни реализации на категорията *пределност/непределност*, според която глаголите се обособяват в аспектиални класове (Маслов 1984:10-11, Бондарко 1987:66, цит. по Чаралозова 2009).

В този смисъл категоризацията на глаголите в аспектиални разрези ги причислява към определена *онтологична категория*, която в значителна степен е съотносима с *лексикалния аспект*⁶¹, както се дефинира той в западната литература. Главното аспектиално свойство, което дели глаголната лексика на лексикалноасспектиални класове и в двете традиции, е именно наличието/отсъствието на естествен предел в развитието на ситуациите. Второто свойство в класификацията на Вендлер – дуративността/моменталността също има израз чрез начините на действие. В по-ново време различни изследователи доказват, че онтологичните категории са приложими към славянските лексикалноасспектиални класове (Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 1996, цит. у Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 2009, Филип 1999 и много други). Наблюденията върху българските глаголи, приведени в дисертацията, също подкрепят тази гледна точка.

Тук е необходимо едно уточнение, което обикновено не се прави в литературата. В западната традиция с термина *Aktionsart*, възприет в славяноезичната славистика като еквивалент на *начин на глаголното действие* (откъдето е и калкиран славянският термин), обикновено се назовава именно лексикалният аспект (напр. у Ротстайн 2008б). При все това,

⁶¹ Паралелно с термина *лексикален аспект* се използват и редица други термини със същото значение – *вътрешен аспект/вътрешна аспектиалност (inner aspect(uality))* – Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999: 110), *ситуационен аспект (situation aspect)* – Смит 1991) и др.

обхватът на двете понятия не е идентичен и те не могат да се съотнесат еднозначно. От една страна се открива значително припокриване – в голямата си част глаголите, причислявани към *статалния* НД, съответстват на *състоянията*, тези от *ефективния* НД – на *постиженията/изпълненията*, от *комуникативно-ефективния* НД – на *каузираните постижения/изпълнения*, а от *результативните* НД – на предикатите, участващи в диатезата *действие-постижение*⁶². Въпреки че съотнасянето между посочените разреди/класове не е абсолютно еднозначно, съществува ясно очертана тенденция. От друга страна много от начините на действие характеризират ситуацията от гледна точка на свойства, които излизат извън обхвата на лексикалния аспект, като *степен* или *интензивност* на проявление спрямо някаква норма, *кратност*, *продължителност* и др. Следователно *Aktionsart* има различен обхват в двете традиции, като отношението между тях е на частично припокриване, но не и пълно съответствие.

В тази работа ще се използва терминът *лексикален аспект*, а към начините на действие ще се правят препратки при паралели с установената традиция и при разглеждането на конкретни представъчни значения.

Значимостта на онтологичните класове следва от това, че се основават на езиково релевантни и в значителна степен универсални принципи на организиране на глаголните значения. Поради това лексикалноаспектуалната принадлежност дава възможност да се предскажат синтактичните свойства, адвербиалната съчетаемост на предикатите, а в славянските езици, както изтъква Падучева (1998:43) – видовата принадлежност и наличието или отсъствието на корелат от другия вид и дефективността на частновидовите значения. Както бе посочено в Глава 1, според някои изследователи единствено аспектиалните свойства на предикатите са видими за синтаксиса (Тени 1992).

Лексикалният аспект представлява вътрешно присъщата темпорална структура на ситуацията (напр. у Смит 1991: 1). На него се противопоставят понятията *граматичен аспект*, *външен аспект/външна аспектиалност*, *ракурс* (*viewpoint aspect* – Smith 1991, преводът е зает от Падучева 2009:109), *перспектива* (Падучева 1986, цит. у Падучева 2009:109), които съответстват на *граматичния вид*, какъвто е познат и в славянските езици и на неговите аналози в другите езици. Лексикалният/ситуационният аспект е част от семантичната спецификация на глагола и се изразява чрез „глаголно-аргументната констелация“, докато граматичният, или ракурсът представя ситуацията от определена перспектива, като дава пълен или частичен поглед към нея (Смит 1991:2).

В англоезичната литература като аналог на пределността като свойството на

⁶² Общоприето наименование на редуването между интерпретация като *действие* и като *постижение* при глаголите като *ям*, *пия* и т.н. (Левин 1993).

ситуациите да притежават естествена крайна точка в известна степен се използва понятието *теличност* (*telicity*⁶³). Най-общо в този смисъл терминът се използва у редица автори (Ван Валин и ЛаПола 1997, Вендлер 1957/1967, Гримшоу 1993/2005, Даути 1979, Даути 1991, Депретер 1995, Смит 1991 и други). По силата на това разделение *състоянията* и *дейностите* са *нетелични*, а *постиженията* и *изпълненията* – *телични*.

Забелязано е, обаче, че това свойство не е докрай определено от лексикалната семантика. Глаголи, отнасяни от част от авторите към *постиженията*, могат да бъдат опора на неопределено VP в зависимост от наличието на синтактично изразен вътрешен аргумент и от морфо-синтактичните му свойства. За този тип предикати се приема, че имат двойствена аспектиална принадлежност – в едни свои употреби се отнасят към класа на *дейностите*, а в други – към *постиженията* (Веркьойл 1972, Даути 1979, Даути 1991, Ван Валин и ЛаПола 1997, Ван Валин и ЛаПола 2001, Гримшоу 2005). Паралелът с двойствените по отношение на пределността глаголи в славянската аспектология е очевиден.

Като *дейности* тези глаголи не изразяват насоченост към постигането на определен резултат или въздействие, а само характеризират природата на ситуацията (напр. *ядене*, *пиене* и т.н.). Вътрешният аргумент изразява вътрешноприсъщи свойства на *дейността* и няма конкретен референт в дискурса, т.е. представлява *нереференциален обект* (Ван Валин и ЛаПола 1997:99, 122-123)⁶⁴. Поради това той може да не се изрази синтактично (=безобектна/абсолютна употреба), а когато се изразява е чрез именна група с опора съществително бройно в неопределена форма за множествено число (*bare plural* – *eat apples* (*ям ябълки*)) или съществително за неразчленимо количество без квантификатор (*mass noun*) (*drink water* (*пия вода*)).

Семантиката на реализацията на същите глаголи като *постижения* е промяна на състоянието на участника, идентифициращ се с вътрешния аргумент, в резултат от определено въздействие, изразено чрез *дейността*. В този случай той има специфично, конкретно значение и определен референт (Ван Валин и ЛаПола 1997:99-100)⁶⁵. Синтактичното му изразяване е задължително, като именната група е с опора квантифицирано (*quantified*) – *eat an apple* (*ям ябълка*) или определено бройно съществително (*definite singular, definite plural noun*) – *eat the apple/apples* (*ям ябълката/ябълките*) или небройно съществително, което е модифицирано с квантификатор – (*quantified mass noun*) – *drink a glass of water* (*пия чаша вода*).

⁶³ За назоваване на *telicity* ще бъде използван терминът *теличност*, за да се избегне смесване на различните значения на оригиналния термин.

⁶⁴ Още – аргумент на семантичното съдържание – Гримшоу 1993/2005:83, или аргумент, изискван от константата – Р&ХЛ 1998а)

⁶⁵ Още – аргумент на семантичната структура – Гримшоу 2005:83, или *структурен аргумент* – РХ&Л 1998а

Както бе споменато, двойствеността по признака пределност/непределност е характерна и за славянските езици, като в голяма степен обхваща същата част от глаголната лексика. В славистиката за обозначаване на вътрешно заложената в семантиката на предикатите крайна точка като цяло се е наложил терминът *пределност*. Предлагани са и други термини⁶⁶. В по-тесен смисъл под *пределност* някои учени имат предвид инкременталния прогрес на ситуацията, характерен за *постиженията*, свойство, по което те се противопоставят на *изпълненията*, които са *моментални* (опозиция *пределност/моменталност*) (Падучева 2009: 109). Както става ясно от казаното досега, пределността (тук понятието се разбира в по-широкия смисъл) в славяноезичната традиция се възприема като лексикално свойство на предикатите. Като маркери за непределно (*дейност*) или пределно значение (*постижение*) се приемат следните особености – дали прякото допълнение (вътрешният обект) е синтактично изразено – тогава са пределни (т.е. *постижения*), или се реализират в абсолютна употреба – непределни (т.е. *дейности*) (напр. у Маслов 1984: 11, 92, Шелякин 1983: 251, цит. у Чаралозова 2009:156). Едва в по-ново време и под влияние на западната традиция авторите разглеждат и квантифицираността на обекта и съчетаемостта на глаголните групи с адвербиални изрази (Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 2009).

Друг клас глаголи също дават доказателства в полза на недетерминативността на аспектуалния тип. Това са *дейности* за начин на движение, които в съчетание с предложна група, изразяваща крайната точка (целта) на движението, имат пределно значение: *run to the store* (*тичам до магазина*), *push the cart to the house* (*бутам количката до къщата*).

За български този тип не се разглежда при предикатите, които могат да са и пределни, и непределни, тъй като аналогичните значения се реализират основно чрез префигурани глаголи: *изтичам до магазина*, *избутвам каруцата до къщата*. За български език е отбелязано сходно явление – използването на непрефигурани глаголи за движение с обектни фрази, означаващи изминато разстояние, вместо префигурани предикати, напр. *плувам пет километра* вместо *преплувам/изплувам пет километра* (Иванова⁶⁷ 1968: 159), но то е разглеждано като нетипична разговорна употреба.

Наблюденията върху предопределянето на свойствата на глаголните фрази съвместно от взаимодействието на предикатите и на техните аргументи са формализирани в теорията за *аспектуалната композиция* (Крифка 1992, 1998). Крифка приема, че типът на референциалните изрази в определена аргументна позиция влияе върху „*темпоралната*

⁶⁶ Съдържанието на понятието е общоприето, но някои автори използват други наименования. Например според Падучева по-подходящо е да се използва *терминативност*, тъй като признакът *пределност/моменталност* служи за разграничаване на *постиженията* и *изпълненията* (Падучева 2009:109).

⁶⁷ Според авторката явлението е ограничено в разговорната лексика на спортистите, но днес може да се каже, че е много по-обхватно.

конституция“ (*temporal constitution* – терминът е използван от автора за назоваване на аспектуалните класове – Крифка 1992: 30) на глаголните фрази, като това влияние се предопределя в голяма степен от лексикалната семантика на предиката. Във връзка с това именните групи се разделят на *квантифицирани* (quantized) и *кумулятивни* (cumulative). *Квантифицираните* са такива, за които е валидно, че ако *x* се означава от даден израз (*an apple* (ябълка), *the apple* (ябълката), *a glass of wine* (чаша вино)) и *y* е същинска част на *x*, то *y* не може да се означава със същия израз (Крифка 1992: 30, 1998:2). За *кумулятивните* важи, че ако *x* и *y* се означават от даден израз, то и тяхната сума може да се означава със същия израз (*apples* (ябълки), *wine* (вино)). Квантифицираните NP означават обекти с определени граници, а кумулативните – недефинирани конкретно или неограничени обекти, изразявани езиково чрез небройни съществителни (*вино*) или чрез неопределена форма на множествено число (*ябълки*). Вижда се, че дистрибуцията и морфо-синтактичните свойства на кумулативните и на квантифицираните NP съвпадат съответно с тези на изразите без референт в изказването и на изразите с конкретен референт (Ван Валин и Ла Пола 1997).

Аргументът трябва да удовлетворява определено изискване, което Крифка и Даути (1991) специфицират чрез съответстващата му тематична роля – *Градуален пациент* (*gradual patient* – Крифка 1992: 40-42) или *Инкрементална тема* (Даути 1991:567) – части от аргумента да се съотнасят еднозначно към части от ситуацията, т.е. на всеки времеви отрязък от ситуацията да отговаря точно една част от аргумента. В Глава 1 вече бе разгледана формализацията на това свойство на аргументите чрез *хомоморфизъм* от части на обекта към отрязъци от протичането на ситуацията (Крифка 1992:39, Даути 1991:567).

Аналогично ситуацията без вътрешен аргумент също може да са кумулативни или квантифицирани. При първите (напр. *run* (*тичам*)) винаги може да се дефинира по-голямо събитие, което има по-отдалечена крайна точка (Крифка 1992:34-35) и което представлява същото събитие. При вторите (*run a mile* (*тичам един километър*)) няма строг отрязък от ситуацията, който да е идентичен с нея. Прогресът ѝ се измерва с отрязъка от пътя, който е изминат, следователно отново е налице хомоморфизъм между обекта (в случая пътя) и ситуацията.

В по-късна статия (Крифка 1998) към теличните предикати се причисляват и такива като *walk for an hour* (*вървя в продължение на един час*), които не са квантифицирани (Крифка 1998: 15). *Теличността* произтича от наличието на хомоморфизъм между темпоралната следа (*temporal trace*) от протичането на ситуацията и отрязъци от нея.

В първоначалния си вид теорията цели да формализира отношението между лексикалния аспект на предикати с определена семантика, свойствата на техните аргументи и

аспектуалността на глаголните фрази, чиито опори са тези предикати. Но както се вижда, Крифка експлицитно се разграничава от свързането на *теличността* с вътрешно заложен предел (Крифка 1998:1), като тя се определя от това, дали ситуациите достигат до крайна точка, без значение какъв е нейният характер. Следователно, в тази формулировка не може да се сложи знак за равенство между *дейностите* и *състоянията* и *нетеличните* предикати от една страна (*He walked for an hour* е теличен непределен), и *постиженията* и *изпълненията* и *теличните* предикати.

По-долу ще бъде направен опит да се обясни на какво се дължи предефинирането на *теличността*, без да се претендира за изчерпване на проблематиката. Разминаването, което води до преосмисляне на обхвата на понятието *теличност*, произтича от смесването на две различни позиции за лексикалния аспект – като свойство на предикатите и като свойство на фразата (Брагински и Ротстайн 2008). Като стандартен тест за определянето на *теличността* на предикатите – но на практика приложим на равнището на глаголната група – се използва съчетаемостта с адвербиални изрази за продължителност (*durative adverbials*) и за ограничено времетраене (*time-span adverbials*), като VP, модифицирани от първите, са телични, а от вторите – нетелични.

В по-ранни разработки се приема за дадено, че съчетаемостта с адвербиали съответства на съчетаемостта на предикатите с квантифициран или с кумулативен вътрешен аргумент, която кореспондира с лексикалноаспектуалната интерпретация – като *постижения* и като *дейности*. Примерите, върху които се основават тези анализи, са основно с глаголи за *консумация*, *създаване*, *унищожаване*⁶⁸, при които дистрибуцията на адвербиалите съвпада с дистрибуцията на квантифицираните и кумулативните фрази от една страна, а от друга – при интерпретацията като *постижение* достигането на ситуацията до вътрешния предел съвпада с темпоралната граница, задавана от адвербиала. Това води до погрешното заключение, че адвербиалната съчетаемост е диагностична процедура за лексикалноаспектуалния клас:

*He drank a glass of beer in an hour/ *for an hour.*

*Той изпи чаша бира за един час/ *в продължение на един час.*

*He drank beer for an hour/ *in an hour.*

*Той пи бира в продължение на един час/ *за един час.*

По-късно редица автори (Голдбърг 2010; Филип 2008; Хей, Кенеди и Левин 1999) демонстрират, че за много глаголи това обобщение не е валидно и идентични VP се съчетават както с единия, така и с другия тип адвербиали, напр.:

He read the grant proposal for/in an hour.

⁶⁸ Крифка (1998) нарича тези класове стриктно инкрементални глаголи.

Той чете проекта в продължение на час./Той прочете проекта за един час.

В случая с *read* теличната употреба означава, че ситуацията е достигнала до темпорален предел, който съвпада с достигането до вътрешния ѝ предел, а нетеличната – темпорален предел, различен от вътрешно заложената крайна точка. Двете интерпретации нямат отношение към лексикалния аспект на самия предикат, тъй като не може да се твърди, че в единия случай интерпретацията на *read* е като *дейност*, а в другия – като *постижение*. Разликата между двете изречения е в начина на възприемане на идентична ситуация от гледна точка на протичането ѝ във времето, т.е. в *ракурса*, от който се възприема. Че това е така, се вижда и от преводните еквиваленти, при които се използват глаголи от различен вид.

От горното изложение се изяснява мотивацията за различния обхват на термина *теличност* в западната и славянската лингвистика. В славянските езици противопоставянето на изреченията в (а) и (б) е системно свързано с избора на глагол от несвършен или свършен вид:

а. Нина яде шоколад(а) вече три минути.

б. Тя изяде шоколада за три минути.

а. Нина превежда документа в продължение на един следобед.

б. Нина преведе документа за един следобед.

Поради това няма смесване между нивата (лексикално, фразово, изреченско), на което се извършва разграничаването на онтологичните класове.

Друг важен извод е, че както показват наблюденията върху съчетаемостта между двойствените предикати с квантифицирани или кумулативни вътрешни аргументи, първоначалните изводи на Крифка са приложими към „композирането“, или *интерпретирането* на лексикалния аспект.

В светлината на предикатно-аргументната съчетаемост някои автори принципно поставят под въпрос релевантността на онтологичните класове (Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999). Според тях класификацията на Вендлер е езиково немотивирана (коментар на Ротстайн в Ротстайн 2008б: 3), тъй като аспектиалните свойства са предсказуеми единствено от това, дали даден предикат е динамичен или стативен и дали вътрешният аргумент означава специфицирано количество и следователно онтологичните свойства на предикатите играят минимална роля при определянето на аспектиалните свойства на фразите, чиито опори са.

Тук се приема, че действително интерпретацията на глаголните фрази се композира от взаимодействието между предиката и неговия вътрешен аргумент и следователно тя не е

еднозначно предопределена от онтологичната принадлежност на предикатите. Възможните интерпретации произтичат пряко от онтологичната категория, като лексикалният аспект на предикатите се реализира на нивото на VP **в съответствие с лексикалноаспектуалния им потенциал** (формулировката е подобна на предложената в Падучева 2009: 109, 118).

На първо място разграничението между двойствените по отношение на пределността предикати, т.е. глаголите, които позволяват интерпретация като *дейности* и като *постижения*⁶⁹, и същинските *дейности* се определя от способността на първите техен аргумент да „измерва“ развитието на ситуацията, докато при вторите – такъв аргумент може да бъде „въведен“ в аргументната структура. Наличието на участник, който да има (при първите) или който да получи съответния аргументен статут (при вторите), е заложено в лексикалносемантичната спецификация на съответния предикат, и не е сводимо до свойството *динамичност/статичност* на предиката и *специфицирано/неспецифицирано количество* на аргумента, както предлага Веркьойл (1993).

В подкрепа на тази теза е и фактът, че само определени предикати имат двойствена интерпретация. Така например съществува голяма група *постижения* – деадективни глаголи, които лексикализират свойство, изразявано от константа, напр. *суша*: [СТАВАМ **сух** [x]]. Тези глаголи винаги са пределни и не могат да имат интерпретация като *дейности*.

Друго доказателство в полза на релевантността на онтологичния клас идва от славянското езикознание – фактът, че граматичният вид и частновидовите значения произтичат от лексикалноаспектуалната принадлежност. Например дефективността по отношение на свършения вид е характерна за *дейностите* и за *състоянията* (напр. Маслов 1984:11), първите от които са динамични, а вторите – статични; принадлежността към двойствените предикати предопределя реализацията на видовата двойка по следния начин – ситуацията в процес на протичане се изразява с глагол от несвършен вид, а завършената – с глагол от свършен вид; от категоризацията на даден глагол към *изпълненията* следва, че той може да има актуална употреба в сегашно време, която се интерпретира като „*движение на забавен каданс*“ (*slow motion* – Ротстайн 2008б:31). Тези особености са вътрешно присъщи на предикатите, част от лексикалната им спецификация и не са изводими на базата на синтактичната съчетаемост.

Тази теза е в съответствие с мнението на Ротстайн (2008б:33-34), според която основанието за разграничението между *постиженията* и *дейностите* не е дали едните са телични, а другите – не (както едните, така и другите могат да са както телични, така и нетелични), а че първите имат вътрешно присъща крайна точка (*телос* – *telos*), определяна от

⁶⁹ За разлика от Ван Валин и Лапола 1997 приемаме, че онтологически спадат към класа на *постиженията*, а не на *дейностите*.

отношението на предиката с неговия вътрешен аргумент, а вторите – не. Тази формулировка експлицитно разграничава онтологичните класове от тяхната езикова реализация, което я сближава с разбирането в славянската лингвистика.

Както ще бъде показано, в интерпретацията на лексикалния аспект активно участват представките. В т. 2.4 и т. 2.5. ще бъдат разгледани префигираните предикати и ролята на префиксите в концептуалната структура.

2.4. Префиксация и пределност

В началото на Глава 2 бе посочено, че префиксацията внася или подчертава значението за пределност (Маслов 1984: 11). Тази функция на представките ще бъде наричана *лексикализация на предел*.

В славяноезичната славистика обикновено фактът, че определени типове префиксация водят до задължителното изразяване на вътрешния аргумент, се отдава на това, че префигираният глагол е задължително преходен. Явлението се състои в това, че префигираните корелати на основните несвършени преходни глаголи, които имат абсолютна употреба, задължително изразяват обекта, а основни непреходни глаголи стават преходни. Асиметрията в изискванията за аргументната реализация на непрефигираните предикати и префигираните производни е изтъквана в литературата (напр. у Влахова 2001, Димитрова 1999/2000, Иванова 1968 и др.), като в общия случай се отдава на промяната на начина на действието на новообразуваните глаголи, обикновено *резултативен* (Иванова 1968: 157). Извеждани са конкретни зависимости между синтактичните свойства (преходност, непреходност, наличие на абсолютна употреба) на класове непрефигирани глаголи и на префигираните им корелати (Димитрова 1999/2000), разглеждани са групи предикати, префигирани с определени представки (Влахова 2001, Иванова 1968), отчасти и селективните ограничения на префигираните глаголи (Иванова 1968). Това обаче са отделни изследвания, които поради обема си, са ограничени и в обхвата си.

В западната традиция също се акцентира върху резултативността на префигираните глаголи (Димитрова-Вълчанова 2003, Рамчанд 2004, Свенониус 2004а, 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и др.). При префиксацията се извършва усложняване на лексикалносемантичната структура чрез добавяне на резултативно подсъбитие, свързано с промяната в състоянието на даден аргумент. Както бе посочено в Глава 1, Ван Валин и ЛаПола (1997) разглеждат глаголните представки в руски и грузински като оператори за произвеждане на *активни постижения от дейности*, при което добре оформени логически структури от определен тип се присъединяват към логическата структура на изходните

предикати. Правилото за произвеждане на *активни постижения* в грузински и руски (важи и за български) има следния механизъм:

правя` (x, [...]) + представка → **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) & СТАВАМ **предикат`** (y)

(Ван Валин и ЛаПола 1997: 183)

Конкретизацията на правилото за глаголи за възникване, напр. (*пиша* – *напиша*) би имала следния вид:

правя` (аз, [**пиша`** (аз, писмо)]) + на- → **правя`** (аз, [**пиша`** (аз, писмо)]) & СТАВАМ **съществувам`** (писмо)

По аналогичен начин се произвеждат на глаголи за движение с достигане до крайна цел от *дейности* за начин на движение – напр. *тичам* – *изтичам*:

правя` (аз, [**тичам`** (аз)]) + из- → **правя`** (аз, [**тичам`**] (аз)]) & СТАВАМ **съм-на-място`** (магазин, аз)

Логическите структури илюстрират факта, че префигираните глаголи имат по-сложен строеж спрямо изходните непрефигирани предикати. Това наблюдение не е напълно коректно, защото резултативно подсъбитие/логическа структура от типа СТАВАМ р(x) се реализира само при свършените по вид глаголи, тъй като именно те изразяват действително достигане на ситуацията до вътрешно заложения предел, докато несвършените означават насоченост към предела (в актуалните употреби).

В такъв случай резултативността е частен случай на пределността, тъй като пределността е лексикалносемантично свойство на предикатите независимо от техния граматичен вид, а резултативността се реализира от глагол с определена видова принадлежност. В този смисъл по-коректно би било префиксацията да се разглежда с оглед на пределността, а не на резултативността⁷⁰.

Под лексикализация на предела се има предвид, че изразяваната с помощта на вътрешните аргументи естествена крайна точка (при основните несвършени) при префигираните глаголи е лексикално кодирана и морфологично изразена. Следователно те са задължително пределни. Обозначават конкретно извършване на дейността, насочено към естествения предел, при достигането на който се реализира определен резултат. Не позволяват абсолютната употреба и нереференциални/кумулятивни обекти:

Ям ябълки/захар.

**Изяде ябълки/захар.*

⁷⁰ За да не се влиза в противоречие с установилата се терминология, глаголните двойки, чийто член от свършен вид изразява резултативност, ще бъдат наричани резултативни, с уговорката за условността на това наименование.

Пределното значение е характерно и за основните непрефигирани глаголи, напр. *ям*, когато имат референциален/квантифициран обект:

В момента ям (много вкусна) ябълка.

Разликата между изходния и префигираните глаголи е в това, че при вторите пределната интерпретация е единствената възможна.

Втора разлика между пределните непрефигирани и префигираните е, че в актуален контекст, за да се изрази достигане до предела на конкретна ситуация, трябва да се селектира префигиран (свършен по вид) глагол:

**Нина изяде шоколада, но ѝ остана половината.*

Нина яде шоколада цял следобед, но ѝ остана половината.

Основният несвършен глагол също може да изразява достигане до предела, но това е контекстова интерпретация, която се основава на имплицирано знание:

Снощи тя яде три ябълки.

Невъзможно е обаче съчетанието с адвербиален израз за ограничена продължителност:

*Снощи тя яде три ябълки в продължение на цяла вечер/ *за цяла вечер.*

Бе изтъкната и друга особеност на някои представки – способността им да променят тематичната структура на префигираните глаголи в сравнение с изходните и да налагат различни ограничения за селекцията на аргумент. За разлика от *ям*, където представката екплицира предела, асоцииран с вътрешния аргумент на изходния глагол, при примерите по-долу това не може да се каже. В резултат от префиксацията в значението и тематичната структура на префигираните корелати настъпват значителни промени, свързани с промяна в броя и/или статута на аргументите. Това води до избор на различен участник, чрез който да се измерва прогреса на ситуацията – аргумент в (а') и (б'), адюнкт във (в'), и съответно – съотнасяне с различни синтактични позиции на останалите участници, засегнати от семантичните промени.

а. Шаферките шият цветчета върху булото.

а'. Шаферките обшиват булото с цветчета.

б. Жрецьт трие с билки заболялия.

б'. Жрецьт втрива билките в кожата на заболялия.

в. Децата рисуваха с боички.

в'. Изрисува всичките боички.

Засега само ще бъде засегната същността на явлението. В статията си *Verb Prefixation in Russian as Lexical Subordination* (1998) Спенсър и Зарецкая разглеждат такива случаи като пример за лексикална субординация (lexical subordination), която се изразява в „подчиняването“ на изходния за префиксацията предикат (който става семантично вторичен) от друг предикат (представка – в случая с руски, частица, прилагателно име и т.н.). Образуваните по този начин глаголи – *обшия/обшивам, втрия/втривам, изрисувам* са със сложна лексикално-концептуална структура подобно на *изям/изяждам*, но за разлика от тях представката е семантично главният предикат, който се асоциира с промяна в състоянието, предизвикана от прилагането на комплексния предикат към обекта – булото е **покрито** с цветчета, билките са **втрети** в кожата, боята е **изразходена**, а основата на изходния глагол е подчинен предикат, който означава характера на дейността, чрез която е постигнат резултатът (*шиене, триене, рисуване*).

Същността на явлението е, че когато семантиката на представката е съществено различна от значението на мотивиращата основа (по-нататък ще се уточни по какъв начин), то тя налага свойствата си върху тези на основата.

Вижда се, че има разлика между предела, лексикализиран от *из-* в *изям/изяждам*, и от *об-*, *в-* и *из-* в *обшия/обшивам, втрия/втривам* и *изрисувам*. При първите две двойки кулминацията е определена по отношение на вътрешния аргумент на изходния глагол, а хомоморфизмът от частите на обекта (ябълката) към отрязъците от ситуацията е валиден и за префигираните предикати. При останалите глаголи това не важи: при *трия* пределът се определя по отношение на повърхността, която се покрива, при *втрия/втривам* – на веществото, което се нанася чрез триене в посока навътре; при *шия* – по отношение на степента, в която предмет е прикрепен към материал, а при *обшия/обшивам* – на покриването на повърхност с предмети. При *рисувам* пределът е дефиниран за създавания обект (рисунок, картина), а при *изрисувам* – за степента, в която е изразходено средството. Следователно, докато при първата група примери (*ям*) пределът, определен за префигираните глаголи, е идентичен с този на изходните, то при втората представката привнася предел, който е различен от асоциирания с мотивиращия предикат.

В разглежданите примери представката лексикализира предел, който може да е идентичен с имплицитния у изходния глагол, или да е различен от него, а също така могат да привнасят предел (напр. при *тичам*). Приносът на други представки не може да се обясни чрез лексикализацията на вътрешно присъщ предел, доколкото той е формулиран като вътрешно присъща граница на ситуацията.

В следващата част (2.5.) понятието за предел ще бъде поставено в по-общия контекст

на способността на представките да лексикализират, или индуцират/пораждат скала за „измерване“ на ситуациите.

2.5. Представките и дефиниране на скала

В следващото изложение ще бъдат представени теоретичните схващания, на които ще се основава по-нататък изследването. В статията *Events and Maximization: the case of telicity and perfectivity* (2008) Хана Филип предлага цялостна теория за природата на *теличността* (в смисъла на достигане до темпорална граница, вложен от Крифка) и разглежда средствата за изразяването ѝ в германските и славянските езици. Във връзка с втората езикова група се дискутира характера на префиксацията и връзката ѝ с опозицията перфективност/неперфективност. Изложението по-рано доводи срещу обвързването на словообразователния механизъм на префиксацията с морфологичната категория на вида и в частност с перфективацията в голяма степен се основават на предложените от авторката разсъждения в тази и предходни статии.

В предложената теория лексикалният и лексикалноаспектуалният принос на представките се формализира чрез скала, спрямо която се измерва ситуацията. В голяма степен основните положения се основават на теорията на Крифка, като разширяват неговите наблюдения, тъй като, както бе показано, те не са валидни за всички глаголи.

Изхожда се от идеята, че в голямата си част предикатите означават *ненаредени множества от събития* (Филип 2008: 1, 5), или нямат *измерима дименсия* (*measurable dimension* – Крифка 1998). Неформалната формулировка, която съответства на това наблюдения, е, че са непределни. Поради това ситуациите не са способни да кулминират сами по себе си (Зуки 1999). Възможността за кулминация се свързва с развитие на ситуацията във времето, насочено към крайна точка, определена от някакво свойство.

Ситуациите могат да кулминират, ако на ненаредените множества се наложи „частична наредба“, критерий, който да зададе стойност на някакво свойство, по отношение на която (при достигането на която) да кулминират.

Критерият за частична наредба (*partial ordering criterion* – Филип 2008) развива идеята за хомоморфизма в духа на Крифка и Даути, като обобщава измерването на ситуацията чрез части от обекта или чрез времеви интервали в по-абстрактна форма – като наредба на множество елементи по скала в зависимост от степента, в която притежават определено свойство. Формално понятието за скала, възприето в лингвистиката, се определя чрез i) *множество от стойности* за определено ii) *измерение* и iii) *релация на наредба*

(*ordering relation*), дефинирана за *множеството от стойности* (Кенеди 2005, Филип 2008: 4). Измерението, или *дименсията* е физическо свойство, лексикално определено от глагола (Хей, Кенеди и Левин 1999: 2-3)⁷¹, с чието изменение се измерва развитието на ситуацията. *Множеството от стойности* е съвкупността от възможни степени на измерението (например деленията на температурната скала, дискретните единици от дължина или време, на които се подразделя пространствен участък или времеви интервал и т.н.). *Релацията на наредба* е принципът, по който са наредени стойностите една спрямо друга. Така например релацията „*по-голямо от*“ означава наредба на стойностите по възходящ ред по скалата, измерваща съответното свойство.

Развитието по така зададената скала представлява наредено множество от изменения на свойството в определена посока (Рапапорт Ховав 2006/8:4). Тяхната наредба задава критерий за наредбата на множеството от дискретни събития, които съответстват на степените на изменение (Филип 2008: 4). Например при глаголите *ям–изям/изяждам* измерението на скалата е обемът на вътрешния обект (ябълка, круша, пица и т.н.). Множеството от стойности са отделните делими количествени деления – *хапки, трохи* и т.н. Стойността „*две хапки*“ отговаря на стадий от ситуацията, при който са изядени две хапки, и представлява по-напреднала фаза (a more developed version – Ландман 1992: 23) спрямо фазата, съответстваща на „*една хапка*“. Съотнасянето между двете области (на събитията и на обектите) се дефинира чрез хомоморфизъм между структурата (част-цяло) на ситуацияите и структурата (част-цяло) на обектите. Аналогично, при *вървя десет минути* критерият за подредба на събитията е времева скала, дефинирана от темпоралната следа на *10 минути* (Филип и Ротстайн 2006: 12-13). По-малките отрязъци на ситуацията *вървя десет минути* са наредени спрямо съответните интервали от време. В тези случаи хомоморфизмът е релация между темпоралната следа и ситуацията. Тук трябва да се отбележи, че в този смисъл със скала се асоциират не само пределните глаголи в класическия смисъл, а и непределни в същия смисъл предикати, които са ограничени времево. Следователно пределните ситуации са частен случай на прилагане на критерий за подредба.

В различните езици са се установили различни средства за индуциране на скала и дефиниране на *критерий за частична подредба* – определени типове вътрешни аргументи, а също резултативните ХР и целните РР в германските езици (Филип 2008: 16-17), някои представки в немския и нидерландския, представките в славянските езици (Филип 2008: 21).

⁷¹ В тази статия може би за първи път се изказва идеята, че не самият аргумент с роля Инкрементална тема служи за измерване на прогреса на ситуацията, а негово релевантно физическо свойство, лексикално специфицирано от глагола. При това положение прогресът на ситуацията се съизмерва чрез степента на изменение на свойството. В по-обобщения вариант, предлаган от Филип, свойството не е задължително асоциирано с аргумент, а може да се дефинира и по отношение на темпоралните свойства на ситуацията.

Това свойство на представките е видимо при много от тях – представките за насочено движение изразяват прогресиране на движение в пространството, абстрактните резултативни значения изразяват най-общо значение на насоченост към резултат/предел, което представлява абстрактно движение и т.н. Не може да се обобщи, обаче, че всички представки или всички значения на дадена представка имат това свойство. Лесно може да се провери, че твърдението, че представките индуцират скала и критерий за наредба, в резултат от което ситуацията могат да кулминират, не е общовалидно. Бе показано, че *под-* в *подкуцуквам*, *подтичвам* и др. не променя лексикалноаспектуалните свойства и съответно граматичния вид на изходните *куцукам* и *тичам*. Единственото значение, което привнася префиксът в случая е специфичен начин, по който се извършва съответното действие.

Необходимо е да се внесе уточнение относно източника на свойството, по отношение на което се дефинира скала. При *ям-изям/изяждам* това е обемът на вътрешния аргумент, но това не винаги е така. Вътрешната структура на *постиженията* естествено се свързва с изменение по скала⁷², поради което те са прототипните предикати с това свойство и често – фокус на изследванията, откъдето се създава впечатлението, че скалата се дефинира само по отношение на вътрешния обект. Както бе показано, скала може да се припише и на други участници в ситуацията. Това зависи от взаимодействието между свойствата на префикса и свойствата на мотивиращата основа. Примерите с *търкам-втъркам/втърквам*, *шия – обшия/обшивам* и *рисувам – изрисувам* илюстрират именно индуциране на скала, различна от тази, която се асоциира с изходния предикат. Освен това непределни глаголи като *тичам*, не се асоциират с критерий за подредба, така че индуцираната от *из-* скала за изминаване на път в *изтич(в)ам* скала е привнесена от префикса.

В други случаи скалата е дефинирана не по отношение на вътрешно присъщо свойство на конкретна ситуация, а за общи свойства на ситуацията като продължителност, интензивност, количество, степен и др. Този вид скала не променя концептуалната структура, а само я квантифицира по един или друг начин, поради което ще бъде наричана *външна скала* (*extensive measure function* – Филип 2000:3). Външната скала не влияе на пределността, разбира се като потенциал на ситуацията да достигат до иманентна крайна точка.

Друг въпрос, на който е нужно да се отговори, е дали, след като изразяването на вътрешния аргумент от предикатите с двойствена интерпретация ги прави пределни, този конституент има способността да дефинира и критерий за подредба, както бе посочено за германските езици.

⁷² Както бе казано, хомоморфизмът между отрязъци от обекта и отрязъци от ситуацията се предефинира като хомоморфизъм между изменението на стойностите по скалата и отрязъци от протичането на ситуацията. По аналогичен начин Ротстайн (Ротстайн 2004, Глава 8, цит. у Брагински и Ротстайн 2008: 19-20) обяснява инкременталната структурата на *постиженията* чрез иманентната подредба на стайдите на ситуацията.

Брагински и Ротстайн (2008) демонстрират за руски, че адвербиални изрази като *постепенно*, *X-по-X* и подобни са диагностика за наличието на инкрементална структура, поради което са характерни само за *постиженията*. *Постиженията* са прототипните глаголи, които се асоциират със скала, именно заради наличието на инкрементална структура в семантиката им. Следователно в следните примери глаголът *рисувам* е асоцииран със скала:

а. *Художникът рисува портрета мазка по мазка.*

б. *Художникът рисува стената мазка по мазка.*

При това в двата случая тя е дефинирана за различно *измерение* на различен участник – *физическият обем* на създавано художествено произведение (а) и *пространството* на покривана повърхност (б).

Оттук произтича и следният въпрос – ако основните несвършени пределни предикати се асоциират със скала, както показва предният пример, защо се налага те да се префигират, за да могат да изразят кулминараща ситуация, като при това се свързват и с абстрактни представки, които не привнасят нова скала или допълнително лексикално значение. Логично би било да се предположи, че след като скалата е идентична, префиксацията е редундантна.

Действително въпреки инкременталната структура (а) не е възможно ситуацията да се представи като достигаща кулминацията си (б):

а. *Същата вечер на вечеря тя за пръв път яде сложеното пред нея ястие бавно, хапка по хапка, като се наслаждаваше на вкуса му.*

б. * *Същата вечер на вечеря тя яде сложеното пред нея ястие за има-няма три минути.*

Кулминацията представлява достигане до максималната стойност на скалата и е възможна тогава, когато за скалата е дефинирана такава стойност. В такъв случай, въпреки че основните несвършени пределни глаголи обозначават множество от наредени събития, те не задават горната граница на скалата. За разлика от тях, благодарение на представката, префигираните вторични предикати винаги съдържат в денотацията си максимална стойност.

2.6. Максималност

Фокусът в посоченото изследване на Филип (2008) е върху дефинирането на *теличността*. Авторката приема съдържанието на термина в духа на Крифка, като го разбира като завършеност, достигане до крайна точка, *кулминация*. Както бе казано по-рано, ситуацията кулминират само ако са частично наредени по отношение на дадена скала. В този смисъл *теличността* се разбира като *максималност* по отношение на дефинираната скала

(Филип 2008: 1), т.е. достигане до максималната ѝ стойност (горната граница). Всяко събитие е максимално по отношение на определена точка от скалата – напр. *пия чаша чай* е максимално спрямо стойността „една чаша чай“, а *пия три чаши чай* – по отношение на стойността „три чаши чай“ – като кулминацията на всяко от двете събития настъпва, когато бъде достигната дадената стойност, т.е. бъдат изпити една чаша чай или три чаши чай, съответно.

Максималността се дефинира посредством специален оператор за максимализация MAX_E . Той се прилага единствено върху основи, за които е изпълнена *предпоставката за кулминирание* (culmination condition – Филип 2008: 23), а именно наличието на частична подредба на събитията. MAX_E „избира“ от частично подреденото множество от събития най-голямото уникално събитие, описващо конкретната ситуация (Филип 2008: 1, 5, 6, 22).

Самият оператор няма собствена фонетична форма. В германските езици интерпретацията на дадена ситуация като максимална се извършва на нивото на VP или IP и зависи от семантиката на предиката в съчетание с вътрешния му аргумент, както и на редица контекстови и прагматични фактори (Филип 2008: 18). В редица случаи е възможно и максимално, и немаксимално четене:

a. John read the grant proposal for an hour. » (Снощи) Джон чете проекта в продължение на един час.

b. John read the grant proposal in an hour. » Джон прочете проекта за един час.

(Филип 2008: 7)

a. The tailor lengthened my pants for an hour. » (Вчера) Шивачът удължава панталоните ми в продължение на един час.

b. The tailor lengthened my pants in an hour. » Шивачът удължи панталоните ми за един час.

(Хей, Кенеди и Левин 1999, цит. у Филип 2008: 11)

Българските преводни еквиваленти показват, че немаксималната и максималната интерпретация на английските изречения се предава с различни по вид глаголи – съответно с първичен несвършен/вторичен несвършен (а) и със свършен (б).

В славянските езици нулевият оператор за максимализация е граматикализиран във формите на перфективните глаголи. Доказателство за това е фактът, че само те означават събития⁷³, които са достигнали максималната стойност на дефинираната скала и следователно кулминират. За разлика от тях имперфективите не имплицират достигане до горната граница, не кулминират и са немаксимални (Филип 2008: 22-23).

⁷³ Имат се предвид актуалните контексти.

Както показват примерите (не)максималността не зависи от механизма на образуване. Немаксимални са както първичните несвършени (*чета, ям*), така и вторичните несвършени, образувани суфиксално (*решавам*) и префиксално-суфиксално (*удължавам, облепвам, пристигам*). Перфективите са максимални също независимо от морфологията си – първични (*реша*) или префигирани (*прочета, изям, удължа, облепя, пристигна*):

а. *Нина яде своя шоколад вече в продължение на един час и още ѝ остава половината.*

б. **Нина яде своя шоколад за един час.*

в. *Нина изяде шоколада за две минути.*

г. **Нина изяде шоколада в продължение на две минути.*

а. *Деца̀та реша̀ваха задачата ця̀л следобед.*

б. **Деца̀та решѝха задачата ця̀л следобед.*

в. *Деца̀та решѝха задачата за един следобед/напълно/докрай/за рекордно време.*

г. **Деца̀та реша̀ваха една задача напълно/докрай/за един следобед.* (в актуална употреба)

а. *Анархистите облеп̀ваха площа̀да с плакати ця̀ла нощ.*

б. **Анархистите облеп̀иха площа̀да с плакати ця̀ла нощ.*

в. *Анархистите облеп̀иха площа̀да с плакати за има-няма една нощ.*

г. **Анархистите облеп̀ваха площа̀да с плакати за има-няма една нощ.* (в актуална употреба)

а. *Влакът присти́гна на гарата.*

б. *Влакът присти́га на гарата в момента.*

Предложената теория потвърждава някои от фундаменталните тезиси относно префиксацията и перфективността в славянската традиция. Вече бе казано, че много автори приемат, че видовото противопоставяне е възможно единствено когато има предпоставки за него, а именно при възникване на процесуализирано пределно значение – т.е. значение, при което е изпълнена *предпоставката за кулминирание* – с което перфективното значение, реализиращо *изискването за кулминирание*, да влезе в опозиция. Пак там се приема, че пределните значения възникват с помощта на представките, а както бе показано пределността е частен случай на наредбата на събитията, съставлящи ситуацията, спрямо скала.

Макар да представлява следствие от горното изложение, ще уточним, че максималността не зависи от наличието на предел във възприетия тук смисъл. Максимални могат да бъдат както пределни, така и непределни ситуации, стига към тях да е приложен критерий за подредба. Оставено на естествения си ход, протичането на ситуация, описвана от пределен глагол, кулминира при достигането на иманентната му крайна точка. Същевременно тя може да бъде прекратена, преди това да се случи. Непределните предикати потенциално могат да продължават неограничено, но обикновено рано или късно се преустановяват. В езиков план това рефлектира във възможността за образуване на глаголи, изразяващи *прекратени дейности* или *състояния*. Условие за прекратяването както на пределните, така и на непределните, е предикатите да се асоциират със скала, която задава критерий за наредба спрямо ограничено времетраене. Класическият механизъм за приписване на такава скала е чрез префиксацията с представката *по-*. Получените глаголи са познати като *делимитативи* или *пофективи* (съответно у Падучева 1996 и у Пиньон 1993, цит. у Брагински и Ротстайн 2008: 30):

а. *Почетох две-три страници и ми доскуча.*

б. *Тя поспа в продължение на половин час.*

Максималната и немаксималната интерпретация кореспондират с така наречената *перспектива* (Падучева 1998:44-46, 2009: 109), или *ракурс* (Смит 1991: 2), споменати в началото. При *ретроспективата* наблюдателят възприема ситуацията като цялостна в плана на миналото, а в *синхронна перспектива* - в плана на едновременността. *Ретроспективните значения* се изразяват от перфективни глаголи и се съчетават с адвербиални изрази за темпорална ограниченост, а *синхронните* – от несвършени по вид глаголи в комбинация с адвербиални изрази за продължителност (Падучева 2009: 116).

Максималността/немаксималността не си противоречи нито с *перспективата*, нито с дихотомията *цялостност – нецялостност*, залегнала във видовото противопоставяне в българските граматика (Куцаров 2008:550), тъй като ситуацията могат да се разглеждат като *цялостни*, или *максимални* само ако се оценяват в момент, който е по-късен от момента, когато са кулминирали, т.е. в ретроспектива. В синхронна перспектива по аналогични причини (ако ситуацията е в развитие в момента, в който се наблюдава, не може да е достигнала крайната си точка) могат да се концептуализират само *некомплексни*, *немаксимални* ситуации.

Двойките предикати с еднакво лексикално значение, реализиращи опозицията *максималност/немаксималност*, имат еднаква концептуална структура и се различават единствено по характера на описанието на събитието във времето. Това дава право при

разглеждането на взаимодействието между основите и представките, глаголният вид да не се засяга, тъй като явления засягат концептуалната структура, а не граматичния вид.

2.7. Видовата принадлежност и лексикалноаспектуалните класове

Въз основа на разгледаните случаи може да се обобщят следните съответствия между лексикалния и граматическия аспект. Свършеният вид системно изразява *цялостност, завършеност, максималност*, а несвършеният вид - *нецялостност, незавършеност, немаксималност*.

Потенциалът да се реализира максимална или немаксимална интерпретация се предопределя от лексикалноаспектуалния клас. За *дейностите* и *състоянията* разграничението не е релевантно, тъй като те не се асоциират със скала и се изразяват от несвършени по вид глаголи – *тичам, плувам, вървя, спя, стоя*.

За *изпълненията*, които са *мигновени*, е характерна максималната интерпретация и съответно – свършеният вид – *вляза, пристигна, забележа, открива*⁷⁴.

Постиженията имат максимална или немаксимална интерпретация в зависимост от перспективата (Падучева 2009: 117-118), като перфективите изразяват ретроспектива, а имперфективите – синхронна перспектива.

Семелфактивите – *ударя, мигна, светна, скоча* – са *мигновени*, поради което също обикновено се свързват с максимална интерпретация и се изразяват от свършени по вид глаголи.

Известно е, че глаголите, причислявани към даден онтологичен клас, имат и употреби, които на пръв поглед са несъвместими с лексикалноаспектуалната им принадлежност (Ротстайн 2008б: 31-32)

Както бе посочено, съществуват механизми за образуване на *прекратени дейности/състояния (пофективи, делимитативи)*. Типично те изразяват максимална ситуация и се изразяват от свършения вид.

Изпълненията могат да означават немигновени ситуации, когато са представени като продължаващи във времето – така нареченото „*движение на забавен каданс*“. Тази тяхна употреба е немаксимална и се изразява от несвършени по вид глаголи – *влизам, пристигам, забелязвам, откривам*.

⁷⁴ Срещат се и основни несвършени глаголи, лексикално специфицирани като *изпълнения*, но те са по-скоро изключение, напр.: *чуля*.

На последно място ще бъдат споменати *семелфактивите*. Както е известно (напр. у Л&РХ 2005: 34), те често не се разграничават от *дейностите*, тъй като за тях е много типична итеративна употреба (известна още като многоактна дейност (*многоактната дейтелност* – Падучева 1998: 42)). В този случай, както личи по названието, *семелфактивите* се разглеждат като неопределени, съответно *немаксимални*, и се изразяват от несвършени по вид глаголи – *удрям, мигам, светя, скачам*. В неитеративна употреба обикновено се разглеждат като *изпълнения*.

От изложените факти се вижда, че лексикалноаспектуалният клас предопределя в голяма степен, но не изцяло възможната реализация на предикатите по отношение на тяхната (*не*)максималност. Съществуват възможности за реконцептуализация, при която изразяваното значение за (*не*)максималност на пръв поглед е несъвместимо с онтологичната категория. В тези случаи са валидни общите закономерности за изразяване на *максимална/немаксимална* интерпретация със съответния вид корелат.

2.8. Актуалност и префиксация

Обвързването на видовото противопоставяне с префиксацията и разглеждането на представките като перфективни оператори несъмнено отчасти се корени в дефективността, която вторичните имперфективи, образувани с така наречените граматикализирани представки, проявяват по отношение на процесуалното (*немаксимално*) значение. Характерните за тези глаголи неактуални употреби се обясняват с това, че предикатите са образувани от максималните перфективи и затова изразяват повторително комплексно (*максимално*) значение (напр. у Чакърва 1998).

Известно е, че дефективността на вторичните имперфективи по отношение на актуалните значения, е обвързана с взаимодействието между основния глагол и представката (Станков 1968, Иванова 1966 и много други). По емпиричен път може да се провери, че колкото по-близко е значението на даден вторичен имперфектив до значението на изходния несвършен глагол, т.е. колкото по-малко представката променя лексикалносемантичната му структура, измервано чрез способността на основния несвършен да замества вторичния имперфектив (познато като функционално-семантичен критерий на Маслов, цит. по Падучева 1998:35-36), толкова по-силна е тенденцията вторичният имперфектив да не може да изразява *немаксимално* значение.

а. * Тя изяжда шоколада **вече цял следобед**.

При все това в литературата е отбелязвано (напр. Станков 1968: 167), че част от

дефективните глаголи при осигуряване на подходящи контекстови условия, позволяват употреби в актуален презенс и имперфект, т.е. немаксимална интерпретация:

а. *Дунав бавно, но сигурно изяжда земята на България.* (Интернет)

б. *Изпивам последните капки от виното.* (Станков 1968: 167)

в. *Изкопавам дупка, за да посадя това дръвче.* (Станков 1968: 167)

От друга страна, известно е, че ограничения в употребата в актуалните времена при префигираните несвършени глаголи, които лексикално се различават от изходните основни имперфективи, няма, както се вижда от приведените по-рано примери с *обишивам*, *изрисувам* и *втърквам*.

Очертават се следните изводи: немаксимална интерпретация могат да имат не само глаголите, при които представката привнеса допълнително лексикално значение (пример в по-долу), като включително променя тематичните свойства (б), но и предикати, образувани с представка с абстрактна семантика, и много близки лексикално до основния имперфектив – (а), (г), (д). Други вторични имперфективи по-скоро изразяват намерение за постигането на определен резултат (е).

а. **Виж** как малката изписва името си. « **Виж** как малката пише името си.

б. **Спри я**, изписва ти златната химикалка.

в. **Вече три часа** дописвам заключението на главата.

г. **Какво правиш?** – Записвам си какво трябва да направя утре. « Пиша си какво трябва да направя утре.

д. Почиствам стаята **вече цял следобед**. « Чистя стаята **вече цял следобед**.

е. ? Изсушавам ти дрехите **от половин час**. « Суша ти дрехите **от половин час**.

Приемливостта на немаксималните четения не може да се отдаде на конкретна представка, така например – *изписвам* в значение на „нанасям писмено (буква, дума, текст)“ и на „с писане изчерпвам, довършвам (обикн. мастило, хартия)“ (РБЕ т. 6: 446) се образуват със същата представка като *изяждам* (независимо от значението – „ям нещо – докрай, до свършване“ и „изронвам, подкопавам“ в примерите по-горе) (РБЕ т. 6: 790-791). Докато *изписвам* свободно изразява актуално значение, при *изяждам* тази способност е силно ограничена.

От друга страна невъзможност за немаксимална употреба се наблюдава и при глаголи, образувани с представки с отчетливо лексикално значение:

* *Проспивам лекцията от десет минути.*

**/? Какво правиш? – Накупувам бонбони.*

** Почитам книга отпреди малко.*

Следователно, изводът е, че немаксималността на вторичните имперфективи се обуславя преди всичко от семантични фактори. На първо място е степента на отдалеченост на значението на изходния имперфектив от значението на префигирания корелат. В случаите, когато близостта е много голяма, немаксималната интерпретация се поема от основния имперфективен глагол. Тъй като семантично сходство/различие е относително, то и приемливостта на немаксималната интерпретация може да варира в различни контексти, включително под влияние на прагматични фактори и за различни носители на езика. Обвързването на глаголите, образувани с абстрактни представки, с максималното (неактуално) значение е силна тенденция, която не важи за всички глаголи (*почиствам, записвам* в примерите по-горе) или може да бъде отменена в конкретен контекст (примера с *изяждам*). Второ, някои префикси се асоциират със скала, която не позволява немаксимално четене. В тези случаи вторичните имперфективи са ограничени в плана на неактуалността (*проспивам, почитам*).

2.9. Обобщение

От разгледаните в Глава 2 факти се налага изводът, че значението на представката взаимодейства с изходната основа, в резултат от което се формира нова основа, обща за префигирания перфектив и вторичния имперфектив. Значението на префикса не е прикрепено към глаголния вид.

Префиксацията оперира върху концептуалната структура. Приписаната скала налага вътрешна подредба на събитията спрямо стойностите на свойството, за което е дефинирана. Получената основа може да се нарече абстрактна, доколкото не се реализира в езика самостоятелно, а заедно с граматичните, включително видовите, и други значения, характерни за глаголните форми. Тя определя лексикалната семантика на глагола – броят на и отношенията между участниците в ситуацията, лексикалноаспектуалните свойства. Абстрактната основа не е видово маркирана, но именно нейните свойства предопределят способността на глаголите да кулминират, на която се основава видовото противопоставяне и потенциалът за видова реализация. Глаголният вид представлява граматичен рефлекс на способността на представките да квантифицират ситуацията. Изложената теза се основава на подобни идеи у Филип (2000, 2008).

Всичко това дава право префигираните двойки да се анализират като глаголи с еднаква лексикална семантика и идентични лексикалноаспектуални свойства. Следователно, при

разглеждането на взаимодействията между основите и представките фокусът ще бъде върху ефекта от префиксацията, а не върху глаголния вид.

Глава 3

Целта на настоящата глава е да се разгледат типовете взаимодействия между лексикалносемантичната структура на изходните предикати и скалата, определяна от представките, както и резултатът, наблюдаван в структурата на получените префигирани глаголи.

3.1. Лексикални и надлексикални представки

В Глава 2 бе казано, че представките се разделят на поне две основни групи в зависимост от значението и приноса си към основата, с която се свързват. С оглед на целите на дисертацията приемането на това деление е ползотворно, доколкото позволява да се идентифицира класът на лексикалните префикси, които поради потенциала да взаимодействат с лексикално-концептуалната структура на основата, с която се свързват, са основният обект на интерес.

Разграничението на представките на *лексикални* и *надлексикални*, най-напред предложено у Смит (1991), е общоприето в западната славистика и застъпено у множество автори (Бабко-Малая 1999, Ди Счуло и Слабакова 2002, Панчева 2004, Рамчанд 2004, Романова 2004, Романова 2006, Свенониус 2004а, Свенониус 2004б, Слабакова 2005 и много други). Различията между отделните разработки се състоят основно в установяването на множеството от значения на представките, които се включват в едната или в другата категория. Колебанията при категоризирането се дължат на факта, че някои представки притежават свойства на членовете и на двата класа. Поради това е предлагано и обособяването на трети, хибриден клас, напр. така наречените *междинни представки* (*intermediate prefixes* – Татевосов 2008).

В литературата се посочват няколко основни признака, по които надлексикалните представки се различават от лексикалните. По-съществените от тях са следните:

(i) Надлексикалните представки изразяват значения, съпоставими с тази на адвербиалните изрази, като количествени отношения – *голямо/малко количество или брой, цялото налично количество или брой* и др., сродни с тях отношения като *кратност* (*еднократност, многократност, повторителност*), *степен или интензивност* – *атенуативност, аугментативност, майоративност, дистрибутивност*, фазови значения – *начинателност, финалост* и др.

Свързват се с глаголната основа по системен, предсказуем начин, а значението им е

ясно отделимо от това на основата: напр. *повървя(вам)*, *поплувам*, *накупя/накупувам*, *напека/напичам*, *зачета/зачитам*, *дочета/дочитам*, *прегоря/прегарям*, *приболи ме/приболява ме*, *изпищя(вам)* и т.н.

Обратно, лексикалните представки често имат идиосинкретично, лексикално неотчетливо, неподдаващо се на анализ значение, напр. *измисля(м)*, *въплътя/въплътявам*, *разям/разяждам (метала)*, *изкореня(вам)*, *подпиша/подписвам* (примерите са заети от Свенониус 2004а: 227).

(ii) За разлика от лексикалните представки надлексикалните не засягат тематичната структура и не влияят върху условията за синтактична реализация на аргументите, макар че могат да налагат изисквания върху количествени признаци на аргументите, напр. кумулативното значение на *на-* изисква аргумент в множествено число (ако е бройно съществително) (отдавна известен факт, изтъкнат напр. у Романова 2004: 265). Различното равнище на взаимодействие се обяснява с различното ниво, на което се пораждат в синтактичната структура. Така например според Бабко-Малая (Бабко-Малая 1999: 76) лексикалните представки се присъединяват към лексикални опори, а надлексикалните – към функционални (над VP). Аналогични идеи има и у Рамчанд (2004), Свенониус (2004а, 2004б), Слабакова (2005) и много други.

(iii) Следствие от различното ниво на пораждане е, че при полипрефиксация надлексикалните заемат по-външна позиция (по-лява) спрямо лексикалните представки. Възможно е да има повече от една надлексикална представка, но най-много една лексикална, като тя се присъединява най-близко до основата.

(iv) Лексикалните префикси изразяват така наречените резултативни значения, насоченост към или достигане до вътрешно заложения предел на ситуацията (Бабко-Малая 1999: 79), докато надлексикалните въвеждат външен критерий за измерване на обекти и/или ситуации (*екстензивна функция за измерване*, Филип 2000: 3).

Ще изтъкнем още една разлика между двата типа представки, която доколкото ни е известно не е посочвана в литературата, а именно:

(v) лексикалните представки са в състояние да произвеждат глаголи от неглаголни основи, напр.:

а) предикати за промяна в състоянието, назовавано от неглаголна основа. Тези предикати представляват подмножество на глаголите за промяна в състоянието, произведени от стативни предикати, аналог на *комуникативния* и *ефективно-комуникативния* начин на действие у Иванова (Иванова 1974) – *опитомя(вам)*, *вгорча(вам)*, *вкиселя(вам)*, *скъся(вам)*, *удължа(вам)* и т.н.

б) предикати, при която мотивиращата дума е съществително, което съдържа специфичен семантичен компонент, съвместим със значението на представката – *залеся(вам)*, *засмоля(вам)*, *обгербя/обгербвам*, *обрамча/обрамчвам*, *взахаря(вам)* и др.

В общи линии посочените в (i-iv) различия са общопризнати. Следват някои допълнителни уточнения. Действително надлексикалните представки изразяват отчетливи смислови компоненти, свързват се по предсказуем и системен начин с глаголните опори, а комплексът, който образуват с тях, е анализируем до значенията на компонентите (*префикс + основа*). Същевременно, съществуват ограничения върху интерпретацията им, които се обуславят от лексикално-концептуалната структура на глагола, с който се свързват. Например, когато *по-* се присъедини към вече префигирани предикати, в много случаи се реализира *атенуативното*⁷⁵ (Иванова 1974: 71) значение на представката (а), докато при присъединяване директно към основата – *делимитативното* (Иванова 1974: 77) (б), срв.:

а. *Поизпекохме картофите.* (в известна степен)

б. *Попекохме картофите.* (известно време).

От друга страна, обобщението, че значенията на лексикалните представки са идиосинкретични и непредсказуеми, не е общовалидно и води до некоректни заключения. Не може да се отрече, че най-вече при общорезултативните глаголи (обозначаващи достигане на ситуацията до естествения ѝ предел) е трудно да се установи закономерност на свързването на дадена глаголна основа с точно определена представка, което вероятно е причината за твърдението, изказано по-горе. Същевременно, общопризнат факт е, че представките с пространствено (напр. *за-*, *об-*, *о-*, *над-*, *под-*) и дирекционално значение (*в-*, *из-*, *раз-*) изразяват отчетливи лексикални значения. Към тях може да се причисли и представката *из-* (в значение за изчерпване), *про-* (трансдуративно, трансгресивно, резултативно-перкурсивно значение) и др. Както ще бъде показано, взаимодействията се подчиняват на определени закономерности, а идиосинкретичността в много случаи се дължи на високата абстрактност, която някои общорезултативни значения са развили.

Обособяването на междинните представки е мотивирано от това, че притежават свойства, характерни за другите два вида. Изтъкнатите у Татевосов (2008: 5-15) и съответстващи с наблюденията за български особености на тези префикси (напр. *до-* в дефинитивно (Иванова 1974: 91) и *пре-* в рекурсивно значение (Иванова 1974:49-50)) са следните – (i) подобно на надлексикалните представки тяхното значение е напълно прозрачно, резултатът от свързването им с глаголна основа е композиционен; (ii) не променят тематичните свойства на изходния предикат; (iii) когато участват в полипрефиксация, ако

⁷⁵ За целите на работата използваме едно и също название за начина на действие и съответното значение на представката, което го реализира.

някоя от останалите представки спада към лексикалните, те се подреждат вляво от нея – *пре-на-пиша*, *до-на-пиша*, а ако друга(та) представка, участваща в полипрефиксацията, е надлексикална – вдясно от нея – *по-пре-пиша*, *на-пре-пиша*. Посочените от автора свойства, различаващи така наречените междинни представки от надлексикалните, се отнасят главно до граматичния вид на основата, към която се присъединяват, но не са валидни за български. Това, което различава конкретните представки от категорично надлексикални представки като *по-* или като *за-* в ингресивно значение и ги сближава с лексикалните, е фактът, че могат да се присъединяват към основата, като предизвикват задължително изразяване на вътрешния аргумент (а), подобно на абстрактната лексикална представка *на-* в *напиша*, *нарисувам* и т.н. – за сравнение, *по-* и *за-* в посочените значения не предизвикват подобен ефект (б) и (в):

а. **Дописвам*.

б. *Порисувах, после полегнах*.

в. *Децата запяха*.

Пряко към основата се присъединяват и представки, които традиционно са причислявани към надлексикалните, напр.:

а. *Аз снощи набелих една тава кромид и измих морков*. (Интернет)

б. * *Аз снощи наобелих една тава кромид...* (трансформиран пример)

в. *Накуних дрехи*.

В пример (а) *на-* се свързва с основата и лексикализира скалата, характерна и за неутралния резултативен глагол *обеля*, като добавя и значение за голямо количество. При това присъединяването ѝ вляво от *о-* (б) е неграматично. Във (в) *на-* се присъединява към глагол, който лексикално е асоцииран със скала (*изпълнение*).

Тук се приема гледната точка, че надлексикалните представки, които квантифицират обекти, изискват тяхното задължително изразяване, и в отсъствие на друга представка, която да лексикализира скала, изпълняват тази функция (повече по този въпрос в т. 3.4.). Целта на работата не е да се прокарава строго разграничение между лексикални и надлексикални представки, което и невинаги е възможно. Причисляването на дадено значение на представка към единия или другия вид, е удобно и от интерес, доколкото обобщава типичните му свойства и съответно – спецификите на взаимодействието му с основите. Фокусът на изследването е главно върху класически лексикални представки. Където има спорни случаи, това ще бъде коментирано.

3.2. Лексикален аспект и скала. Типове скала.

3.2.1. Лексикален аспект и скала

Още от Вендлер е прието, че *състоянията* са статични, а останалите три класа предикати – динамични. В рамките на динамичните Даути (1979: 184) обособява *дейностите* от *постиженията* и *изпълненията* на основанието, че първите означават *неопределена промяна* (*indefinite change*), а вторите – *определена промяна* (*definite change*). В по-съвременните изследвания се приема или че *дейностите* не са свързани с промяна (напр. Ротстайн 2004), или че изразяват *нескаларна промяна* (*non-scalar change* – Филип 2008:9, Рапапорт Ховав 2008:4 и мн. др.). Следователно, в лексикалносемантичната структура на *състоянията* и *дейностите* няма дефиниран критерий за подредба на събитията, съставляващи ситуацията. Това означава, че представките въвеждат скала⁷⁶ при свързването си с тях. Условието да се извърши това, е в концептуалната структура на изходния предикат да има участник, който притежава свойство, за което скалата да се дефинира.

Постиженията и *изпълненията* се различават по това, че първите означават промяна, която протича в рамките на продължителен времеви интервал, т.е. изменение от състояние β в състояние α , между които е възможен интервал, в който са верни както $\neg\beta$, така и $\neg\alpha$, докато вторите са *пунктуални* и означават мигновена промяна от α в $\neg\alpha$ (Ротстайн 2008:2).

Преведено в термините на скалите различието между двата класа може да се сведе до разграничаване на скалите, с които се асоциират, съответно на *скали с многоелементно множество от стойности* (*multiple-point scales*) и *скали с двуелементно множество от стойности* (*two-point scales*) (Бийвърз 2008: 6, Рапапорт Ховав 2008: 6). Преимущество на този подход е, че унифицира вътрешната темпорална структура на *постиженията* и *изпълненията* от гледна точка на времевия характер на изменението. В редица случаи, включително във връзка с префиксацията, по-важно е разграничението между тях от една страна и *дейностите* и *състоянията* от друга, отколкото открояването на спецификите помежду им. Така например, може да се твърди, че *проговоря* е *изпълнение* в (а) и *постижение* в (б), но доколкото се интересуваме от ингресивното значение (настъпването на промяната) на префигираните глаголи, а не от начина ѝ на настъпване, разграничението не е толкова важно:

а. Тя мълча, мълча, пък накрая проговори. (= започна да говори)

б. Детето проговори гладко в рамките на някакви си две седмици. (= научи се да говори)

По този начин могат да се обяснят и приликите между двата типа в определени контексти, когато *постиженията* се представят като протичащи в рамките на силно

⁷⁶ В Глава 2 бе казано, че не всички представки дефинират критерий за подредба. Тъй като тук се разглеждат само префикси, които имат това свойство, това уточнение няма да се прави занапред.

ограничено времетраене (а), и обратно, така нареченото значение за развитие на забавен каданс, характерно за *изпълненията* (б).

а. Тя *изгълта* млякото на една глътка.

б. В „*Песен за Ролан*“ *героят умира* в протежение на сто строфи.

Ако се допусне, че стойностите на многоелементната скала може да са толкова близки, че тя да се разглежда като редуцирана до двучленна (началната и крайната стойност), а стойностите на двучленната – да са отдалечени времево, така че преходът от β в α да може да се разглежда като интервал, следва и възможността за съответната нетипична интерпретация на *постиженията* и *изпълненията*.

Тъй като предикатите от тези два класа се асоциират със скала, то при префиксацията скалата на представката и скалата на предиката взаимодействат помежду си. Както бе казано в Глава 2, скалата, асоциирана с непрефигираните глаголи за *постижение* не е определена по отношение на максималната си стойност, поради което критерият за подредба се специфицира с помощта на представката, която дефинира горната граница на скалата. При *изпълненията* критерият за подредба е изцяло лексикално определен. Следователно възможностите за префиксация са по-малко (обикновено включват внасянето на допълнителни характеристики към скалата, фазови значения, темпорално ограничение). Поради това като цяло *изпълненията* остават встрани от изследването.

3.2.2. Типове скала

В литературата (Хей, Кенеди и Левин 1999:15, Рапапорт Ховав 2008:4-5 и др.) са установени три типа скала, според свойството, за което се определят: i) скала, дефинирана за физическо измерение на участник; ii) скала, определена за степен на проявление на градируемо свойство на участник; iii) скала, дефинирана за изминат път от участник (в пространствено/времево отношение).

Първият тип скала се определя от релевантно физическо свойство – *обем*, *протежение*, *площ* и под. – на определен участник в ситуацията, като самото свойството е лексикално специфицирано от предиката (Хей, Кенеди и Левин 1999:3). Така например в *кося ливадата*, *ям ябълка*, *пуша цигара* скалата, която измерва прогреса на ситуацията, е определена по отношение на физическото измерение на селектираните от предиката аргументи – *площ* (ливада), *обем/количество* (ябълка, цигара). Скалата от тип 1 е характерна за глаголите с *инкрементална тема*.

Вторият тип скала се асоциира с глаголите за промяна на състоянието. Тя измерва изменението, което настъпва в степента на проявление на градируемо свойство на даден аргумент - *температура*, *височина*, *яркост* и т.н., като самият признак обикновено се

лексикализира от прилагателно, споделящо идентична константа с глагола (Джакендоф 1996, Рамчанд 1997, Тени 1994) - например *(с)топля(м) – топъл, (из)суша(вам) – сух* и т.н. Характерното за този тип скала е, че се специфицира от глаголите лексикално чрез константата, а не чрез техните аргументи както в тип 1. При все това аргументът, за който се дефинира съответното свойство в общия случай трябва да е синтактично изразен, както се вижда от неправилността на (б):

Какво правиш?

а. Топля супата.

*б. *Стоплям/топля.*

Третият тип скала се асоциира с глаголи за движение, като чрез нея се измерва изменението в пространственото положение на движещ се участник. Следователно *Инкременталната тема* е не самият обект, а пътят изминат от него (Даути 1991:659) (*Холистична тема*). Така в *(из/до)бута количката с камъни до строежа*, скалата е дефинирана не за прекия обект *количката*, а за пътя, изразен чрез предложната фраза *до строежа*.

Сред глаголите, асоциирани с *изминат път*, има и такива, които лексикализират скалата – *вляза/влизам, изляза/излизам, прекося(вам), преплувам* и много други. Докато някои от тях реализират скалата чрез PP, други го правят чрез NP, напр.:

Петър Стойчев преплува Босфора

И в този случай скалата се задава не от физическия обект (*Босфор*) или от неговото свойство (*ширина*), а от изминатото разстояние, измеримо чрез ширината му. Изминатият път е ограничен от предела (границата) на обекта, който се изразява чрез NP (Джакендоф 1983, цит. в Рапапорт Ховав 2008: 8).

Хей, Кенеди и Левин (1999) предлагат унифициран подход към трите типа скали, като ги преформулират като изменение в стойността на свойство на даден участник, чийто тип – *физическо измерение* (=скала от първи тип), *градируемо свойство, асоциирано с константата* (=скала от втори тип), *пространствено измерение* (=скала от трети тип) се определя от предиката (1999:15). В настоящата работа също няма да бъде правена специална разлика между трите типа скала, които ще бъдат различавани единствено по *измерението* на скалата, която задават.

И трите типа скала се реализират при префиксацията с лексикални представки. От тях ще бъдат разглеждани основно глаголи със скала от тип 1 и тип 3, тъй като глаголите от тип 2 (предикати за промяна на състоянието) лексикализират скалата и съответно представката не

може да селектира свойство, различно от вече определеното.

По-долу (т. 3.2.3) ще бъде показано, че глаголите, образувани чрез префиксация с лексикални представки, притежават семантични и синтактични свойства, характерни за глаголите за промяна на състоянието, които произтичат от факта, че както едните, така и другите лексикализират скала.

3.2.3. Непрефигирани и префигирани глаголи и реализация на скалите

Ще бъдат сравнени свойствата на непрефигирани глаголи с лексикализирана скала (глаголи за промяна на състоянието) и на непрефигирани глаголи, които се асоциират със скала, но не я лексикализират (глаголи с *Инкрементална тема*). Ще бъде показано, че в резултат от предизвиканите от префиксацията промени в лексикалноконцептуалната структура, те придобиват свойства, характерни за предикатите с лексикализирана скала.

1. Глаголи с лексикализирана скала (ГЛС)

(i) В преходния си вариант лексикалносемантичната структура на ГЛС е каузативна. Състои се от каузиращо подсъбитие и резултативно подсъбитие⁷⁷:

[x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ у **състояние**]}] – *суша, топля, мокря, взривя(вам), убия/убивам*

[x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ у **на-място z**]}] – *сложя/слагам, пъхам* и др.

Второто подсъбитие съответства на структурата на непреходния вариант:

[СТАВАМ у **състояние**] – *суша се, топля се, мокря се, взривя(вам) се*

или

[СТАВАМ у **на-място z**] – *пъхам се*

Стативният предикат често се изразява чрез прилагателно, лексикализиращо свойството и т.н. (Ван Валин и ЛаПола 1997, РХ&Л 1998а и много други):

[СТАВАМ у **сух/топъл/мокър/мъртъв**]

(ii) В общия случай ГЛС, дори непрефигираните, изразяват прекия си вътрешен аргумент в съответствие с изискването именната фраза, чрез която се реализира участникът, за който е приписана скала, да е синтактично изразена (Рапапорт Ховав 2008: 11).

⁷⁷ В Глава 2 бе изтъкнато, че резултативността в тесен смисъл се свързва с максималните глаголи, т.е. глаголите от несвършен вид, изразяващи насоченост към съответния резултат не са същински резултативи. За улеснение, тъй като логическите структури показват резултативното състояние, тук резултативността е използвана в по-общия смисъл – както като потенциална, така и като реализирана. За отчитане на този факт все пак резултативното подсъбитие ще бъде ограждено във фигурни скоби {}. Също за улеснение се пренебрегва и фактът, че част от посочените глаголи изразяват резултативност, като се префигират. Важното тук е, че дори непрефигирани структурата и свойствата им са различни от свойствата на глаголи като *ям, пия* и др.

Нереализиране на обекта на ГЛС се допуска, когато референтът вече е известен и възстановим от контекста (така наречената *определена нулева реализация* (Рупенхофър и др. 2010: 24 и много други).

(iii) В лексикалноаспектуален план ГЛС не проявяват характерната за глаголите с *Инкрементална тема* диатеза *действие-постижение*

(iv) Допускат само резултативни ХР, които са семантично съвместими със скалата, лексикализирана от самите глаголи (не дефинират нова скала) – *The lake froze solid/*dead/*hot* (*Езерото замръзна на лед/*мъртво/*горещо*) (Филип 2008:13). Тази особеност произтича от езиковото ограничение измерването на дадена ситуация да се извършва само по една скала (Голдбърг 1995, Л&РХ 1995, Рапапорт Ховав 2008, Тени 1994, Филип 2004, Филип 2008 и др.). Аналогично в българския език това свойство рефлектира в ограничените възможности за префиксация, които се свеждат до лексикализиране или модифициране (специализиране на значението) на вече дефинираната вътрешна скала или приписване на външна скала – *(из)суша(вам)/(до)суша(вам) дрехите, (с)топля(м)/(за)топля(м) супата, (из)мокрят(м)/(на)мокрят(м) косата*, срв. различните възможности за селектиране на аргумент в *напиша/написвам писмо, изпиша/изписвам хартията/химикала, запиша/записвам нещо в тетрадката, впиша/вписвам данни в регистъра* и др.

ГЛС представляват предикати за промяна на състоянието и проявяват техните свойства. ГЛС с многоелементно множество от стойности са *постижения*. В рамките на класа се включват и предикати със скала с двуелементно множество от стойности, които спадат към *изпълненията* (*взривя(вам), убия/убивам, сложа/слагам, пъхам* и др.).

2. Глаголи, които се асоциират със скала, но не я лексикализират⁷⁸

i) Лексикалносемантичната им структура включва активно подсъбитие:

[x ПРАВЯ (y) (z)],

което в интерпретацията на предиката като *постижение* (за глаголите, при които това е възможно) – е конкатенирано с резултативно подсъбитие, напр.:

[x ПРАВЯ (y) & {[СТАВАМ y състояние]}] – *ям, пия* и т.н.,

където състоянието е предикат като **съществувам** (глаголи за създаване), **не съществувам** (глаголи за консумация) и др., които се изразяват чрез причастие на съответния глагол. В съответствие с Ван Валин и ЛаПола (1997) и мн. др. тук се приема, че активното подсъбитие

⁷⁸ Разглеждат се само глаголите с *Инкрементална тема*.

не каузира резултативното⁷⁹.

ii) Могат да оставят неизразен аргумента си или да присъединят неререференциален обект, като получават интерпретация като *дейност*. В такъв случай не се асоциират и със скала. За разлика от същинските дейности аргументът, макар и имплицитен, е наличен в структурата им.

iii) Тъй като скалата не се лексикализира от глагола, условието, да не се приписва повече от една скала, не би се нарушило, ако се дефинира различна скала от тази, която предикатът задава за вътрешния си аргумент, стига последната да не се реализира. Следователно, предикатите от този тип имат потенциала да се свързват и със скали, които се дефинират за различни от каноничните участници и дори за различни свойства на каноничните. Под каноничен участник се има предвид:

задължителен конституент на концептуалната структура на изходния предикат, за свойство на който предикатът дефинира скалата, чиято максимална стойност изразява достигане до предсказуемия от семантиката на глагола резултат.

В общия случай това е вътрешният аргумент на основния непрефигиран глагол. За съответната скала приемаме наименованието *канонична скала*. Например каноничната скала на *ям* и *пия* е дефинирана по отношение на свойството „количество“ на участника, означаващ продукт, който се консумира.

В резултат от това в английски тези глаголи допускат по-голямо разнообразие от резултативни ХР, свързани с една и съща константа, но с различни конфигурации от аргументи. За български същата особеност се реализира чрез възможността за префиксация с различни по значение лексикални представки *скова(вам) маса от дъски, закова(вам) пирон в сандъка, закова(вам) сандъка с пирони, обкова(вам) потира със злато, разкова(вам) дъските, вкова(вам) гвоздей*, примерите с *пиша* по-горе и т.н.

3. Префигираните глаголи в съпоставка с ГЛС и глаголите с *Инкрементална тема*

Префигираните с лексикална (или действаща като лексикална) представка глаголи проявяват свойствата, характерни за ГЛС.

i) принадлежат към класа на *постиженията* или *изпълненията* в зависимост от това, дали скалата дефинира многоелементно или двуелементно множество от стойности,

⁷⁹ Въпреки изказваните възражения в литературата (напр. у Рапапорт Ховав 2008) срещу твърдението, че всички глаголи с инкрементална тема се свързват с резултативно подсъбитие - напр. трудно може да се твърди, че при приключването на *чета* възниква ново състояние, тук ще приемем понятието „резултат“ в по-широк смисъл и ще разглеждаме кулминирането на динамична ситуация в крайно състояние като преминаване в ново състояние в духа на Ван Валин и ЛаПола 1997, Ротстайн 2001, 2004 и др.

независимо от лексикалноаспектуалния тип на изходните предикати, които може да са включително *дейности* или *състояния*, напр.:

[x КАУЗИРАМ [СТАВАМ у **състояние**]] – *стопля(м), изсуша(вам), измокрят(м)*;

[x ПРАВЯ (y) & [СТАВАМ у **състояние**]] – *изям/изяждам, напиша/написвам, скова(вам), обкова(вам)*;

ii) следователно изискват задължително изразяване на аргумента, на който е приписана скалата, освен в случаите, когато той се подразбира от контекста (1. ii) – **Той стопли/изсуши/ измокри/изяде/написа/обкова....*;

iii) не участват в диатезата *действие-постигание*;

iv) не позволяват дефиниране на нова вътрешна скала, а само моделиране в известни граници на значението с помощта на външна скала:

заскова(вам) (=започвам да сковавам), *доскова(вам)* (=сковавам докрай), *наскова(вам)* (=сковавам в голямо количество), но **с-об-кова(вам)*, **в-за-кова(вам)* и др.

В т. 3.3. се разглежда механизмът на взаимодействие между представките и изходните предикати и последствията за аргументната реализация. Осъществяването на лексикалната префиксация, както и семантичните и синтактичните ефекти се определят едновременно от свойствата на префикса и свойствата на основата, към която тя се присъединява.

3.3. Механизъм на префиксацията. Типове взаимодействия.

3.3.1. Механизъм

Бе казано, че скалите се дефинират за определено множество от стойности и дадено *измерение*. Представките индуцират скала – т.е. дефинират структура, която означава наредено множество от стойности, включително максималната, за дадено *измерение*. Така например представката *до-* със значение за насочено движение – „*стигане на действието до определена граница, предел (за пространство, време и степен)*“ (РБЕ, т. 4: 131, зн. 2) дефинира път в пространството в посока към дадена крайна точка, която е и максималната стойност на скалата. Префиксите не се реализират самостоятелно в езика, тъй като дефинират скала, но не и обект, на който да я припишат. По тази причина е необходимо представката да се свърже с езиков израз с определени свойства. В случая *до-* дефинира път и крайна точка за движение на материално тяло в пространството, така че за да се реализира, трябва да се „припише“ на езиков израз, означаващ движение на тяло в пространството, т.е. на глагол за движение. В лексикално-концептуалната структура на тези предикати има

участник (тялото, което се движи), носител на *измерението* „път в пространството“, за което се дефинира скалата на префикса. При присъединяването на *до-* към глагола, скалата ѝ се приписва на участника със съответното *измерение* и индуцира критерий за подредба на събитията, съставляващи ситуацията. Например ситуацията, описвана от глагола за начин на движение – *тичам*, представлява кумулативна ситуация, изградена от ненаредени елементарни събития, всяко от които е идентично с по-големите от него отрязъци. Критерият за подредба, който се прилага при присъединяването на представката *до-*, налага хомоморфизъм между събитията, изграждащи ситуацията, и точките от пътя, в които се намира движещият се обект в момента на всяко от събитията. Вследствие от това глаголите *дотич(в)ам* означават насочено движение в пространството до крайна точка. За по-кратко ще се казва, че *скалата се приписва на участник* с определено свойство (*измерение*), или че *се дефинира за определено свойство* на даден участник.

При глаголи за същински *дейности* и за *състояние*, които не дефинират скала сами по себе си, скала се задава от представката, при условие че в концептуалната структура на предиката има участник със свойство, за което тя се дефинира.

В много случаи изходният предикат дефинира скала за свойство на свой аргумент. Между скалата на представката и скалата на изходния предикат може да съществува или да не съществува съвместимост. Под съвместимост се разбира, че:

две скали дефинират идентичен критерий за подредба за едно и също измерение на един и същи (каноничния) участник или скалата на представката не специфицира конкретно измерение и участник.

Така например *об-* в значение „*засягане, обхващане цялата повърхност на нещо или на някого с действието, означено от основата, което се довежда до завършек, резултат*“ (РБЕ, т. 11: 10) дефинира скала по отношение на пространствено измерение – *периметър, площ* и *под*. Основата, с която се свързва, трябва да има в концептуалната си структура участник, който да притежава подобно измерение. Глаголът *мажа* – „*покривам повърхността на някакъв предмет или част от него с тънък слой от някакво вещество, обикновено в течено или полутечно състояние*“ (РБЕ, т. 9: 50) отговаря на условието – съдържа участник (повърхност), който се характеризира с пространствено свойство. Скалата на представката се приписва на този участник, като същевременно модифицира значението му (от всички страни или по цялата повърхност):

Борците мажели телата си с масло, за да затруднят противника си.

Борците обмазвали телата си с масло, за да затруднят противника си.

Внасянето на допълнителен лексикален компонент зависи от това, доколко

специфично е значението на представката. Абстрактните префикси модифицират лексикалното значение в незначителна степен.

При несъвместимост между скалата на представката и скалата, дефинирана от предиката за негов участник, първата има преимущество. Тя „избира“ измежду наличните участници в лексикалносемантичното описание на предиката такъв, на който може да бъде приписана. Участникът може да е с аргументен или с неаргументен статут. Възможно е скалата да се дефинира и за свойство на каноничен участник, различно от определящото каноничната скала.

В настоящата работа възможните взаимодействия между основа и представка се разглеждат от гледна точка на съвместимостта на скалата, задавана от префикса, със скалата, дефинирана канонично за изходния глагол (когато такава е налице). Всички взаимодействия, които не са реализация на канонично свързване, ще наричаме неканонични.

3.3.2. Синтактични ефекти

Бе казано, че при префиксацията с лексикални представки участникът, към който се приписва скалата, обикновено се реализира в прякообектна позиция независимо от статута си в концептуалната структура на изходния предикат. Отклонение представляват глаголите за насочено движение, където скалата измерва пътя, изминат от участника, който търпи движението, като крайната точка на пътя (и съответно на скалата) се изразява чрез РР.

Проекцията в прякообектна позиция отразява факта, че участникът, на който е приписана скалата, има или получава централен статут в концептуалната структура, в резултат от което е селектиран като пряк вътрешен аргумент. Промяната в статута произтича от това, че протичането на ситуацията се измерва или започва да се измерва чрез изменението в свойство на този участник. Бе посочено, че скала може да се приписва за свойство на участник, различен от каноничния аргумент, и дори на периферен конституент. Резултат от това са наблюдаваните синтактични ефекти – задължително изразяване на обекта (а), (б); включване на аргумент – *пет километра* във (в), *до магазина* в (г); изключване на аргумент – *рисунка* в (д), промяна в статута на аргументите – напр. повишаване на неаргумент в аргумент – *поляната* в (е), повишаването на непряк вътрешен аргумент в пряк вътрешен аргумент – *пакета* в (ж), понижаването на пряк вътрешен аргумент в непряк вътрешен аргумент – *марки* в (ж), понижаване на непряк вътрешен аргумент в адюнкт – *златни конци* в (з). Наблюдавани са и примери, в които включеният аргумент се асоциира с извънтематичен участник (и).

а. *Тя рисува (нова картина).* срв. **Тя нарисува.*

- б. *Нина яде (шоколад)*. срв. **Нина изяде*.
- в. *Бягам (пет километра)*. срв. **Пробяга*.
- г. *Тичам (към магазина)*. срв. **Изтичвам*.
- д. *Драскам рисунка с флумастри*. срв. *Издраска флумастрите*.
- е. *Строя къщи (по поляната)*. срв. *Застроявам поляната с къщи*.
- ж. *Лепя марки върху пакета*. срв. *Облепиха пакета с марки*.
- з. *Шият пайети по подгъва на полата със златни конци*. срв. *Обшиват подгъва на полата с пайети *със златни конци*.
- и. *Пушим заедно с половината клас*. срв. *Изпуших половин кутия цигари и надпуших половината клас*.

Бе споменато, че участниците, реализиращи се в прякообектна позиция в резултат от различните селективни ограничения, налагани от резултативните конструкции (в германските езици) и от префиксацията (в славянските) са известни като „неселектирани обекти“. Този въпрос следва да се коментира. Изхождайки от факта, че независимо от статута си в структурата на изходния предикат те са задължителни за семантичната интерпретация на префигираните глаголи и поради това – задължителни от синтактична гледна точка, тук се приема мнението на Спенсър и Зарецкая (1998:24) в полза на аргументния статус на тези участници. Терминът „неселектирани обекти“ не е приложим, тъй като за разлика от синтактичните резултативни конструкции в английски, в български (и останалите славянски езици) въпросните участници са интегрирани в концептуалната структура на глаголите. Семантичната интеграция рефлектира в морфологичната форма (присъединяването на определен префикс, който в много случаи налага отчетливи селективни ограничения) и в синтактичното изразяване – прякообектна позиция. За сравнение в английския език определени значения се реализират изцяло в рамките на синтактичните конструкции. Освен това, както се отбелязва (Спенсър и Зарецкая, 1998: 24), „неселектираните обекти“ на префигираните славянски глаголи удовлетворяват тестовете за аргументност – пасивизация, номинализация и др. Следователно, когато лексикална скала се припише на даден участник, то той придобива статут на (пряк) вътрешен аргумент.

Преди да бъдат представени типовете скали, дефинирани от представките, ще бъде разгледано представянето на лексикалносемантичната структура на предикатите и представките.

3.3.3. Концептуална структура – формално представяне

Способността на представките да определят критерий за подредба на събитията по скала е свързан със значенията им за насочено движение в пространствено (както бе показано за до-) или в друго измерение (Филип 2008:21). Съотносимостта между характера на изменението по скала и структурите за насочено движение позволяват те да се приложат към формализирането на представките. Общият произход на много представки и предлози е отразен и в сходната им структура, което позволява класификации и модели, разработени за предлозите, да се прилагат в анализа на аналогични значения на представките (напр. Панчева 2004 за български, Романова 2006 за руски и др. прилагат алгебраичния модел на Зварц 2005 за представяне на предлозите за насочено движение).

Тук ще бъде използвано опростен вариант на концептуалните структури за предлозите за движение, разработени от Джакендоф. Обобщената концептуална структура има следния вид (Джакендоф 1983:164-165):

[_{Път} ФУНКЦИЯ НА ПЪТЯ [_{Място} ФУНКЦИЯ НА МЯСТОТО [_{Обект у}]]]

Път е посоката или направлението на движението и се определя чрез следните функции ОТ, ДО и ПРЕЗ (FROM, TO, VIA), отговарящи на трите елемента – *Източник*, *Цел* и *Маршрут*, чрез които в когнитивистиката се дефинира схемата *Път на насочено движение* (*source-path-goal schema* – напр. Лейкоф 1987). Във всеки един момент от своето движение даден обект се намира в един от тези участъци от пътя. *Мястото* е местоположение в пространството (*Фон (Ground)* – Талми 2000), спрямо което обектът (*Фигура (Figure)*– Талми 2000) се намира или се движи. За *Мястото* са определени функции като В, НА, ВЪРХУ, ПОД (IN, AT, ON, UNDER) и т.н. *Обектът у* е референтен (физически) обект, по отношение на който се определят параметрите на движението.

Пътят се подразделя на три вида според отношението му към референтния обект (Джакендоф 1983:165): i) *ограничен път (bounded path)* – при него е специфициран референтен обект (*реката*), който представлява граница на движението – начална (*Източник*) или крайна точка (*Цел*) на *Пътя*, напр. **до реката**, **от реката**; ii) *насочен път (directed path)* – означава движение от начална или към крайна точка, като референтният обект лежи на продължението на *Пътя*, например – **към реката**, **по посока на реката**, **откъм реката**; iii) *траектория (route)* – специфициран е междинен отрязък от *Пътя*, като референтният обект е съотнесен с точка, която е вътрешна за маршрута – **през реката**, **покрай реката**.

За представянето на лексикалносемантичната структура, с която се асоциират представките, ще използваме структури от следния вид:

[аргумент (x)] път-[функция] [+модификация] ([реф-аргумент])

където стойността на [аргумент] е участникът в лексикалносемантичната структура на изходния глагол, за който се дефинира *измерението* (x) на скалата, а референтният аргумент [реф-аргумент] е участник, аналогичен с референтния обект по-горе. Стойностите на [функция] са аналогични с функцията на пътя или на функцията на мястото по-горе, а [+модификация] е допълнително характеризирани като *интензивност*, *множественост* и т.н.

За представяне на лексикалносемантичната структура на изходните предикати ще бъде използван съкратен запис на концептуалната структура, съответстваща им във Фреймнет (Рупенхофър и др. 2006, Рупенхофър и др. 2010), като в случай че няма подходящ съответстващ фрейм или е неподходящ за представяне на българските единици, това ще бъде изрично упоменато. Този запис ще бъде съвместен с предикатна декомпозиция в духа на логическите структури на Ван Валин и ЛаПола (Ван Валин и ЛаПола 1997) и събитийните структури на Рапапорт Ховав и Левин (РХ&Л 1998а)⁸⁰.

Комбинирането на концептуалния подход към лексикалносемантичното описание с аспектиално ориентираното описание произтича от изложената в дисертацията теза, че тематичните и лексикалноаспектуалните специфики на предикатите заедно предопределят техните семантични и синтактични свойства и че лексикалната префиксацията взаимодейства именно с тези аспекти на концептуалната структура. Предикатната декомпозиция отразява събитийните аспекти на ситуацията – броя на подсъбитията, участието на аргументите в тях, факта, че при кулминирането на ситуацията и достигането до нейния предел (крайната точка, определена от скалата) възниква ново състояние. Основното предимство на концептуалните фреймове е, че представят в пълнота вътрешната структура на предикатите и участниците в описването от тях ситуации, включително тези, които имат второстепенна роля и обикновено не се включват в събитийните/логическите структури. Това е много важно преимущество, тъй като реконцептуализациите на ситуацията в света, каквито се извършват и чрез лексикалната префиксация, водят до лексикалносемантични промени, които в много случаи са свързани с промяна на тематичните отношения и/или на статута (ядрен/периферен) на определени участници. С помощта на семантичните роли (фреймовите елементи) се идентифицират релациите между участниците и предиката.

3.3.4. Типове скали, асоциирани с представките

3.3.4.1. Абстрактна скала

В контекста на представяния модел се приема, че *абстрактна скала* е скала, асоциирана с лексикална представка, чиито специфики – *измерението* и *множеството от*

⁸⁰ Не се придържа стриктно към запис на определен автор, а по-скоро обединяваме онези черти от тях, които са ползотворни за представянето на разглежданите явления.

възможните стойности – се определят изцяло от предиката и неговия каноничен аргумент, като приносът на скалата е задаването на максималната стойност, при чието достигане ситуацията кулминира. Тя означава абстрактно движение до крайна точка, чийто характер се конкретизира от предикатите, с които се свързва. Предлаганата структура за нея има вида:

[...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)]

В записа ... е позицията на аргумента, за чието измерение е дефинирана скалата, *m* е измерението, а с *m-max* се отбелязва нововъзникналото при достигането на абстрактната крайна точка състояние.

Този тип скала се лексикализира от абстрактните (десемантизираните) представки. Изследванията показват, че повечето глаголни представки в едно от значенията си спадат към абстрактните. У Иванова например (Иванова 1974: 142-144) са посочени 15 представки, които са изразители на общорезултативния начин на действие. Такива са: *о-*, *у-*, *при-*, *пре-*, *на-*, *из-*, *по-*, *с-*, *за-*, *раз-*, *от-*, *про-*, *под-*, *в-*, *въз-*). Не може да се прокара еднозначно съответствие между абстрактните представки и представките, изразяващи общорезултативен НД, но в голяма степен има припокриване – напр. *опека/опичам*, *оплета/оплитам*, *увяхна/увяхвам*, *ушия/ушивам*, *пресуша(вам)*, *претопя/претапям*, *напиша/написвам*, *нарисувам*, *извехтея/извехтявам*, *изгния/изгнивам*, *построя(вам)*, *посадя/посаждам*, *стопля(м)*, *скроя(вам)*, *разуча(вам)*, *отхраня/отхранвам*, *отраста/отраствам*, *прочета/прочитам*, *пропилея/пропилявам*, *подкладя/подклаждам*, *подпаля/подпалвам*, *вдигна/вдигам*, *втреса/втрисам*, *възваря(вам)*, *възвѐра/възвѐiram*.

Селективните ограничения, които регулират образуването на префигирани глаголи с абстрактните представки, са строго определени за конкретна изходна основа, като рядко се наблюдават синонимни значения (напр. *изпека/изпичам* и *опека/опичам*, *изгубя/изгубвам*, *загубя/загубвам*). Доколкото от съвременна гледна точка не може да се установи семантична мотивация за съчетанието на глаголни основи с конкретни десемантизирани префикси, може да се говори за идиоматизация.

Типична абстрактна представка е *на-* в значение „*изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат*“ (РБЕ, т. 10: 14). Представката не съдържа лексикален компонент, чрез който да модифицира глаголната основа, с която се свързва.

Характерен пример за взаимодействието между абстрактното значение на *на-* и глагол е префиксацията на *пиша* – „*излагам в писмена форма някаква препоръка, заповед, покана, молба и под. или съобщавам на някого, споделям с някого в писмен вид факти, които го интересуват, свои преживявания, мисли, разбирания и др.*“ (РБЕ т. 12: 455). Предикатът

активира фрейма *Създаване на текст*⁸¹, чиято дефиниция е: „Автор създава писмен или устен *Текст*, съдържащ езикова информация...“. Фреймът съдържа два ядрени и множество от неядрени елементи⁸² (участници). В записа на лексикалносемантичната структура по-долу са включени само ядрените участници. В семантичния фрейм във ФреймНет елементът, който е означен с наименованието *Създаван обект*, фигурира като *Текст*, а *Агенс* – като *Автор*. В настоящата дисертация се приема по-специфичните роли да са поставят в скоби след съответстващия им по-обобщен вариант, за да се направи паралел с близки фреймове, чиито елементи са дефинирани с други наименования. Скалата, задавана от вътрешния обект на глагола, е дефинирана за физическия обхват (е) на създавания текст, като кулминацията се достига при завършването му.

$[x]_{\text{АГЕНС(АВТОР)}} \text{ пиша } [y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$

$[Момчето]_{\text{АГЕНС(АВТОР)}} \text{ пише } [писмо]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$.

Логическата структура на *пиша* има следния вид:

пиша: $[[x]_{\text{АГЕНС(АВТОР)}} \text{ ПРАВЯ}_{\text{(ПИША)}} [y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}] \{ \& [\text{СТАВАМ съществувам } y(e\text{-max})]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}} \}$

където $\{ \& [\text{СТАВАМ съществувам } y(e\text{-max})] \}$ е резултативното подсъбитие, което се асоциира с достигането на максималната стойност на скалата, зададена за *y*. Записът означава, че дейността *писане* ($\text{ПРАВЯ}_{\text{(ПИША)}}$) от *Агенса x* по отношение на обект *y*, който е определен чрез физическото си измерение (е), води до промяна в състоянието, изразена чрез възникването (написването) на *y*.

Изявяването на резултативното подсъбитие в структурата на непрефигирания предикат има за цел да покаже какъв е каноничният резултат, който се достига при кулминирането на ситуацията. Чрез посочването му се изтъква и фактът, че резултативното значение се реализира и от непрефигирания *пиша* при общофактични и други неактуални контексти, например: *Всеки ден пиша по десет имейла*. Поставянето на подсъбитието във фигурни скоби $\{ \}$ означава, че то е потенциално, тъй като скалата не е докрай определена (няма максимална стойност) и не е лексикализирана в самото значение на предиката.

Взаимодействието между скалата на представката и скалата, задавана от глагола, може да бъде представена в следния вид:

на-: $[...(m)] \text{ път-до-крайна-точка } [...(m\text{-max})] \gg [y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}} \text{ път-до-крайна-точка } [y(e\text{-max})]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$

⁸¹https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Text_creation (На български дефиницията е предадена свободно и със съкращения, но без да се изменя същността

⁸² Фреймовите елементи във ФреймНет са участниците на даден фрейм. Тук вместо фреймов елемент се използва терминът *участник*, или *конституент*.

Вляво от знака » се записва абстрактната структура на представката, а вдясно – реализацията за конкретен аргумент и конкретно измерение.

Както се вижда от идентичните имена и конфигурация на участниците, при префиксацията фреймът не се променя:

[x]_{АГЕНС(АВТОР)} пише [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)} » [x]_{АГЕНС(АВТОР)} напише/написва [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}

Вляво от знака » се представя изходния фрейм, а вдясно – фреймът, който се активира от префигираните глаголи.

При съпоставката с предикатната декомпозиция на *пиша* се установява, че и резултативното подсъбитие при *пиша* и при *напиша/написвам* е идентично:

напиша/написвам: [[x]_{АГЕНС(АВТОР)} ПРАВЯ_(ПИША) [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}] &...[СТАВАМ...
съществувам у(e-max)_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}]

Конкатенирането на резултативното подсъбитие без фигурни скоби служи за означение, че скалата е докрай определена, лексикализирана от глагола. Приема се резултативното подсъбитие да е подчертано &...[СТАВАМ...съществувам...у(e-max)_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}], за да се изрази фактът, че кулминацията на ситуацията е потенциал. Той се реализира само от този член от видовата двойка, който изразява максималното значение (свършения вид).

Лексикализирането на скалата предизвиква синтактичното изразяване на аргумента, за който е дефинирана.

3.3.4.2. Идентична скала

За илюстрация на идентичната скала ще бъде приведен пример, демонстриращ традиционния подход към представките и изразяваните от тях начини на действие.

„Десемантизацията“ не е абсолютна стойност и в известна степен се определя от взаимодействието между представката и глаголната основа. Така например, Иванова (1974: 66-67) посочва, че в състава на глаголи като *извадя/изваждам*, *изгреба/изгребвам* и др.⁸³ представката *из-* е десемантизирана, въпреки че запазва екскурсивното си значение, тъй като „се „разтваря“ в значението, посочено от глаголната основа“ (1974: 66), т.е. налице е субсумпция⁸⁴. Обратно, при глаголи като *изселя/изселвам*, *изплюск(в)ам* и др. няма субсумпция, съответно *из-* е пълнозначна. Оттук може да се заключи, че „десемантизацията“

⁸³ Тук би могло да се причислят и двойката глаголи *изкопая/изкопавам*, които авторката не включва в екскурсивното значение на представката.

⁸⁴ Представката изразява в обобщен вид понятието, което е съдържание на основния глагол (Иванова 1966:37)

може да представлява резултат както от абстракцията на значението (например при *на-*), така и от конкретни комбинации *представка + глагол*, където значението на представката се съдържа в значението на глагола.

Изходният глагол *копая* в значение „*изкарвам, вадя от земята нещо (глина, въглища, каменна сол и др.) със съответен инструмент; изравям, изкопавам*“⁸⁵ (РБЕ т. 8:11, зн. 4) съдържа семантичния компонент, изразяван от представката – копаенето на даден материал или вещество представлява отстраняването му извън първоначалното му местоположение. От друга страна въпреки че екскурсивното значение присъства в семантиката на глагола *плискам* – *изхвърлям вода или друга течност, обикновено със замах, при което се чува шум, плисък, плясък; лискам*“ (РБЕ т. 12: 556, зн. 1), то не е лексикализирано в изходния глагол, което позволява различни части от *Пътя* да се изразяват от различни префигурани глаголи – *изплиск(в)ам вода отнякъде, наплиск(в)ам вода върху/по някого/нещо*. Семантичният компонент, присъщ на представката, е изразен както при *изкопая/изкопавам*, така и при *изплиск(в)ам*. Поради това, тук се приема, че не е оправдано *из-* да се разглежда като десемантизирана в единия и като пълнозначна в другия пример.

Вместо това може да се твърди, че скалата, асоциираща се с представката *из-*, се съвместява и съидентифицира със скалата на глагола *копая*, и се съвместява, но не се съидентифицира със скалата на глагола *плискам*. По-рано бе казано, че съвместимостта се определя чрез това, че *двете скали дефинират идентичен критерий за подредба за едно и също измерение на един и същи участник, или скалата на представката не специфицира измерението и участника*. Съидентифицирането е частен случай на съвместяване, при което значението на представката, е налице в семантиката на глагола. Резултатът от съидентифицирането е, че подобно на префиксацията с абстрактни представки лексикалното значение на изходния глагол не се изменя, въпреки че представката е пълнозначна.

В разглежданата глаголна двойка *изкопая/изкопавам из-* – „*извършване на насочено навън от някаква среда действие до неговия резултат*“ (РБЕ т. 6: 56) дефинира скала на движение по път извън начална точка или център (*Източник*). *Копая* (в зн. 4) е глагол за *отстраняване*, което означава, че в лексикалноконцептуалната му структура са налице участник, който представлява източник на движението (*Източник*), и участник, който се премества извън началното местоположение (отстранява). Предикатът активира семантичния фрейм *Отстраняване (Removing*⁸⁶), който е дефиниран по следния начин: „*Агенсът предизвиква преместване на Темата в посока на отдалечаване от дадено място* –

⁸⁵ Във всеки конкретен случай се разглежда само релевантното значение или множество от значения на даден изходен или префигуриран глагол.

⁸⁶ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Removing>

Източник...“. Краткият запис на фрейма има следния вид:

[x]_{АГЕНС} копая [y(q)]_{ТЕМА} [извън z]_{ИЗТОЧНИК}

Скалата на глагола е дефинирана по отношение на *измерението* „количество“ (q) на веществото (*Тема*), което се премества извън първоначалното си местоположение (*Източник*).

Предикатната декомпозиция на изходния глагол има следния вид:

копая: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(КОПАЯ) [y(q)]_{ТЕМА} [извън z]_{ИЗТОЧНИК}] {& [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} НЕ **СЪМ** на място [z]_{ИЗТОЧНИК}}

Кулминацията на ситуацията се достига при преместването на цялото количество от *Темата* и съответства на резултативното подсъбитие [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} НЕ **СЪМ** на място [z]_{ИЗТОЧНИК}].

Концептуалната структура на представката включва движение на обект (*Тема*) извън първоначално място *Източник* и следователно може да се представи като:

из-: [...(m)]_{ТЕМА} път-от [...]_{ИЗТОЧНИК}

При взаимодействието на двете скали участниците *Тема* и *Източник* в структурата на предиката и в структурата на представката се съотнасят еднозначно, а *измерението* се задава от скалата на глагола:

из-: [...(m)]_{ТЕМА} път-от [...]_{ИЗТОЧНИК} » [y(q)]_{ТЕМА} път-от [z]_{ИЗТОЧНИК}

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи е следната:

из-копая/изкопавам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ИЗКОПАЯ) [y(q)]_{ТЕМА} [от z]_{ИЗТОЧНИК}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} НЕ **СЪМ** на място [z]_{ИЗТОЧНИК}]

Съидентифицирането на скалите следва от това, че и двете дефинират идентична релация (преместване на *Тема* с отдалечаване от *Източник*), в резултат от което се извършва и тривиалното съотнасяне на съответните участници.

Подобно на префиксацията с абстрактна скала кулминирането на ситуацията, описвана от *изкопая/изкопавам*, довежда до каноничния резултат, заложен в семантиката на мотивиращия глагол. Това се вижда от съответствието между резултативните подсъбития в предикатните декомпозиции на *копая* и на префигираните предикати. Такъв резултат от взаимодействието на представката и основата, както и самото взаимодействие, ще бъдат наричани *канонични*.

Дотук може да се обобщи следното. В зависимост от лексикалния принос на представката резултатът от каноничното взаимодействие може да се определя: i) изцяло от

скалата, дефинирана от глагола, когато значението на представката е абстрактно, т.е. специфицирано единствено по отношение на достигането до максимална стойност; ii) от взаимодействието на представката и глаголната основа – като в този случай представката привнася определен семантичен компонент (дирекционалност, степен, интензивност и т.н.), но той е лексикално специфициран и за изходния глагол.

Значението на глаголите, традиционно отнасяни към общорезултативния начин на действие, представлява следствие от съвместяване между абстрактна скала и основа или от *съидентифицирането* на скалите на представката и основата.

Освен по тези начини съвместяване на скалата на представката с каноничната скала на предиката се реализира и чрез *модифицирането ѝ*.

3.3.4.3. Модифициране на скалата

Модифицирането на скалата на глагола от скалата на представката означава, че скалата на префикса конкретизира, стеснява, специализира тази на глагола, без да изменя основните ѝ свойства.

За илюстрация ще бъде разгледан глаголят *мажа*, производните му глаголи, образувани с абстрактната представка *на-*, *намажа/намазвам*, и с модифициращата представка *раз-* – *размажа/размазвам*.

Приема се, че в едно от основните си значения (напр. у Левин 1993 и мн.др.) глаголят *мажа* означава „поставям *вещество/материал върху някаква повърхност*“⁸⁷ и съответно спада към *предикатите за поставяне*. Семантичният фрейм, който той активира, е Поставяне (Placing)⁸⁸, със следната дефиниция: „Агенс поставя *Тема* на дадено място – *Цел*...“.

Записът на основната концептуална структура и представянето на предикатната декомпозиция съответно са:

[x]_{АГЕНС} маже [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(МАЖА) [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}] {& [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} **съм на място** [z]_{ЦЕЛ} }

Скалата се дефинира по отношение на *измерението* „количество“ (q) на вътрешния пряк аргумент (*Тема*), който претърпява движение в пространството до *Целта*. Ситуацията

⁸⁷ Това значение не е отразено в Речника на българския език.

⁸⁸ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Placing> (За простота не е представено пълното лексикалносемантично описание, което включва и други участници, например *Област*, който е несъвместим с участниците *Път*, *Цел* и *Източник*.)

достига кулминацията си, когато цялото посочено количество се намира върху повърхността. Тя се лексикализира от двойката *намажа/намазвам*:

[pro]_{АГЕНС} *Намазаха* [маслото]_{ТЕМА} [на филийката]_{ЦЕЛ}.

Въз основа на значението за достигане до максимална стойност и факта, че не внася собствен лексикален компонент в значението на глагола, се заключава, че представката се реализира в разгледаното по-рано абстрактно значение. В случая *измерението*, за което се дефинира скалата, е „количество“:

на-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (q)]_{ТЕМА} път-до-крайна-точка [y (q-max)]_{ТЕМА}
намажа/намазвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(МАЖА) [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} **СЪМ НА МЯСТО** [z]_{ЦЕЛ}]

Модифицирано значение, привнесено от скалата на представката, се наблюдава при глаголната двойка *размажа/размазвам*. В посочените глаголи *раз-* се реализира със значението „осъществяване на действието на основния глагол с голяма сила и центробежно в различни посоки“ (БТР: 802). Скалата, дефинирана от префикса, е за движение/разпространение/преместване на обект(и) (*Тема*) в различни посоки с висока интензивност. Значението се характеризира като екскурсивно⁸⁹, но за разлика от *из-* не специфицира *Източника*, а *Посоката* на разпространение. Предлаганата концептуална структура за представката е следната:

раз-: [...(m)]_{ТЕМА} път-по-посока-на + различни-посоки + висока интензивност

Скаларната структура, задавана от представката, се съвместява със скалата на предиката *мажа* канонично, като я модифицира чрез привнасянето на семантичните компоненти „разнопосочност“ и „интензивност“ на разпространение на *Темата* върху *Целта*.

раз-: [...(m)]_{ТЕМА} път-по-посока-на + различни-посоки + висока интензивност » [y(q)]_{ТЕМА} път-по-посока-на + висока интензивност

Предикатната декомпозиция на получените префигурани глаголи е следната:

размажа/размазвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(МАЖА В РАЗЛИЧНИ ПОСОКИ) [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} **СЪМ НА МЯСТО** [z]_{ЦЕЛ}]

Както се вижда, концептуалният фрейм, а следователно и логическите структури на *намажа/намазвам* и *размажа/размазвам* са идентични. При кулминирането на ситуацията, описвана от *размажа/размазвам* се получават канонични резултати, които в сравнение с общорезултативните глаголи изразяват по-специализирано значение, поради което могат да

⁸⁹ Резултативно-екскурсивно-дистрибутивен НД (Иванова 1974: 103)

се нарекат *специалнорезултативни* по аналогия със специалнорезултативните НД (Иванова 1974).

В синтактично отношение аргументната реализация на общо- и специалнорезултативни глаголи, образувани от един и същ изходен предикат, са идентични:

[Децата]_{АГЕНС} намазаха [боя(та)]_{ТЕМА} [върху платното]_{ЦЕЛ}.

[Децата]_{АГЕНС} размазаха [боя(та)]_{ТЕМА} [върху платното]_{ЦЕЛ}.

Наблюденията върху абстрактните, идентичните и модифицираните скали позволяват да се направят следните изводи.

(i) И за трите типа е характерно, че префигираните глаголи винаги лексикализират скала, съвместима с дефинираната от изходния предикат, при модифицирането – с видоизменения. Характерът на скалата (абстрактна, идентична, модифицирана) се определя от лексикалните свойства на съответния префикс, а при пълнозначните представки и от специфичното взаимодействие на представката и глаголната основа.

(ii) Тематичната структура – брой на участниците и релациите между тях е идентична с тази на изходните глаголи.

(iii) Аргументната реализация на префигираните глаголи се различава от тази на непрефигираните по това, че вътрешният аргумент трябва да е изразен.

(iv) Тъй като реализират канонично зададената от изходния глагол скала, получените префигиранни предикати представляват канонични резултати.

3.3.4.4. Неканонична скала

Неканонична скала се лексикализира, когато представката налага върху *измерението* изисквания, различни от определените за изходния предикат. За да е възможно префигирането, е необходимо в концептуалната структура на основния глагол да фигурира участник, притежаващ свойство, което да може да се дефинира като *измерение* на скалата на префикса.

Потенциални кандидати измежду конституентите са i) ядрен участник, различен от каноничния; ii) периферен участник; iii) екстратематичен участник; iv) каноничен ядрен участник, за който е дефинирана различна от каноничната скала. Като неканонично се разглежда и индуцирането на скала при нескаларни предикати.

3.3.4.4.1. Скала, дефинирана за вътрешен аргумент, различен от каноничния

Този тип взаимодействие е възможно при глаголи с повече от един вътрешен аргумент. То се наблюдава, когато представката специфицира скала с *измерение*, което е дефинирано за ядрен участник, различен от каноничния. В този случай се извършва „пренареждане“ на ядрените участници, като неканоничният повишава статута си и става каноничен, а каноничният за изходния глагол участник се понижава в неканоничен:

неканоничен ядрен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

Теоретична възможност е понижаването на каноничния ядрен в периферен участник, но сред изследваните глаголи не е наблюдавано такова взаимодействие. Това не означава, че съотнасянето:

каноничен ядрен участник » периферен участник

не е възможно (т. 3.3.4.4.2), а само че конкретната конфигурация:

каноничен ядрен участник » периферен участник

неканоничен ядрен участник » ядрен каноничен участник

не е наблюдавана. Това повдига въпроса дали от теоретична гледна точка съществуват семантични ограничения, които да забраняват определени типове „преподреждане“ на конституентите. Изследването на семантичните алтернации в българския език (Коева 2006) показва, че при тези от тях, при които са засегнати два вътрешни аргумента, не се наблюдава редуциране на броя на аргументите, а промяна в релациите им и синтактичното им изразяване. Следователно вероятно съществуват семантични ограничения срещу изменения в концептуалната структура, които биха довели до горната конфигурация.

Друго условие е изходният глагол да не е алтерниращ. При алтерниращите глаголи се наблюдават две или повече близки значения, всяко от които се характеризира с отчетлива лексикалносемантична структура, която в общия случай рефлектира върху броя и реализацията на аргументите (Левин 1993 и мн. др., класификация на българските диатези е описана у Коева 2006, Коева 2010). Различните концептуални структури и аргументна реализация, които съответстват на отделните значения, се смятат за канонични. Към този тип глаголи спадат *мажа*, *плискам* и много други. Те ще бъдат разгледани по-долу при така наречените алтернативни скали.

При неалтерниращите глаголи с повече от един вътрешен аргумент, участникът, с който се асоциира каноничната скала, както и каноничният резултат са еднозначно определени. Именно при тях се наблюдава повишаването на неканоничен ядрен участник в

централен статут. Най-напред ще бъде показано как се реализират каноничната скала и резултат, а след това в съпоставка с тях – и неканоничните.

Един от класовете неалтерниращи глаголи са предикатите за *прикрепване* (*verbs of attachment* – Пинкър 1989⁹⁰). Българските съответствия показват същите свойства, както се вижда от неправилността на пример (б) с *лепя* в значението „плътно прикрепвам нещо към друго, обикновено с лепило; залесям“ (РБЕ т. 8: 610, зн. 1):

а. *лепя етикети върху бутилката*

б. **лепя бутилката с етикети*

За сравнение *мажа* позволява и двата варианта (с уговорката, че това са различни, макар и близки, значения): *мажа масло върху филията* и *мажа филията с масло*.

Семантичният фрейм *Прикрепване* (*Attaching*⁹¹), който се активира от *лепя*, включва два типа ситуации: i) *Агенсът* предизвиква прикрепянето на един предмет към друг (несиметрично), и ii) *Агенсът* предизвиква свързването на две неща едно с друго (симетрично). Тук ще бъде представен първият тип ситуации, който се описва по следния начин: „*Агенс* прикрепва *Предмет* към *Цел* с помощта на *Свързващ елемент*...“. Краткият формален запис и концептуалната структура има следния вид:

[x]_{АГЕНС} лепи [y]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [към z]_{ЦЕЛ} [с р]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}

лепя: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ЛЕПЯ) [y(e)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [към z]_{ЦЕЛ} [с р]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}] {& [СТАВАМ [y(e-max)]_{ПРЕДМЕТ} **съм на място** [z]_{ЦЕЛ}}]

Скалата, дефинирана от *лепя*, е формулирана за свойството „степен на прикрепване“ (d) на *Предмета*, като кулминацията се достига, когато *Предметът* бъде прикрепен към *Целта*. Участникът с роля *Предмет* може да се разглежда като разновидност на *Темата*. Каноничната скала се лексикализира с представката *за-* със значение „*прикрепям, прикачвам, свързвам, съединявам, сближавам нещо с друго*“ (РБЕ т. 5: 123, зн. 7) – *залепя/залесям*. Освен това значението на *за-* е специфицирано по отношение на измерението:

за-: [...(d-max)]_{ТЕМА} път-до [...]_{ЦЕЛ}

Взаимодействието между двете скали е канонично:

за-: [...(d-max)]_{ТЕМА} път-до [...]_{ЦЕЛ} » [y(d-max)]_{ТЕМА} път-до [z]_{ЦЕЛ}

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи има следния вид:

залепя/залесям: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ЛЕПЯ) [y(d)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [към z]_{ЦЕЛ} [с р]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}] & [СТАВАМ [y(d-max)]_{ПРЕДМЕТ} **съм на място** [z]_{ЦЕЛ}]

⁹⁰ В този клас са причислени глаголи като *attach, fasten, glue, nail, paste, pin, staple, stick, tape* (Пинкър 1989)

⁹¹ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Attaching>

[Те]_{АГЕНС} залепиха [първа страница на вчерашния брой на в. „Атака“]_{ПРЕДМЕТ} [на стаята на парламентарната си група]_{ЦЕЛ}. (БНК)

За илюстрация на дефинирането на различна от каноничната скала, която се задава за непрекия вътрешен аргумент, ще бъде разгледана глаголната двойка *облепя/облепям*.

Представката *об-* има следната дефиниция „засягане, обхващане цялата повърхност на нещо или на някого с действието, означено от основата, което се довежда до завършек, резултат“ (РБЕ, т. 11: 10). Скалата, която дефинира, може да се означава като скала за *обхващане на пространство* - (триизмерна) повърхнина/периметър/повърхност и под., като конкретното измерение зависи от значението на изходния глагол: свойството *повърхнина* се дефинира за обемната повърхност на триизмерен предмет, напр. *обковавам сандък, облепвам пакет; периметър* се отнася до обиколката на двуизмерен обект – *обкопам дърво, обграждам град (със стена); повърхност* – за площта на двуизмерен обект – *облепвам стена* и т.н. Разбира се, не винаги от контекста може да се разбере кое точно от измеренията се реализира.

На базата на тълковната дефиниция концептуалната структура на представката може да се представи по следния начин:

об-: [...]_{ТЕМА} път-около/върху [...(а-тах)]_{ЦЕЛ}

където *а* е някое от посочените пространствени измерения на участник, който има локативна семантика.

Скалата на представката не е приложима за каноничния обект на *лепя* – *Предмет* срв. (а), (б):

а. *лепя бандероли върху казана*

б. **Облепих бандероли на всеки казан.*

Участникът *Цел* означава място, към което се прикрепя *Предметът*, и съответно към него може да се припише скала за *обхващане на пространство*:

об-: [...]_{ТЕМА} път-около/върху [...(а-тах)]_{ЦЕЛ} » [[у]_{ПРЕДМЕТ(И)}]_{ТЕМА} път-около/върху [z(а-тах)]_{ЦЕЛ}

Скалата на представката се приписва на участника с име *Цел*. В резултат от това концептуалната структура на предиката се променя. *Целта* придобива статут на каноничен участник и пряк вътрешен аргумент в аргументната структура на получените префигурани глаголи:

лепя: [х]_{АГЕНС} *лепя* [у]_{ПРЕДМЕТ(И)} [за z]_{ЦЕЛ} [с р]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ} » *облепя(м)* [х]_{АГЕНС} [z]_{ЦЕЛ} [[с у]_{ПРЕДМЕТ}]_{ТЕМА} [с р]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}

Обхващането на пространството на *Целта* за изходни глаголи като *лепя* се концептуализира като покриване на *Целта* с *Предмет(и)* по начина, лексикализиран от константата (*лепене*). Участникът *Предмет(и)* се реконцептуализира като *Тема*. Участникът *Свързващ елемент* не се изисква в концептуалната структура на префигираните глаголи (означено чрез подчертаване – [c p]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}), но се реализира като периферен участник, тъй като константата го позволява:

Имам предложение [...]ЦЕЛ да се облепи [с някаква по-натурална „хартия“]ТЕМА [с лепило от брашно]СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ...

Новата ситуация може да се представи с обобщена дефиниция „покривам пространство с нещо по начина, лексикализиран от константата“, поради което може да се твърди, че при определена група изходни предикати приложението на представката *об-* върху концептуалната им структура води до активиране на фрейма *Запълване (Filling)*⁹².

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи е следната:

облепя/облепвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ЛЕПЯ) [y(d)]_{ПРЕДМЕТ(И)} [за z]_{ЦЕЛ} [c p]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}] & [СТАВАМ [z(a-max)]_{ЦЕЛ} **покрит с** [y]_{ПРЕДМЕТ(И)} ТЕМА

Промяната в статута на участниците се изразява в повишаване на участника с роля *Цел* от непряк вътрешен аргумент в пряк вътрешен аргумент и понижаване на участника с роля *Предмет(и)* в непряк вътрешен обект. *Свързващ елемент* се понижава от аргумент в адюнкт.

3.3.4.4.2. Неканонична скала, определена за периферен участник

Този тип взаимодействие се наблюдава, когато представката селектира *измерение*, асоцииращо се с неядрен участник в лексикалноконцептуалната структура на изходния предикат. В резултат от него неядрен участник се повишава в ядрен и придобива аргументен статут, а каноничният за изходния глагол участник се понижава в неканоничен ядрен (конфигурация 1) или в периферен участник (конфигурация 2), съответно непряк вътрешен аргумент или адюнкт:

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » периферен участник/неканоничен ядрен участник

Отново ще бъде разгледан каноничен тип взаимодействие, след което ще се направи съпоставка с неканоничния.

Конфигурация 1:

периферен участник » каноничен ядрен участник

⁹² <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Filling>

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

За пример ще бъде използвана глаголната двойка *застроя(вам)* в съпоставка със *строя/построя/построявам*.

Строя – „създавам всяко от разнообразни съоръжения, конструкции и т. н. чрез механизираното изработване, монтиране и съединяване на отделни елементи или части“⁹³ активира фрейма *Строене*, който във Фреймнет се дефинира като: „...действия по свързване или монтиране, като *Агенсът свързва Компоненти, чрез което създава Обект*“. Освен ядрените участници ще бъде посочен и периферният *Място (Place)*, който има отношение към неканоничното взаимодействие. Краткият запис има вида:

[x]_{АГЕНС} *строи* [y(e)]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [от w]_{КОМПОНЕНТИ} [върху z]_{МЯСТО}

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(СТРОЯ) [y(e)]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [от w]_{КОМПОНЕНТИ} [върху z]_{МЯСТО}] {& [СТАВАМ съществувам у(е-тах)]}

Скалата е дефинирана за *измерението* „физически обхват“ на участника с роля *Създаван Обект*, като кулминацията се достига при възникването на обекта. Каноничният резултат се лексикализира от глаголната двойка *построя/построявам*. В конкретното значение *по-* е абстрактна представка – *по-*: „*постигане на резултат от действието*“ (РБЕ, т. 12: 630, зн. 10) и структурата ѝ има вида:

по-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-тах)] » [y(e)] път-до-крайна-точка [у (е-тах)]

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи е:

построя(вам): [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(СТРОЯ) [y(e)]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [от w]_{КОМПОНЕНТИ} [върху z]_{МЯСТО}] & [СТАВАМ съществувам у(е-тах)]

Глаголите *застроя(вам)* – „*покривам, изпълвам, запълвам някаква площ, терен с постройки, сгради*“ (РБЕ, т. 5: 687, зн. 1) се образуват с представката *за-* в значение за засягане на повърхността на обект („*извършвам действието, изразено от изходната дума, по, около повърхността на обекта или около обекта*“ (РБЕ, т. 5: 123, зн. 6)). Следователно представката дефинира скала за *измерението* „повърхност“ (а) и има следната структура:

за-: [...]_{ТЕМА} път-до [...(а-тах)]_{ЦЕЛ}

В конкретния случай предицирането на скалата има вида:

за-: [...]_{ТЕМА} път-до [...(а-тах)]_{ЦЕЛ} » *за-*: [[y]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}]_{ТЕМА} път-до [z(а-тах)]_{МЯСТО}]_{ЦЕЛ}

В резултат от приписването на новата скала се активира фреймът *Запълване*. Агенсът от фрейма *Строене* съответства на Агенса в *Запълване*, участникът *Създаван обект* се

⁹³ Използвана е дефиницията от БулНет: http://dcl.bas.bg/BulNet/general_en.html

реконцептуализира като *Тема*, която чрез абстрактно движение изпълва пространството, където възниква (*Място*), преосмислено като *Цел* на движението на *Темата*. При това участникът *Тема* обикновено означава множество от обекти. Ситуацията достига максималната си стойност, когато цялата площ бъде покрита.

$[x]_{\text{АГЕНС}}$ строи $[y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от w]_{КОМПОНЕНТИ} $[върху z]$ _{МЯСТО} » $[x]_{\text{АГЕНС}}$ застроява
[[$z(a)$]_{МЯСТО}]_{ЦЕЛ} [[c y]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}]_{ТЕМА}

Предикатната декомпозиция има следния вид:

застроя(вам): [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ(СТРОЯ) $[y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от w]_{КОМПОНЕНТИ} $[върху z]$ _{МЯСТО}] &
[СТАВАМ [[$z(a-max)$]_{МЯСТО}]_{ЦЕЛ} **изпълнен** [[c y]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}]_{ТЕМА}

Състоянието, което възниква при кулминацията на *застроя*, е различно от имплицитното от *строя* и реализираното от *построя*. Променят се и релациите между участниците и предиката.

Тъй като именно за негово свойство е дефинирано *измерението*, периферният участник *Място* получава статус на централен ядрен участник. Каноничният ядрен участник на изходния предикат е понижен в неканоничен ядрен, а нецентралният ядрен участник *Компоненти* не фигурира в концептуалната структура на *застроя(вам)*. Доколкото изходният глагол и префигираните споделят обща константа, а именно тя задава уникалната релация и участниците в нея, то участниците, които не се съотнасят към новия фрейм, остават имплицитни в значението ѝ. В случая *Компоненти* може да се реализира като пояснение на *Темата*:

$[pro]_{\text{АГЕНС}}$ Застроиха $[поляната]$ _{ЦЕЛ} [[c къщи $[от тухли]$]_{КОМПОНЕНТИ}]_{ТЕМА}.

Конфигурация 2

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » периферен участник

За пример ще послужи представката *из-* в значение „свършване, изчерпване докрай на действие, което обхваща целия предмет или всички предмети“ (РБЕ, т. 6: 56), формулирано още като „значение за пълнота“ (Куртева 2007:256). Така дефинирано значението е доста общо и обикновено се конкретизира от авторите⁹⁴, напр. *обхващане на много предмети или лица* (Куртева 2007:256), което в общи линии съответства на *резултативно-панкурсивно-дистрибутивния НД* (Иванова 1974:68-69), *изчерпване* (Куртева 2007:256) и др.

⁹⁴ Приемаме, че конкретните варианти се предопределят от идиосинкретичното значение на мотивиращия глагол.

Ще бъдат разгледани предикати със семантика за изчерпване. Част от тях спадат към каноничните общорезултативи – *изям/изяждам, изпия/изпивам, изпуша/изпушвам, изхарч(в)ам*. Съответните мотивиращи глаголи – *ям, пия, пуша, харча* – се причисляват към *предикатите за консумация/изразходване* (в случая тук се причисляват както традиционните глаголи за консумиране на храна, напитки и т.н., така и избощо глаголи за изразходване на ресурс). Скалата на предикатите е дефинирана с критерий за подредба намаляване до пълно изчерпване по *измерението* „обем/количество“ (v/q), определено за вътрешния аргумент (*храна, питие* и други същности, които може да се нарекат обобщено „ресурс“). Каноничното общорезултативно значение произтича от съидентифицирането между скалата, задавана от представката, и скалата задавана от изходните глаголи.

Структурата на представката има следния вид:

из-: [...(q)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]

Значението за засягане в „пълнота“, определено за *измерението* „количество“, и критерий за подредба, дефиниран за намаляване на стойността до минималната, се концептуализира като „изразходване“. Тези специфички мотивират конкретизирането на структурата на представката в следния вид:

из-: [...(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]_{РЕСУРС}

Глаголите *ям, пия* активират фрейма Консумиране⁹⁵, който се дефинира като: „*Консумиращ* приема храна или напитка (*Консумирано вещество*) през устата...“

[x]_{КОНСУМИРАЩ} ям [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО}

Участникът *Консумирано вещество* може да се разглежда като разновидност на *Ресурс*, затова прилагането на скалата е канонично:

из-: [...(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]_{РЕСУРС} »

[[y(q)]]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО/РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [y(q-max)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО/РЕСУРС}

Предикатната декомпозиция за *ям* е следната:

ям: [[x]_{КОНСУМИРАЩ} ПРАВЯ_(ям) [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО} {& [СТАВАМ не съществувам y(q-max)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО}}]

Аналогично е представянето за префигираната двойка:

изям/изяждам: [[x]_{КОНСУМИРАЩ} ПРАВЯ_(ям) [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО} & [СТАВАМ не съществувам y(q-max)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО/РЕСУРС}]

⁹⁵ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Ingestion>

В същото значение *из-* взаимодействия и с изходни глаголи, които дефинират скала за друго измерение, като например *глаголи за създаване*, както и глаголи, които не се асоциират със скала, като *говоря*. Ще бъдат разгледани и двата случая. Най-напред ще бъде демонстрирано взаимодействието между глагол, дефиниращ скаларно изменение, и *из-*, при което *измерението*, налагано от представката, е определено за периферен участник в концептуалната структура на изходния предикат.

За пример ще послужи деривацията на глаголната двойка *изпиша/изписвам* със значение „с писане изчерпвам довършвам (обикн. мастило хартия)“ (РБЕ т. 6: 446) от изходния предикат *пиша*, разгледан по-рано. В запис на лексикалносемантичната структура на *пиша* по-долу освен ядрените са включени и онези от периферните участници, които имат отношение към взаимодействието между представката и изходния глагол.

[x]_{АГЕНС} пиша [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)} [върху z]_{НОСИТЕЛ} [c w]_{СРЕДСТВО}

[Момчето]_{АГЕНС} пише [...] върху хартия_{НОСИТЕЛ} [с химикал]_{СРЕДСТВО}.

напиша/написвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПИША) [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)} [върху z]_{НОСИТЕЛ} [c w]_{СРЕДСТВО}] & [СТАВАМ съществувам y(e-max)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}]

Конкретно при *пиша* и други глаголи за създаване - *драскам (скица) (с флумастер), рисувам* и т.н. скалата, задавана от *из-*, е приложима към два от периферните аргументи – *Носителя*, върху който се пише (а), и *Средството*, с което се пише (б).

а. [...(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]_{РЕСУРС} » [w(q)]_{СРЕДСТВО}_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [w(q-max)]_{СРЕДСТВО}_{РЕСУРС}

Прилагането на скалата към предиката предизвиква следната промяна в концептуалната му структура:

[x]_{АГЕНС} пиша [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)} [върху z]_{НОСИТЕЛ} [c w]_{СРЕДСТВО} » [x]_{АГЕНС} изписва [w(q)]_{СРЕДСТВО}_{РЕСУРС} [с цел y]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}_{НАМЕРЕНИЕ}

Предикатната декомпозиция има следния вид:

изпиша/изписвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПИША) [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)} [върху z]_{НОСИТЕЛ} [c w]_{СРЕДСТВО}] & [СТАВАМ не съществувам [w(q-max)]_{СРЕДСТВО}_{РЕСУРС}]

Миналата година [pro]_{АГЕНС} изписах [тонове мастило]_{РЕСУРС} в подкрепа на същата теза.

б. [...(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]_{РЕСУРС} » [z(q)]_{НОСИТЕЛ}_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [z(q-max)]_{НОСИТЕЛ}_{РЕСУРС}

Прилагането на скалата към предиката води до следната концептуална структура:

[x]_{АГЕНС} пиша [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)} [върху z]_{НОСИТЕЛ} [c w]_{СРЕДСТВО} » [x]_{АГЕНС} изписва [z(q)]_{НОСИТЕЛ}РЕСУРС [с цел у]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}НАМЕРЕНИЕ

изпиша/изписвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПИША) [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)} [върху-z]_{НОСИТЕЛ} [c-w]_{СРЕДСТВО}]] & [СТАВАМ не съществувам [z(q-max)]_{НОСИТЕЛ}РЕСУРС]

Миналата година [pro]_{АГЕНС} изписах [тонове хартия]_{РЕСУРС} в подкрепа на същата теза.

Състоянието, което се достига при кулминацията на ситуацията, описвана от глаголите *изпиша/изписвам* в двата варианта (СТАВАМ не съществувам), не е идентично с каноничното състояние, имплицирано от *пиша* и реализирано от *напиша/написвам*. Дейността писане (ПРАВЯ_(ПИША)) от x по отношение на обект у, който е определен чрез физическото си измерение (q), води до промяна в състоянието, изразена чрез изчерпването (изписването) на цялото количество от *Инструмента* (z (q-max) или *Носителя* (w (q-max))).

В резултат от взаимодействието между скалата на префикса и предиката се наблюдава активиране на различен от изходния фрейм, който може да се отъждестви с фрейма *Изчерпване на ресурс (Exhaust resource)*⁹⁶, дефиниран като: „Агенсът изчерпва Ресурс“. Реконцептуализацията на участниците е следната – Агенсът от единия фрейм се съотнася еднозначно с Агенса в другия фрейм, а *Инструментът* или *Носителят* (или друг семантично сходен участник в концептуалната структура на други глаголи, напр. *Материал*) – с участника *Ресурс*, като придобива статута на пряк вътрешен аргумент. Ядреният елемент *Създаван обект* от фрейма *Създаване на текст* е „понижен“ в участник с периферен статут (*Намерение*)⁹⁷. При реализирането на всеки от двата варианта другият кандидат за същата позиция не присъства в концептуалната структура.

3.3.4.4.3. Неканонична скала, дефинирана за екстратематичен участник

В Глава 1 бе казано, че в рамките на *Семантиката на фреймовете* освен ядрените и периферните се формулира и трети тип участници известни като *екстратематични (extra-thematic frame elements* – Рупенхофър и др. 2010). Това, което ги отличава от другите два типа, е, че са елементи на абстрактен фрейм, който присъединява като свои аргументи даден по-конкретен фрейм (А) и елемента, който се разбира като екстратематичен за А (Рупенхофър и др., 2010:20). Абстрактните фреймове модифицират конкретните, като ги разполагат в по-широк контекст или сценарий, активиран от фрейма, към който принадлежат, или дават допълнителни детайли от описанието на участниците или средата (Рупенхофър и др. 2010:97). Екстратематичните елементи са универсални и нямат фреймово специфично

⁹⁶ https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Exhaust_resource

⁹⁷ Фреймът във ФреймНет *Изразходване на ресурс (Exhaust_resource)* не е разработен изцяло, поради което липсват достатъчно данни за семантиката на този участник и примери за реализацията му; твърдението, изказано тук, е направено на базата само на наличните данни. Все пак изхождаме от тезата, че семантичните участници винаги се запазват под една или друга форма.

значение. Бе посочен като пример елементът *Бенефициент*, принадлежащ към фрейма *Облагодетелстване (Benefaction)*, който е екстратематичен за фреймове за създаване, активирани от глаголи като *пека*, *шия* и т.н.:

[*Майка ми и сестра ми*]_{АГЕНС} [*ми*]_{БЕНЕФИЦИЕНТ} *изпекоха* [*торта*]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}.

При този тип взаимодействие екстратематичен участник получава статут на каноничен ядрен участник:

екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

Такова взаимодействие се наблюдава само при представката *над-* в значение „*вземане на връх, проявяване на превъзходство по отношение на някого или нещо, изпреварване на някого в някаква работа, действие или качество, извършване на нещо по-добре, по-бързо или в по-висока степен от друг*“ (РБЕ, т.10: 141). Наред с глаголи като *надхвърля(м)*, *надмина(вам)*, *надделя/надделявам*, при които комбинацията между представката и глагола не е анализируема до „*вземам връх над някого чрез хвърляне/минаване*“, а самите глаголи в най-общ вид експлицират значението ѝ (лексикалното им значение би имало дефиницията „*вземам връх над някого по някакъв (неспецифициран от глагола) начин*“), *над-* образува, при това много продуктивно, глаголи, при които константата задава начина (дейност чрез която) се постига надмощие. Въз основа на примерите може да се изведе следната закономерност:

екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

ядрен участник » имплицитен

Фреймът *Превъзхождане (Surpassing)*⁹⁸, който съответства на *над-* глаголите, има следната дефиниция: „*Профилираният_обект* има по-висока стойност от друг обект – *Стандарт(обект)* по скала, определена за даден *Признак*. ... Конкретната стойност на свойството (*Признака*) на *Стандарта(обект)* или на *Профилирания_обект* може да е указана чрез *Стандарт(признак)* или *Профилиран_признак*.“ *Последните два елемента* изключват реализацията на *Признак*.

Решава да ги надвие, като [*pro*]_{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ} [*gi*]_{СТАНДАРТ(обект)} *надспи*. (Интернет)

[*Никой*]_{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ} *не може да надплюе* [*Пипилота Виктуалия Транспаранта Ефраимова Ментолка - Дългия чоран*]_{СТАНДАРТ(обект)}!

Скалата, която *над-* дефинира, се различава от разглежданите досега. Тя не е дефинирана за изменение на стойността на дадено *измерение* до максимална стойност, а съпоставя два обекта според стойността, която достигат по определено *измерение*. Например, ако развитието на *преплувам* се измерва с разстоянието, което е изминато с

⁹⁸ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Surpassing>

плуване, то *надплувам* се измерва според разликата в разстоянието, което е изминато с плуване от двама различни участници. Скалата няма инкрементален характер, не дефинира хомоморфизъм между изменението на измерението и отрязъци от ситуацията.

над-: [...]ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ В-ПО-ГОЛЯМА-СТЕПЕН-ОТ [...]СТАНДАРТ

Изходните предикати са *дейности, постижения* или *състояния*, образуването на *над-* глаголи от *изпълнения* изглежда възпрепятствано от това, че *изпълненията* са мигновени. Съпоставката между *Профилирания обект* и *Стандарта* имплицира известен период, през който ситуацията, която е база за сравнение, протича. Друго изискване към тези глаголи е да означават ситуация, в която някой или нещо друго може да участва съвместно със субекта. Този допълнителен участник е аналогичен с традиционните тематични роли от реда *Ко-агенс, Ко-пациенс, Ко-тема* и т.н.

Спецификата на *над-* глаголите се състои в това, че *Стандартът* е участник, който в лексикалносемантичната структура на изходния предикат е екстратематичен. За да може някой да *надбяга, надплува, надпее, надрисува, надплюе* и т.н. някого/нещо, то е нужно да има поне двама семантично сродни участници, които извършват съответната дейност – *бягане, плуване, пеене, рисуване, плюене* - заедно или в съпоставка. Наличието на *съ-участник*, обаче, е изцяло контекстово обусловено, а не се изисква от значението на съответните глаголи. За сравнение – периферните участници, каквито са *Време, Място, Продължителност* и т.н. също са неядрени, но концептуално винаги са имплицитни, тъй като всяка ситуация се извършва по определено време, на определено място и има определена продължителност. Селективните ограничения, на които се подчинява екстратематичният участник, го класифицират като *Копартиципант*.

Ще демонстрираме семантичната деривация с глаголите за самостоятелно движение като *бягам, плувам, вървя* и др. Коцептуалната им структура има следния вид⁹⁹, където *Копартиципантът* е екстратематичен елемент.

[x]ДВИЖЕЩ СЕ ПЛУВА [от у]ИЗТОЧНИК [към z]ЦЕЛ [по w]ТРАЕКТОРИЯ [към v]ПОСОКА [заедно с p]КОПАРТИЦИПАНТ
» [x]ДВИЖЕЩ СЕ]ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ **надплува** [p]КОПАРТИЦИПАНТ]СТАНДАРТ(обект).

[Той]ДВИЖЕЩ СЕ *не може да плува, а ти да го караш* [pro]ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ *да надплува*
[останалите]СТАНДАРТ(обект).

[[[x]ДВИЖЕЩ СЕ]ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ ПРАВЯ(ПЛУВАМ) [от у]ИЗТОЧНИК [към z]ЦЕЛ [по w]ТРАЕКТОРИЯ [към v]ПОСОКА [заедно с p]КОПАРТИЦИПАНТ] & СТАВАМ **надминат** [w]КОПАРТИЦИПАНТ]СТАНДАРТ(обект)]. [от
XДВИЖЕЩ СЕ]ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ

⁹⁹ Фреймът има и втори вариант, при който се реализира елементът Област(Agea), който означава мястото, района, където се извършва действието. Този елемент е взаимноизключващ се с *Източник, Цел, Посока* и *Път*. За улеснение демонстрираме само единия вариант.

В резултат от деривацията участникът *Движещ* се на изходния глагол се реконцептуализира като *Профилиран обект*, а *Копартиципантът* – като *Стандарт*. Концептуалната структура на производните глаголи е редуцирана спрямо изходната и съдържа два ядрени участника, като екстратегматичният *Копартиципант* получава ядрен статут. Останалите ядрени елементи остават имплицитни в значението на константата.

3.3.4.4.4. Неканонична скала, дефинирана за каноничен участник

При този тип взаимодействие скалата, определена от представката, се дефинира за каноничния участник на изходния предикат, но за различно от каноничното измерение. Каноничният ядрен участник запазва статута си, но тъй като вече участва в нова релация, се активира различен фрейм с различна конфигурация от участници и релации помежду им:

Конфигурацията има следния вид:

каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

неканоничен ядрен участник » имплицитен

където m и p са различни измерения.

За пример ще бъде използвана отново представката *из-* в значението за *пълно обхващане, изчерпване*. Глаголът *пръскам* – „*правя нещо да се разпространява, да се разнася надалече*“ (БТР: 787, зн. 2) спада към алтерниращите глаголи (по-подробно в *Алтерниращи скали*) и активира два различни фрейма – *Запълване* и *Предизвикване на движение на флуид (Cause fluidic motion)*¹⁰⁰. Тук като илюстрация ще бъде разгледан вторият. Дефиницията му е: „*Агенс или Причина предизвиква движението на Флуид от Източник към Цел по протежение на Път или в рамките на Област.*“, като участниците *Цел*, *Източник* и *Път* могат да се реализират съвместно, а всеки от тях изключва реализацията на *Област*. Съкратеният запис на концептуалната структура (посочен е вариантът с *Цел*, *Източник* и *Път*) е следният:

[x]_{АГЕНС} пръска [y]_{ФЛУИД} [в/към z]_{ЦЕЛ} [от w]_{ИЗТОЧНИК} [по p]_{ПЪТ}

Една от възможните реализации на канонична скала и резултат се реализират при глаголната двойка *напръскам/напръсквам* – „*пръскам с някаква цел, поради нужда някого или нещо, колкото е необходимо или изцяло, докрай*“ (РБЕ т. 10: 428).

Представката *на-* се реализира в значението „*изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат*“ (РБЕ, т. 10: 14, зн. 1). Скалата, задавана от вътрешния обект, измерва прогреса на ситуацията чрез степента, в която цялото или специфицирано в контекста количество (q) от *Флуида* е променило положението си до *Целта*:

¹⁰⁰ https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_fluidic_motion

на-: [...(q)] път-до-крайна-точка [...(q-max)] » [у(q)]_{ФЛУИД} път-до-крайна-точка [у(q-max)]_{ФЛУИД}

Предикатната декомпозиция на получените предикати има следния вид:

напръск(в)ам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПРЪСКАМ) [у(q)]_{ФЛУИД} [в/върху/... z]_{ЦЕЛ} [от w]_{ИЗТОЧНИК} [по p]_{ПЪТ}] & СТАВАМ [у(q-max)]_{ФЛУИД} **на място** [в/върху/... z]_{ЦЕЛ}]

Съветът да [pro]_{АГЕНС} *напръскате* [парфюм]_{ФЛУИД} [във въздуха]_{ЦЕЛ} и да минете под капчиците му е просто мит.

Глаголите *изпръскам/изпръсквам*, образувани с посоченото значение на *из-*, имат следната дефиниция - „с пръскане изразходвам, изхвърлям всичката течност от някъде“ (РБЕ, т. 6: 562). Скалата, определена от представката, също се дефинира за *измерението* „количество“ на участника *Флуид*, но множеството от стойности и критерият за подредба са определени за изчерпването му. Прилагането ѝ към концептуалната структура на *пръскам* води до активиране на фрейма *Изчерпване на ресурс*, като каноничният участник се реконцептуализира като *Ресурс*, а *Агенсът* от изходния се съотнася с *Агенса* от новия фрейм:

[у(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [у(q-max)]_{ФЛУИД}]_{РЕСУРС}

[x]_{АГЕНС} пръска [у(q)]_{ФЛУИД} [в/към z]_{ЦЕЛ} [от w]_{ИЗТОЧНИК} [по p]_{ПЪТ} » [x]_{АГЕНС} *изпръска* [[у(q)]_{ФЛУИД}]_{РЕСУРС}

На мен ми е жал да си [pro]_{АГЕНС} *изпръскам* [парфюма]_{РЕСУРС} докрай и вече имам доста шишенца... (Интернет)

Предикатната декомпозиция има следния вид:

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПРЪСКАМ) [у(q)]_{ФЛУИД} [в/върху/... z]_{ЦЕЛ} [от w]_{ИЗТОЧНИК} [по p]_{ПЪТ}] & СТАВАМ **не съществувам** у(q-max)_{ФЛУИД}]_{РЕСУРС}]

Що се отнася до това, как и дали се реализират останалите ядрени елементи от концептуалната структура на изходния предикат, наблюденията сочат, че те са несъотнесими с елементи в активирания от производните глаголи фрейм, поради което тук се приема, че не фигурират в описанието на префигираните предикати. Разбира се, тяхното присъствие се запазва в константата, но няма езиков израз.

? Тя си *изпръска парфюма върху дрехите ми.*

Реализирането на участниците, изразяващи елементи на *Пътя*, с глагол с формата *изпръск(в)ам* е възможно, но тогава представката има екскурсивно значение, а ситуацията означава отстраняване извън или встрани от *Източник* (активира се фреймът *Отстраняване*) и съответно значението на глагола е различно – „*изхвърлям, изпускам течност, като пръскам*“ (РБЕ т. 6: 562, зн. 2).

От редуцирането на броя на ядрените участници произтича редуцирането на аргументната структура до двучленна, като конституентите в аргументна позиция при изходния глагол запазват аргументния си статут и синтактичното си изразяване и при префигираните предикати.

3.3.4.4.5. Скала, асоциирана с неканонична релация

Неканоничната релация се наблюдава, когато каноничният ядрен участник запазва статута си, но се изменя релацията му с предиката.

Конфигурацията има следния вид:

каноничен ядрен участник(R) » каноничен ядрен участник(L),

където R и L са различни релации.

Така например от *гриза* – „като стържва със зъби нещо твърдо, отделям от него дребни частици, за да ги изям; глождя“ (РБЕ, т. 3: 399) се получава *прегриза/прегризвам* – „с гризане прекъсвам“ (БТР: 726):

Гриза има следната условна концептуална структура¹⁰¹:

[x]_{АГЕНС} гризе [y(v)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}

Скалата е дефинирана за измерението обем/количество (v/q) на Консумирания обект. Този участник може да се определи като разновидност на Ресурс. Каноничният резултат се изразява от глаголите *изгриза/изгризвам*, като *из-* индуцира фрейм *Изчерпване на ресурс*:

из-: [...(m)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(m-max)]_{РЕСУРС} »
[y(v)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ/РЕСУРС} път-до-крайна-точка [y(v-max)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ/РЕСУРС}]

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ГРИЗА) y(v)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}] & ... [СТАВАМ не съществувам ... [y(v-max)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ/РЕСУРС}]

Представката *пре-* дефинира скала за движение напъряко, разделяне, пресичане (на две) за пространствено измерение като „ширина“ (w). Концептуалната ѝ структура има следния вид:

пре-: [...(w)] път-през [...(w-max)] » [y(w)] път-през [y(w-max)]

Предикатната декомпозиция на префигираните предикати е следната:

прегриза/прегризвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ГРИЗА) y(v)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}] & [СТАВАМ разделен на две [y(w-max)]_{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}]

Промяната в концептуалната структура не се наблюдава пряко в синтаксиса, тъй като ядрените участници запазват конфигурацията си и аргументния си статут.

¹⁰¹ Глаголът не е въведен във ФреймНет, затова условно се определя принадлежността му към даден фрейм.

3.3.4.4.6. Скала, дефинирана за субекта

Въпрос, който възниква при наблюдението на тези факти, е дали е възможно субект да участва в подобни взаимодействия, още повече, че диатезите често засягат и участниците, които заемат субектна позиция (Коева 2006).

Известно е, че резултативните конструкции не могат директно да се приписват на външния аргумент (Л&РХ 1995: 34). Съществува механизъм за избягване на това ограничение – като чрез рефлексивно местоимение се експлицира „празен“ обект, кореферентен с външния аргумент:

**She sang hoarse. » She sang herself hoarse. (Тя прегракна от пеене.)*

В славянските езици са установени НД, при които резултативността се асоциира със състояние на външния аргумент, напр. *резултативно-сатуративният* НД (Влахова 2001: 69-70, Иванова 1974: 60-61) – *наговоря се/наговорвам се, натич(в)ам се, намързелувам се*, а също и нерезултативни НД като *аугментативния* – *разпищя(вам) се, раздрънк(в)ам се* (Влахова 2001: 72-73, Иванова 1974:102), при които в комбинация с префиксацията също се наблюдава рефлексивизация. Подобно на местоимението в английските рефлексивни резултативни конструкции, рефлексивното местоимение е „празно“, функцията му е да означава кореферентност на проектирания в субектна позиция участник със семантичния падеж на главния аргумент на глагола (Влахова 2001: 71, 73).

Сходството между синтактичните конструкции и глаголите от резултативните НД не се изчерпва с формалната прилика. Префигираните глаголи означават достигане до състояние на пълно насищане на субекта вследствие на участието му в ситуацията – т.е. налице е резултативно подсъбитие, формално приписано към обект, който е кореферентен с външния аргумент, както в рефлексивните конструкции (Спенсър и Зарецкая 1998: 22-23).

Наличието на резултативно подсъбитие, чийто субект е идентичен със субекта на изходния предикат и съответно на скала, свързана със степента на насищането му (d), означава, че ако мотивиращият глагол селектира вътрешен аргумент, неговият статут се променя. Този участник не се изисква от префигираните глаголи, тъй като каква е ситуацията е ясно от самия глагол. В такъв случай каноничният ядрен участник на изходния предикат е периферен за неговите производни с *на-* + *се*.

Конфигурацията на изменението е следната:

каноничен ядрен участник » периферен участник

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

[x]_{КОНСУМИРАЩ} ям [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО}» [x(d)]_{КОНСУМИРАЩ} наяждам се

Предлаганата структура за представката е:

на-: [...(m)] път до крайна точка + насищане [...(m)] » [x(d)] път до крайна точка + насищане [x(d-max)]

Предикатната им декомпозиция има следния вид:

ям: [[x]_{КОНСУМИРАЩ} ПРАВЯ_(ям) [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО} {& [СТАВАМ не съществувам у(q-max)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО}}] »

наям се/нааяждам се: [[x]_{КОНСУМИРАЩ} ПРАВЯ_(ям) [y(q)]_{КОНСУМИРАНО_ВЕЩЕСТВО}] & [СТАВАМ наситен [x(d)]_{КОНСУМИРАЩ}]

Аналогични изводи могат да се направят за глаголите от същия НД, образувани с от- като *отживея/отживявам си, отям си/отяждам си, отпя си/отспивам си*.

Докато обикновено каноничният участник понижава статута си, тъй като е „изместен“ от друг ядрен участник (който се реализира като (непряк) вътрешен аргумент), от периферен или от екстратематичен участник, в случая изменението е предизвикано от участника, който съответства на външния аргумент. В някои случаи аналогично взаимодействие не е придружено с рефлексивизация – *преям/преяждам, препия/препивам, препуша/препушвам* и др. При всички случаи, ако има вътрешен участник той е понижен в периферен, а аргументната структура се редуцира до един аргумент, идентичен със субектния.

3.3.4.4.7. Индуциране на скала при нескаларни глаголи

При *над-* глаголите бе посочено, че изходните за деривацията предикати може да са *състояния* и *дейности*, следователно – глаголи, които не се асоциират със скала. В настоящата част по-подробно ще бъде разгледана способността на представките да индуцират скаларно изменение при нескаларни глаголи.

Представката „селектира“ участник от концептуалната структура на изходния предикат, за който може да се дефинира *измерението* на скалата. В резултат от това този конституент получава каноничен ядрен статут и става пряк вътрешен аргумент в аргументната структура на префигираните глаголи. При това не измества каноничен участник, тъй като за изходния предикат няма дефинирана скала.

неядрен участник » каноничен ядрен участник

В едно от значенията си предикатът за *действие говоря* – „*обменям мисли, информация с някого, общувам с някого чрез реч; разговарям*“ (РБЕ т. 3: 252, зн. 10) активира фрейма *Бъбрене (Chatting¹⁰²)*, който се дефинира като „*Комуникат_1 и Комуникант_2 разговарят един с друг.*“ Фреймът включва като задължителни участници *Комуникант_1* и

¹⁰² <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Chatting>. Тук фреймът е предаден в съкратен вид.

Комуникант_2. Взаимодействието между тях е реципрочно, като всеки на свой ред е ту адресант, ту адресат. Концептуалната структура на *говоря* е представена по-долу¹⁰³. Освен ядрените участници е посочен и периферният *Продължителност*, който има отношение към дефинирането на скалата:

[x]_{КОМУНИКАНТ_1} говори [с у]_{КОМУНИКАНТ_2} [в продължение на р]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}

Ако клиентът реши да ползва програмата, [той]_{КОМУНИКАНТ_1} ще говори безплатно [1000 минути на месец]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ} [с петима приятели]_{КОМУНИКАНТ_2}.

Ще бъде разгледана глаголната двойка *изговоря/изговарям* в значението, засвидетелствано в следните изречения¹⁰⁴:

В случай че не се изговорят безплатните минути, неизползваният остатък ще бъде прехвърлен за следващия месец. (Интернет)

Подобни примери се откриват и с близки по значение глаголи:

Тружениците с ръкавели избъбриха месечните пари за социални помощи на 100 000 българи. (Интернет)

От контекста се вижда, че значението на предикатите е „*изразходвам (предоставено за телефонни разговори време)*“ или по-общо: „*с говорене/бъбрене изразходвам времеви ресурс*“.

Тъй като самите глаголи означават речева дейност и не дефинират скала, по която ситуацията да се измерва, то значението за изчерпване очевидно се дължи на представката *из-*. Следва, че скалата, с която се асоциира двойката *изговоря/изговарям*, е индуцирана от префикса и дефинирана за подходящ участник в концептуалната структура на изходния предикат. Вече бе казано, че *из-* в значение за изчерпване дефинира скала за *измерението* „количество“, като критерият за подредба задава намаляване на количеството до пълно изразходване. Действително префигираните корелати на нескаларните изходни глаголи се асоциират със скаларна и то инкрементална структура, характерна за *постиженията*, както показва модифицирането с адвербиални фрази като *X по X, постепенно* и т.н. (Брагински и Ротстайн 2008):

Той изговори ваучъра минута по минута/постепенно.

От примера се вижда, че участникът, който се реконцептуализира като времеви *Ресурс* в активирания от *из-* фрейм *Изразходване на ресурс* и е реализиран в прякообектна позиция,

¹⁰³ Фреймът има вариант с реципрочен субект в множествено число, който се изключва взаимно с *Комуникант_1* и *Комуникант_2*.

¹⁰⁴ Конкретното значение не е посочено в РБЕ, БТР или останалите речници, поради което предлагаме собствена дефиниция, следваща принципите на създаване на дефиниции за подобни значения.

съответства на периферния елемент *Продължителност*.

[...(q)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]_{РЕСУРС} » [p(t)]_{РЕСУРС} път-до-крайна-точка + пълна степен [p(t-max)]_{РЕСУРС}

Предикатната декомпозиция на изходния и префигираните глаголи има следния вид *говоря* » *изговоря/изговарям*

[[x]_{КОМУНИКАНТ_1} ПРАВЯ_(ГОВОРЯ) [с у]_{КОМУНИКАНТ_2} [в продължение на p]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] »
[[x]_{КОМУНИКАНТ_1} АГЕНС ПРАВЯ_(ГОВОРЯ) [с у]_{КОМУНИКАНТ_2} [в продължение на p(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] &
[СТАВАМ не съществувам [p(t-max)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{РЕСУРС}]

В случай че [PRO]_{КОМУНИКАНТ_1} АГЕНС не се изговарят [безплатните минути]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ} РЕСУРС], неизползваният остатък ще бъде прехвърлен за следващия месец.

Участникът *Комуникант_2* запазва ядрения си статут. Вероятна причина за това е фактът, че изходният глагол не дефинира скала, според която се „подрежда“ конфигурацията на участниците и които привнасянето на скала от представката „преподрежда“. В случая привнесената скала засяга друг участник и не променя релацията между *Комуникант_1* и *Комуникант_2*:

Ако изговаряте всичките си минути с малък брой хора, по-добре сменете плана си.

Характерен пример за индуциране на скала при нескаларни предикати представлява хомогенен клас глаголи, традиционно причислявани към *трансдуративния* НД (КИ 1974: 51, 109), които означават „прекарвам някакъв период в определеното от семантиката на глаголната основа състояние“ (КИ 1974: 51), напр.:

Едната сестра на младоженеца проседя [всички танци], а другата направо проспа [сватбата].

Изходните глаголи в конкретния пример са предикати за състояние, активиращи следните фреймове – *Положение на тялото (Posture¹⁰⁵)* – „Агенс се намира на определено място (*Местоположение*) и тялото му е в определена позиция“ и *Спане (Sleep¹⁰⁶)* – „Участник (*Спящ*) се намира в изменено състояние на съзнанието с понижена способност за възприемане и осъзнаване на външния свят.“:

[x]_{АГЕНС} седи [в/на/върху... у]_{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ} [p]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}

[x]_{ЕКСПЕРИЕНЦЕР(СПЯЩ)} спи [p]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}

Представката *про-* дефинира скала по отношение на времетраенето на дадена

¹⁰⁵ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Posture> Фреймът е представен на български в съкратен вид.

¹⁰⁶ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Sleep>

ситуация в рамките на определен времеви период:

про-: в-рамките-на [...(t)]_{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}

Скалата се приписва на участника *Продължителност* в лексикалносемантичната структура на изходните предикати. Фреймът, който се активира от представката, може да се определи като¹⁰⁷:

„Агенс прекарва *Времеви период* или *Събитие* по начина, посочен от константата“, като *Времеви период* и *Събитие* са дизюнктивни.

про-: в-рамките-на [...(t)]_{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД} » в-рамките-на [p(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}

[x]_{АГЕНС} седи [в/на/върху... у]_{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ} [в продължение на р]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] » [x]_{АГЕНС} проседява [[p(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}

Предикатната декомпозиция има следния вид:

сedia » проседя(вам):

[[x]_{ТЕМА} СЪМ В СЪСТОЯНИЕ_(сedia) [в/на/върху... у]_{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ} [в продължение на р]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] »

[[x]_{ТЕМА}]_{АГЕНС} СЪМ В СЪСТОЯНИЕ_(сedia) ([в/на/върху... у]_{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ} [в продължение на р(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] & СТАВАМ **преминал** [[p(t-max)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}]

В много случаи скалата се дефинира по отношение на продължителността на събитие и тогава се реализира участникът *Събитие*:

про-: в-рамките-на [...(t)]_{СЪБИТИЕ} » в-рамките-на [p(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{СЪБИТИЕ}

[x]_{АГЕНС} седи [в/на/върху... у]_{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ} [в продължение на р]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}] » [x]_{АГЕНС} проседява [[p(t)]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}]_{СЪБИТИЕ}

[Тя]_{АГЕНС} сedia [по време на цялата сватба]_{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}, вместо да танцува. » [Тя]_{АГЕНС} проседя [сватбата]_{СЪБИТИЕ}.

В резултат от префиксацията периферен участник се издига в ядрен и получава аргументен статут. Това твърдение се различава от приеманото от много автори становище, че изразите за време към руските *про-* глаголи не са аргументи (напр. у Борик 2002: 58-59, Шоорлемер 1995). В полза на това са привеждани доводи, че тези предикати не удовлетворяват тестовете за аргументност – пасивизация, номинализация, релативизация, средни диатези и др. Заключениеята не важат за аналогичните глаголи с представката *про-* в български:

Проспани бяха десетки години в опазването на културно-историческото наследство на

¹⁰⁷ Този семантичен фрейм е дефиниран в дисертацията и няма съответствие във ФреймНет.

България.

Лявата страна на залата не отпрати нито една забележка и по най-глупавия възможен начин промълча най-рестриктивния бюджет от целия период на прехода.

3.3.4.4.8. Лексикализиране на скала чрез профилиране

Тук се отнасят предикати, в чиято семантика параметрите на скалата не са изцяло дефинирани. За пример ще послужи анализът на глагола *плискам* и префигирани глаголи, образувани от него. В едно от значенията си *плискам* „изхвърлям вода или друга течност, обикновено със замах, при което се чува шум, плисък, плясък; лискам“ (РБЕ т. 12: 556, зн. 1)) активира фрейма *Предизвикване на движение на флуид*¹⁰⁸, чиято дефиниция е следната: „Агенс или Причина предизвиква движение на Флуид от Източник до Цел по протежение на Път или в рамките на Пространство.“

а. [x]_{АГЕНС/ПРИЧИНА} плискам [y]_{ТЕМА(ФЛУИД)} [от z]_{ИЗТОЧНИК} [до w]_{ЦЕЛ} [по протежение на v]_{ТРАЕКТОРИЯ}

б. [x]_{АГЕНС/ПРИЧИНА} плискам [y]_{ТЕМА(ФЛУИД)} [в рамките b]_{ПРОСТРАНСТВО}

Двата варианта на фрейма произтичат от дезюнктивната реализация на участника *Пространство* по отношение на *Източник*, *Цел* и *Траектория*. От тях ще бъде разгледан първият. Участникът *Флуид* е обозначен в скоби, тъй като по същество представлява разновидност на *Темата*.

Глаголът *плискам* е неспецифициран по отношение на определен компонент на *Пътя* и може да изразява съответните участници отделно или едновременно с помощта на предложни фрази, обозначаващи цел на движение (а), източник на движение (б) и траектория на движение, като е забелязано, че обикновено е достатъчно експлицирането и само на един от тях (Рупенхофър 2010: 21).

а. ... изеднаж [българите]_{АГЕНС} започнаха да плискат [върху тях]_{ЦЕЛ} ... [гъсти струи нагорещена, кипнала смола]_{ТЕМА(ФЛУИД)}. (БНК)

б. Траекторията на полета бе пресметната така, че сондата да премине през потоците вода, [които]_{ТЕМА(ФЛУИД)} [роботи]_{АГЕНС} плискат [от спътника]_{ИЗТОЧНИК} право [в Космоса]_{ЦЕЛ}.

За разлика от *плискам* много глаголи профилират определена част от *Пътя*, в резултат от което се получават различни по-конкретни фреймове за движение (виж поясненията към фрейма *Движение*¹⁰⁹). Така например *мажа* в значението за „поставяне“ (фрейм *Поставяне*) изразява достигането на *Темата* до крайната точка на движение, т.е. профилира *Целта*.

Представките за движение лексикализират определен компонент на когнитивната схема *Път* и при свързването си с мотивиращ глагол за движение, профилират съответния

¹⁰⁸ https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_fluidic_motion

¹⁰⁹ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Motion>

елемент в концептуалната структура на предиката. Така например, *из-* в значение за движение извън източник, профилира *Източника*. Получава се глаголната двойка *изпискам/изписквам*, чиято концептуална структура отговаря на фрейма *Отстраняване*, който е типичен фрейм за профилиране на *Източника*:

из-: [...(m-max)]_{ТЕМА} път-от [...]източник » [y(q-max)]_{ТЕМА} път-от [z]_{ИЗТОЧНИК}

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПЛИСКАМ) [y(q)]_{ТЕМА} [от z]_{ИЗТОЧНИК} [до w]_{ЦЕЛ} [по протежение на v]_{ПЪТ/ТРАЕКТОРИЯ}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} НЕ СЪМ НА МЯСТО [z]_{ИЗТОЧНИК}]

С представката *на-* „извършване на действието докрай, довеждане на действието до резултат с насочване към, засягане на повърхността на обекта“ (РБЕ, т. 10: 14, зн. 8) се профилира *Целта*, като получените глаголи активират фрейма *Поставяне*:

на-: [...(m-max)]_{ТЕМА} път-до [...]ЦЕЛ » [y(q-max)]_{ТЕМА} път-до [w]_{ЦЕЛ}

[[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ПЛИСКАМ) [y(q)]_{ТЕМА} [от z]_{ИЗТОЧНИК} [до w]_{ЦЕЛ} [по протежение на v]_{ТРАЕКТОРИЯ}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА} СЪМ НА МЯСТО [w]_{ЦЕЛ}]

[pro]_{АГЕНС} Напискаха [вода]_{ТЕМА} [върху лицето на принадлежното момиче]_{ЦЕЛ}.

И в двата случая *измерението*, за което е дефинирана скалата, е количеството (q) на *Темата*, която търпи движение.

Строго погледнато всяка от възможните скали за движение е заложена в концептуалната структура на мотивиращия предикат. При все това, тъй като в резултат от присъединяването на различни представки се активират фреймове, различни от изходния, тук профилирането се разглежда като неканонично взаимодействие.

3.3.4.5. Алтерниращи (редуващи се) основи

При разглеждането на глаголите *мажа* и *лепя* по-горе бе казано, че някои глаголни основи са алтерниращи. В настоящата част това твърдение ще бъде накратко доизяснено и ще бъдат скицирани отношението на глаголите с такива основи към префиксацията.

Под *диатеза* се разбира промяна на реализацията на аргументите по отношение на една базова структура (Коева 2010: 121), при която възниква ново глаголно значение. Произвеждането на значение чрез диатеза от даден предикат е съпроводено от закономерна промяна в семантичната релация, съпътствана с изменение в броя на аргументите и/или на тяхната синтактична и морфо-синтактична реализация. Глаголните значения, участващи в дадена диатеза, често имат еднаква фонологична форма, макар че някои диатези налагат ограничения в парадигмата, рефлексивизация и т.н. (Коева 2006, Коева 2010). Може още да се каже, че такива глаголни значения споделят една и съща константа (идиосинкретичното

значение), която е включена в различни концептуални конфигурации.

Логично, предикатите, участващи в диатези, се свързват с различни скали, по които се измерва протичането на ситуацията. Предсказуемо следствие от посочените семантични различия е различната съчетаемост на близките по значения глаголи с представките.

Например два от предикатите, чрез които се реализира константата МАЖА, могат да се дефинират по следния начин: *мажа(1)* – „поставям вещество/материал върху някаква повърхност“¹¹⁰ и *мажа(2)* – „покривам повърхността на някакъв предмет или част от него с тънък слой от някакво вещество, обикновено в течно или полутечно състояние“ (РБЕ, т. 9: 50). На двете значения отговарят следните лексикалносемантични структури:

мажа(1): [x]_{АГЕНС} маже [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}

мажа(2): [x]_{АГЕНС} маже [z(a)]_{ЦЕЛ} [с у]_{ТЕМА}

В първия случай – *мажа(1)* – скалата е дефинирана за измерението „количество“ на Темата, която се премества върху Целта, а при *мажа(2)* – за измерението „повърхност“ на Целта. Ситуацията, описвана от първия глагол, достига кулминацията си, когато цялото налично или посочено в контекста количество от Темата се намира върху Целта, а тази, описвана от втория – при цялостното обхващане на повърхността на Целта с Темата.

Двата глагола спадат към различни семантични класове, съответно към *предикатите за поставяне* и към *предикатите за покриване*. При наличието на две отделни конфигурации, асоцииращи се с различни скали, може да се очаква, че на отделните значения отговарят два модела на префиксация, които реализират каноничния резултат, свързан със съответното измерение.

Както бе казано по-рано, селекцията между представка и основа при реализацията на общорезултативните канонични резултати в общия случай е идиосинкретична, неанализируема. В случая с *мажа(1)* и *мажа(2)* каноничният резултат се реализира чрез една и съща представка (*на-*), но в различни нейни значения.

В първия случай *на-* се реализира в общорезултативното значение „изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат“ (РБЕ, т. 10: 14) и дефинира абстрактна скала, чиито специфики се определят изцяло от релевантното измерение на вътрешния обект, в случая измерението „количество“ (q) на Темата:

на-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [у (q)] път-до-крайна-точка [у (q-max)]

Предикатната декомпозиция има следния вид:

намажа/намазвам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(МАЖА) [y(q)]_{ТЕМА} [върху z]_{ЦЕЛ}] & [СТАВАМ [y(q-max)]_{ТЕМА}]

¹¹⁰ Това значение не е отразено в Речника на българския език.

СЪМ НА МЯСТО [z]ЦЕЛ

Маза масло(то) върху филия(та) » Намаза масло(то) върху филия(та).

Във второто значение на глагола – *мажа*(2) представката *на-* има локативно значение с дефиниция: „извършване на действието докрай, довеждане на действието до резултат с насочване към, засягане на повърхността на обекта“ (РБЕ, т. 10: 14) подобно на *намятам*, *насолявам* и мн. др. Скалата, зададена от *на-*, също е дефинирана за измерението „повърхност“ на участника *Цел*, и се съвместява канонично със скалата на глаголната основа.

на-: [...]_{ТЕМА ПЪТ-ДО} [...(a-max)]_{ЦЕЛ} » [y]_{ТЕМА ПЪТ-ДО} [z(a-max)]_{ЦЕЛ}

в. *намажа/намазвам*: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(МАЖА) [z(a)]_{ЦЕЛ} [c y]_{ТЕМА}] & [СТАВАМ покрит [z(a-max)]_{ЦЕЛ} [c y]_{ТЕМА}]

Намаза филия(та) с масло(то).

Разгледаните примери илюстрират широко разпространената *spray/load* диатеза, при която броят на аргументите и релациите им остават непроменени, но се променя реализацията на вътрешните аргументи поради възможността да се дефинират скали и към двата аргумента.

При други глаголи каноничното взаимодействие се реализира чрез фонологично различни представки. Така например две от основните значения на глагола *шия* са *шия*(1) – „прикрепвам, съединявам едно нещо към друго с игла и конец“ и *шия*(2) – „изработвам, приготвявам, правя чрез шев“ (БТР: 1080, съответно зн. 1 и зн. 2).

Глаголът *шия*(1) се причислява към *предикатите за прикрепване*, подобно на по-рано разгледания *лепя*. Краткият запис на концептуалната структура има вида:

[x]_{АГЕНС} шие [y(d)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [за z]_{ЦЕЛ} [c p]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}

Скалата, зададена за вътрешния аргумент, е дефинирана за степента на прикрепяне (d) на *Темата* към *Целта*. Каноничният резултат се реализира от глаголите *зашия/зашивам*. Представката *за-* в значението „прикрепям, прикачвам, свързвам, съединявам, сближавам нещо с друго“ (РБЕ т. 5: 123) се асоциира със следната скаларна структура:

за-: [...(d-max)]_{ТЕМА ПЪТ-ДО} [...]_{ЦЕЛ}

Тя се съидентифицира със скалата, задавана от изходния глагол:

шия: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ШИЯ) [y(d)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [за z]_{ЦЕЛ} [c p]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}]

за-: [...(d-max)]_{ТЕМА ПЪТ-ДО} [...]_{ЦЕЛ} » [y(d-max)]_{ТЕМА ПЪТ-ДО} [z]_{ЦЕЛ}

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи има следния вид:

зашия/зашивам: [[x]_{АГЕНС} ПРАВЯ_(ШИЯ) [y(d)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} [за z]_{ЦЕЛ} [c p]_{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}] &

[СТАВАМ [y(d-max)]_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)} **СЪМ НА МЯСТО** [z]_{ЦЕЛ}]

Заших копчето за предницата на роклята.

Значението *шия*(2) спада към глаголите за създаване, изработка (от суровина или материал). Скалата, асоциирана с вътрешния аргумент, е дефинирана за неговия „физически обхват“. За целите на работата се приема, че активира фрейма *Строене (Building)*¹¹¹, чийто съкратен запис е, както следва:

[x]_{АГЕНС} *шия* [y(e)]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [от w]_{КОМПОНЕНТИ}.

Каноничният резултат се реализира от глаголната двойка *ушия/ушивам*. Скаларната структура, асоциирана с представката *у-* – „*довеждане на действието на основния глагол до резултат*“ (БТР: 994), е абстрактна скала за довеждане до резултат. Каноничната скала, получена при съвместяването на скалата на представката и скалата на изходния предикат, е дефинирана за измерението „физически обхват“ (е) на участника, идентифициран като *Създаван обект*.

у-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (e)] път-до-крайна-точка [y (e-max)]

Предикатната декомпозиция има вида:

[[x]_{АГЕНС} **ПРАВЯ**_(шия) [y(e)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ} [от w]_{КОМПОНЕНТИ}] & [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)]_{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}]

[pro]_{АГЕНС} *Уши* й [рокля]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [от най-фина коприна]_{КОМПОНЕНТИ}.

Разгледаните значения на *шия* включват еднакъв брой, но различни по семантичен тип ядрени участници. Диатезата в случая представлява интегриране на константата на първото значение във фрейм за създаване: *създавам нещо чрез прикрепяне на едно нещо към друго с игла и конец*.

Тъй като се асоциират с различни скали, глаголите с алтерниращи основи взаимодействат с различно множество от префикси. Това явление ще бъде илюстрирано чрез няколко примера. Невъзможността за извършване на трансформациите демонстрира несъвместимостта между значението на представката и даден вариант на основа:

мажа(1):

... и [бузата й]_{АГЕНС} **размаза** [още влажното мастило]_{ТЕМА} [върху писмото до Педрон Нуал]_{ЦЕЛ}... (БНК)

* [pro]_{АГЕНС} **размаза** [писмото]_{ЦЕЛ} [с влажно мастило]_{ТЕМА}

¹¹¹ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Building> Тъй като глаголят *шия* към момента не е включен във ФреймНет, причисляването му към глаголите, активиращи фрейма *Строене*, е извършено на базата на анализа на възможните фреймове и значението на предиката.

... [фугопокривна лента]_{ТЕМА} трябва да **се намаже** незабавно [по централната ос на всички фуги]_{ЦЕЛ}... (Интернет)

* [pro]_{АГЕНС} **намаза** [фугите]_{ЦЕЛ} [с фугопокривната лента]_{ТЕМА}

мажа(2):

На Нова година ще колна една пуйка, първо ще я сваря със зеле, после [pro]_{АГЕНС} [я] **намазвам**_{ЦЕЛ} леко [с олио и червен пипер]_{ТЕМА} ... (БНК)

* [pro]_{АГЕНС} **намазвам** [олио и червен пипер]_{ТЕМА} [на/върху/по пуйката]_{ЦЕЛ}

Сега мисля [pro]_{АГЕНС} да **обмажа** външно [цялата помпа]_{ЦЕЛ} [с със силикон]_{ТЕМА}. (Интернет)

* [pro]_{АГЕНС} **обмазвам** [силикон]_{ТЕМА} [по цялата помпа]_{ЦЕЛ}

F 444E е материал, при който [полиестерна тъкан]_{ЦЕЛ} **се намазва** [с PVC]_{ТЕМА}. (Интернет)

*[pro] **намазвам** [PVC]_{ТЕМА} [в тъканта]_{ЦЕЛ}

Представените примери илюстрират следната очаквана закономерност – предикатът за покриване има способността да се свързва с локативни представки, а предикатът за поставяне – с префикси за насочено движение, като и двата модела представляват примери за канонична съчетаемост за съответното глаголно значение. Разбира се, примерите не изчерпват възможностите за префиксация на мажа(1) и мажа(2). От дотук разгледаните случаи става ясно, че при неалтерниращите глаголи с два или повече вътрешни аргумента, всеки вид префигиране, при което представката селектира в прякообектна позиция участник, различен от този, селектиран от непрефигирания изходен глагол, е неканонично (лепя). При алтерниращите предикати бе показано, че поне в немалка част от случаите взаимодействието е канонично. Във връзка с това възниква въпросът дали при тях съществува неканонична съчетаемост.

Езиковите данни сочат, че това е възможно. Така например, двойката глаголи *измажа/измазвам* в значението „покривам с мазилка, намажа нещо изцяло, напълно или всичко“ (РБЕ т. 6: 348) са специалнорезултативни предикати, получени вследствие на канонично взаимодействие между локативната диатеза с представката, а в значението за изчерпване на ресурс – „свършвам материалите за мазане; изразходвам материалите при мазане“ (РБЕ т. 6: 348) – съчетанието е неканонично, производно от значението за

поставяне:

$[y(q)]_{\text{РЕСУРС}}$ ПЪТ-ДО-КРАЙНА-ТОЧКА + пълна степен $[y(q-\text{max})]_{\text{РЕСУРС}}$

$[x]_{\text{АГЕНС}}$ маже $[y(q)]_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]_{ЦЕЛ} » $[x]_{\text{АГЕНС}}$ измазва $[[y]_{\text{ТЕМА}}]_{\text{РЕСУРС}}$

Измаза цялата боя и сега няма с какво да боядисаме.

Специфичната съчетаемост, която формите, участващи в диатеза, показват при свързване с множеството на лексикалните представки, е довод в подкрепа на тезата, че представляват отделни предикати. В определени случаи би могло съчетаемостта да се използва като тест за разграничаване на близки глаголни значения.

3.3.5. Съчетаемост между представки и основи

В резултат от неканонично взаимодействие между представка и определени мотивиращи основи се активират семантични фреймове, различни от асоциираните с изходните предикати. Предвид факта, че представките представляват абстрактни езикови елементи, логично е, че дадено значение на представка не се асоциира с един-единствен фрейм.

Многократно бяха привеждани примери с фрейма *Изчерпване на ресурс*, активиран от представката из- в съчетание с определени основи, илюстрация за което са долните примери с *изрисувам*, *изшия*, *измажа*, *изпиша*, *издраскам* и *оказионализма издивея*:

Свърши ми боята, [щерката]_{АГЕНС} [я]_{РЕСУРС} изрисува...

[Младите момичета]_{АГЕНС} бързат да изшият [сто и четиридесет конеца]_{РЕСУРС}, понеже дядо Господ удрял със сто и четиридесет пръчки земята... (Интернет)

[Мойта шефка]_{АГЕНС} е измазала [2-3 опаковки]_{РЕСУРС} по време на бременността си и каза, че и една стрия не ѝ е излязла.

... иначе докато не [pro]_{АГЕНС} издраска [скицника]_{РЕСУРС}, не мирясва...

Отделил е бая време да се търкаля в пръстта из цяла България – „да взимам едни пари и [pro]_{АГЕНС} да [gi]_{РЕСУРС} издивея“.

Участникът, който се идентифицира като *Ресурс*, е *Инструмент* (боя, химикал) в концептуалната структура на *рисувам* (изходен фрейм *Създаване на физическо изображение*) и *пиша* (изходен фрейм *Създаване на текст*), *Свързващ елемент* (конци) – при *шия* (изходен фрейм *Прикрепване*), *Тема* (опаковки) при *измажа* (изходен фрейм *Поставяне*), *Повърхност на създаване* (скицник) при *драскам* (изходен фрейм *Създаване на физическо произведение*). Под въпрос е какъв би бил статутът на *пари* при изходния глагол в последния пример.

Изразходване на ресурс е един от множеството фреймове, активирани от представката *из-* в конкретното значение при съчетание с определени основи.

Например префигираните с *из-* глаголи, посочени по-долу, активират фрейма *Запълване*. Ще бъде разгледана глаголната двойка *изпиша/изписвам* в значение „изпълвам с писане, с текст нещо докрай“ (РБЕ т. 6: 446, зн. 2). Фреймът *Създавам текст*, активиран от *пиша*, както и *Запълване* вече са разглеждани.

Представката индуцира скала, различна от асоциираната с изходния предикат, което води до промяна на релацията и реконцептуализация на участниците. Новата скала се дефинира за измерението „повърхност“ (а) на периферния участник, който се преосмисля от физически *Носител*, върху който се създава текстът, в пространство, което се изпълва с текст (*Цел*). Участникът, възникващ в резултат от описваната от изходния предикат ситуация (*Създаван обект*), се реконцептуализира като материал (*Тема*), който чрез абстрактен пренос изпълва *Целта*. Участникът *Агенс/Причина* е идентичен в двата фрейма:

[*Влюбената девойка*]_{АГЕНС} *пише* [*красиви стихове*]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ} [*в малката тетрадка*]_{НОСИТЕЛ}.
[*Влюбената девойка*]_{АГЕНС} *изписа* [*малката тетрадка*]_{НОСИТЕЛ}]_{ЦЕЛ} [*със стихове*]_{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}]_{ТЕМА}.

Глаголът *пиша* не участва в такава диатеза и следователно промените в концептуалната структура са предизвикани от представката. Сама по себе си *из-* не специфицира локативна релация, преместване в пространството и т.н. В такъв случай потенциалът ѝ да ги индуцира се дължи на способността ѝ да дефинира скала по различни *измерения*, когато предикатът го позволява. За *измерението* „повърхност“ семантичните специфики на представката (пълнота, всеобхватност) се концептуализират като обхващане на повърхност, покриване и под., дефиниран за участник с локативна семантика (напр. *Цел*). Може да се предложи следната структура:

из-: [...(а)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(а-тах)] » [...(а)]_{ЦЕЛ}... път-до-крайна-точка + пълна степен [...(а-тах)]_{ЦЕЛ}...

В резултат от това е възможно преосмислянето и предефинирането на релацията „*създаване на текст*“ в „*запълване*“ или в „*изразходване*“.

За същото измерение „повърхност“ представката се дефинира и при глаголи като *измажа/измазвам*, *изпръск(в)ам*, *изрисувам*, *издраск(в)ам* и др., но взаимодействието е канонично поради наличието на значение за покриване при изходните предикати (за илюстрация примерите с *рисувам* и *изрисувам* по-доли).

При разглеждането на алтерниращите основи с *мажа* бе показано, че *мажа*(1) и

мажа(2) образуват канонични резултативи с две различни значения на представката на-. Демонстрирано бе, че различно множество от представки взаимодейства с различен член на диатезната двойка. В такъв случай възниква въпросът дали една и съща представка може да образува глаголи с всяка от алтерниращите основи. Възможност за това е префиксът да дефинира скала за различно измерение. Следните примери с *рисувам* илюстрират това явление.

Рисувам(1) – „изобразявам с помощта на четка, моливи, бои и др.“¹¹² активира фрейма *Създавам материално произведение*¹¹³, чиято дефиниция е: „Творец създава произведение, което в типичния случай е иконично *Изображение* на реално или въображаем обект или събитие.“. Съкратеният запис има вида:

[x]_{ТВОРЕЦ} рисува [y(e)]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ} [z]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}

... [pro]_{ТВОРЕЦ} *рисували* [фрески]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ} [по стените на пещерите]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}

Рисувам(2) – „покривам повърхност с рисувани изображения“¹¹⁴ е глагол, който активира фрейма *Запълване*. Сам по себе си той може да се разглежда като диатеза на *рисувам(1)*, където реконцептуализирането на участниците е аналогично както при *пиша* – *изпиша/изписвам* (в зн. 2): *Творец* се съотнася с *Агенса*, *Изображение* – с *Темата*, а *Повърхността на създаване* с *Цел*.

[x]_{ТВОРЕЦ} рисува [y(e)]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ} [z]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ} » [x]_{ТВОРЕЦ}[а]_{АГЕНС} рисува [z(a)]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}[цел] [с у]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ}[ТЕМА]

...и [ние]_{АГЕНС} *сме рисували* [стените]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}[цел] [с графити]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ}[ТЕМА] в 8-ми клас... (Интернет)

И двете глаголни значения имат префигирани корелати, образувани с представката из– „*рисувам нещо изцяло, докрай; нарисувам*“ и „*изпълвам, покривам нещо на много места или изцяло с рисунки*“ (РБЕ т. 6: 623, зн. 1 и зн. 2 съответно).

В първото значение представката се дефинира за измерението „физически обхват“ (е) на каноничния участник *Изображение*:

из-: [...(e)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(e-max)] » [y(e)]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ} път-до-крайна-точка + пълна степен [y(e-max)]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ}

[Зографът]_{АГЕНС} *изрисувал* [фрески]_{ИЗОБРАЖЕНИЕ} [по стените]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}.

Същата скала се реализира и с глаголите *изрежа/изрязвам, издял(в)ам, извая/извайвам* и др. На базата на тези примери може да се заключи, че с подобни изходни предикати и

¹¹² <http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BC>

¹¹³ https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Create_physical_artwork

¹¹⁴ Това значение не е отразено в БТР.

измерение „физически обхват“ значението на представката се конкретизира като създаване на предмет.

Във второто значение *измерението*, задавано от предиката, е „повърхност“ на *Целта*. Както бе изтъкнато по-горе, съотнасянето също е канонично:

[...(a)]_{ЦЕЛ/...} път-до-крайна-точка + пълна степен [...(a-max)]_{ЦЕЛ/...} » [z(a)]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}]ЦЕЛ
път-до-крайна-точка + пълна степен [z(a-max)]_{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}]ЦЕЛ

[*Зографът*]_{АГЕНС} *изрисувал* [*стената*]_{ЦЕЛ} [*с фрески*]_{ТЕМА}.

Друга реализация на *из-* се наблюдава при глаголи за изминаване на път като *изтич(в)ам*, *изплувам*, *извървявам* – фрейм *Прекосяване (Traversing)*¹¹⁵ – „Тема променя местоположението си по отношение на определен Път.“. Скалата е определена за *измерението* дължина на пътя (l):

[x]_{ТЕМА} (из)тич(в)а [y(l)]_{РАЗСТОЯНИЕ}

[*Маратонецът*]_{ТЕМА} *изтичва* [*двайсет километра*]_{РАЗСТОЯНИЕ} всеки ден.

От примерите може да се заключи, че представката *из-* е съвместима със скали за различни *измерения* – „количество“, „физически обхват“, „пространство“, „дължина“ и др., включително скали, дефинирани за различни участници при глаголите, участващи в диатези.

Може да се приеме, че инвариантната ѝ структура има вида:

из-: [...(q/e/a/l...)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q/e/a/l...-max)]

Конкретният фрейм, който се активира, зависи от семантиката на изходния предикат, от типа участник, за който представката дефинира скала, и дори от типа измерение, определено за даден участник (срв. значенията за *изразходване* и за *покриване* при *изпиша/изписвам*, *измажса/измазвам*, *изрисувам* и т.н.) в изходната концептуална структура.

Високата съчетаемост на *из-* произтича от относително широкото ѝ значение. Представките с по-специфична семантика също могат да активират различни фреймове при комбинацията си с определени основи. За *об-* са възможни (поне) две *измерения* – „повърхност“ и „периметър“.

об-: [...]_{ТЕМА} път-около [...(a-max)]_{ЦЕЛ}

об-: [...]_{ТЕМА} път-около [...(p-max)]_{ЦЕЛ}

Следните глаголи – *обвия/обвивам*, *обгоря/обгарям*, *обгърна/обгръщам*, *облея/обливам*, *обтрия/обтривам* – са дефинирани за „повърхност“. Други позволяват избор на измерение, без това да рефлектира върху фрейма, който се активира. Например при *обшия/обшивам*,

¹¹⁵ <https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Traversing>; в съкратения запис не са представени всички ядрени участници, тъй като нямат отношение към конкретния анализ

обкова(вам), облепя(м) и т.н. взаимодействието между основата и представката резултира в активирането на фрейма *Запълване*, независимо дали е засеганата цялата повърхност (двуизмерна или обемна) или периметъра ѝ. За други глаголи скалата се дефинира за периметър (р), като активираният фрейм е различен от *Запълване*.

об-: [...]ТЕМА ПЪТ-ОКОЛО [...] (р-тах)]ЦЕЛ

Такива са *обградя/обграждам, обкопая/обкопавам, обкръжа(вам)* и др.

При глаголите *обходя/обхождам, обиколя/обикалям* скалата, зададена от представката, е дефинирана за *измерението* „брой/количество“ на последователно обхващани обекти. В тези случаи представката активира фрейма *Прекосяване*.

3.4. Дефиниране на външна скала

В началото на Глава 3 бяха посочени общите свойства на така наречените надлексикални представки и бе изтъкнато, че не винаги може да се прокара ясна граница между тях и лексикалните. В рамките на тази работа фокусът е върху измененията главно в тематичните свойства. Измененията в аспектиалната структура се разглеждат в случаите, когато засягат аргументната реализация. В този контекст разграничаването на лексикални и надлексикални префикси има смисъл, доколкото обобщава свойствата на представките, които дефинират външна за ситуациите скала. В тази част ще бъде показано какви са проблемите при тази класификация от гледна точка на предложения анализ.

Често в литературата представките *по-* (в посочените по-долу значения) и *на-* (в *кумулятивно* значение) са разглеждани паралелно като надлексикални. И двете привнасят количествено значение със стойност „(по-)малко“ (за *по-*) и „много“ (за *на-*).

По-

Различават се няколко разновидности на *по-*, най-често посочваните от които са – *атенуативно* (слаба степен) (Иванова 1974:71), *делимитативно* (ограничено времетраене) (Иванова 1974:78), *итеративно-атенуативно* (с прекъсвания и в слаба степен) (Иванова 1974:82). Общата база за сравнение на значенията е критерият „стойност по определена скала, оценявана като по-ниска от някаква норма“ (Куртева 2007). Наред с тях е отбелязвано и значение за измерване на разстояние (Филип 2000:11). Разновидностите са илюстрирани в следните примери:

а. *Повървяха два часа.* (времметраене)

б. *Повървяха два километра.* (разстояние)

в. *Попечете картофите още малко.* (времметраене)

г. Сложете кедровите ядки в едно тefлонено тиганче и ги поопечете леко. (степен)

д. Заедно със свои бойни другари ... поопекла няколко яйца на очи върху предното му стъкло.
(количество/степен)

е. Вратата поскърцва. (с прекъсвания и в слаба степен)

В примери (а) и (б) интерпретацията се предопределя от семантиката на *два часа* (времетраене) и *два километра* (разстояние), срв. *Повървяха*, което е двузначно. В примери (г) и (д), тъй като се присъединява към глаголи за *постижение*, *по-* изразява засягане на обекта, а с непрефигирания корелат – ограничено времетраене (в). В пример (д) количествено характеризираният обект предизвиква интерпретация за ограничено количество. В (е) се модифицира събитието. Вижда се, че *по-* не променя лексикалноаспектуалните свойства на изходните предикати, а „измерва“ количествени признаци, като те могат да са признаци на самите ситуации – честота, интензивност, продължителност и т.н., или на обекти – количество и др. (Филип 2000: 11). В (а), (в) и (е) представката измерва ситуации – в *делимитативното* значение чрез тяхната продължителност, в *итеративно-атенуативното* – чрез тяхната честота и интензивност. В останалите случаи се измерват признаци на обекти – квантифициране на вътрешния аргумент по различен критерий в зависимост от свойствата на обекта – степен (г, д) количество (д), разстояние (б). Освен това представката заема външна позиция спрямо представка с резултативно значение (г, д).

От примерите може да се обобщи, че *по-* се намира „извън VP“ (Свенониус 2004а:232) и модифицира цялата група, от която зависи изцяло какъв количествен признак ще бъде квантифициран от представката. *По-* не предизвиква и изразяване на вътрешния аргумент. Поради тези свойства авторите непротиворечиво я причисляват към надлексикалните представки.

От гледна точка на взаимодействието между представките и концептуалната структура на предикатите, *по-* индуцира външен за ситуацията критерий за измерване, или *външна скала*.

На-

На- в кумулативното си значение също обикновено се категоризира към надлексикалните представки на базата на семантичния компонент, който привнася, на дистрибуцията ѝ – спрямо други представки при полипрефиксация (вляво от лексикалните, ако има такива *на-раздавам*) и по отношение на основите (неасоциирани със скала – *наговарям глупости*, с нелексикализирана скала – *насаждам картофи*, с лексикализирана

скала – *накупувам дрехи*).

Проблемът при категоризирането на *на-* и някои други представки идва от това, че ако изходният предикат се асоциира със скала на изменение на вътрешния обект, представката квантифицира именно него (Романова 2004: 271, Филип 2000: 42 и др.). Така в редица случаи – *наловя риба, набеля картофи* и т.н. – *на-* заема позицията на лексикалната представка и предизвиква изразяването на вътрешния аргумент. За разлика от лексикалните, обаче, не може да селектира различен участник и съответно не поражда неканонични взаимодействия. Както бе посочено, това свойство е характерно и за други представки – *до-* (*дефинитивно значение*), *пре-* (*рекурсивно значение*) и др.

В такъв случай се оказва, че представки, които имат свойства, типични за надлексикалните, могат да дефинират скала за каноничния участник, като в същото време привнасят специфичното си значение. От друга страна не променят тематичната структура на изходния предикат. Следователно, когато са в съседство с основата, те имат и способността да модифицират скала, подобно на някои лексикални префикси. Тогава, по-коректно би било да се говори за лексикални и надлексикални употреби на едно и също значение на представката, още повече че двата вида употреби се проявяват комплементарно. Когато такъв префикс се свързва с основата на предикат, който се асоциира с каноничната скала на изменение, тя лексикализира скалата – *дочитам книгата, преписвам писмото, набирам плодове* и т.н. В останалите случаи – *допрочитам книгата, пренаписвам писмото* и др. се свързва с вече префигиран глаголи и привнася външен измерител (външна скала) чрез лексикалния си компонент. В този смисъл разграничението между вътрешна и външна скала при тези представки съответства на противопоставянето лексикална и надлексикална употреба.

3.5. Заключение

В Глава 3 бяха разгледани основните видове взаимодействие между представки и основи. Очертани бяха типовете вътрешна скала в зависимост от приноса на представката и измененията в концептуалната структура.

В много от случаите скалата е дефинирана за *измерение* участник, който се реализира като пряк вътрешен аргумент, като развитието на ситуацията се измерва с изменението в стойността на това свойство. Както бе показано, това не винаги е така. Като пример служи представката *над-*, при която участникът със статут на пряк вътрешен аргумент не е *Инкрементална тема*. Самата скала се основава на съпоставка на стойности, а не на градуално изменение.

Основните закономерности при неканоничното взаимодействие са, че обикновено

участникът, с който се асоциира скалата на изменение, и съответно има каноничен ядрен статут, е понижен в неканоничен – ядрен или периферен, а неговото място се заема от участник с по-ниска позиция в концептуалната структура на изходния предикат, за който се приема, че се повишава, или издига. Останалите ядрени аргументи (освен когато един от тях не е издигнат в каноничен), най-често се понижават в периферни, или дори остават имплицитни в значението на константата.

В някои случаи неканоничността произтича не от асоцииране на скалата с различен участник, а от дефиниране на скала за различно *измерение* на каноничния участник, или от предефиниране на релацията на каноничния участник.

Каноничността и неканоничността не са свойства на определени представки, а се определят от взаимодействието между конкретно значение на дадена представка и определени основи или класове от основи в съпоставка с изходните за префиксацията предикати.

В резултат от това взаимодействие се активират дадени фреймове. Изходните предикати обикновено принадлежат към различни класове, но споделят общи компоненти, в резултат от което е възможно дефинирането на скала за участник със сходна семантика и съотнасянето на участници от изходните концептуални структури към тази на активирания фрейм.

Така формулираните взаимодействия отразяват зависимости между класове предикати, които са валидни не само в българския език, но както се вижда от прокараните паралели – и в други езици от различни езикови групи – славянски и германски. Разглежданите типове неканонична префиксация по същество представляват съотнасяне между фреймове, предизвикано от взаимодействието между префикса и основата. Важна посока за бъдещи изследвания би била системното изучаване на възможните междуфреймови кореспонденции. Например във ФреймНет съществува релация между фреймовете *Поставяне* и *Запълване*, която рефлектира широко представената в различните езици диатеза. Наблюденията показват, че за български може да се формулира релация между *Прикрепяне* и *Запълване*, реализирана от глаголи от един и същи изходен предикат, префигурани с различни представки.

Заклучение

4.1. Обобщение

Целта на дисертацията, дефинирана в началото, е да се изследват зависимостите между лексикално-концептуалната структура и аргументната реализация при префигираните глаголи.

От теоретична гледна точка изследването е мотивирано от наблюденията, че представките в различна степен и по различен начин променят концептуалната структура на изходните основи. Ролята на префиксацията в лексикалната семантика и синтактичната реализация на аргументите досега е била обект на малко на брой и ограничени по обем разработки в българската лингвистика, поради което и не съществува системно изследване за български. Изучаването на механизма на взаимодействие при префигираните глаголи има теоретична стойност за изясняване на закономерностите, регулиращи съотнасянето между семантичната и синтактичната структура.

Приложният аспект на изследването е във възможностите, които формализирането на лексикалносемантичната структура предоставя при (i) създаването на речникови статии; (ii) при уеднаквяването на дефинирането на близки лексикални значения на различни глаголи.

За постигането на основната цел са поставени няколко задачи.

1. С оглед на изпълнението на Задача 1 – да се установят семантичните фактори, които предопределят аргументната реализация и отношението им към взаимодействието между представки и предикати – на базата на разгледаните в Глава 1 теории концептуалната структура на предикатите се дефинира като структурирано описание на ситуацията в света с поне две нива на организация – тематично и аспектиално-събитийно. На нивото на тематичната структура се дефинират релациите между участниците и предиката, а на равнището на аспектиалната – тематичната структура се организира спрямо отношението на участниците към протичането на ситуацията и се предопределя аргументната реализация. Като се изхожда от тази формулировка, в останалата част от дисертацията се разглеждат отношенията между префигираните предикати и изходните им корелати с оглед на взаимодействието между тези два фактора.

2. Втората поставена задача е да се избере формализъм за представяне на лексикалносемантичната структура на изходните и на префигираните предикати. В Глава 1 са направени предварителни изводи за представянето на българските префигираните глаголи и техните непрефигираните корелати и е избран подход за описанието им – чрез съчетание от семантични фреймове и предикатна декомпозиция. С помощта на семантичните фреймове се

представят участниците в ситуацията и релациите между тях, а чрез предикатната декомпозиция се формализират аспектуално-събитийните свойства на фреймовете. Предложеният модел за описание е приложен в анализа на конкретни (групи) глаголи в останалата част от работата.

3. В съответствие с третата задача – да се изясни механизмът, по който се извършва префиксацията – в Глава 2 се изследва връзката между префиксацията и лексикално-аспектуалните свойства на предикатите. Демонстрира се, че ролята на много от представките се изразява в това, да *съотнесат ситуацията със скала на изменение*, спрямо която ситуацията се развива във времето и приключва. Във връзка с това се дефинира и понятието за *вътрешна скала и външна скала*. Разликата между двете се изразява в това, че първата измерва протичането на ситуацията спрямо нейно вътрешноприсъщо свойство, а втората налага външен за ситуацията времеви или друг количествен или качествен измерител.

Изяснено е, че функцията на представките е (i) да лексикализират скалата, която се асоциира с вътрешния аргумент на изходния предикат (вътрешна скала) или (ii) да дефинират скала (вътрешна или външна скала). Вътрешната скала винаги се асоциира с участник в тематичната структура, а външната – с общи количествени или качествени признаци на този аргумент или на ситуацията. Важно следствие от дефинирането на вътрешна скала е изменението в тематичните и/или лексикалноаспектуалните свойства и рефлексът на това изменение върху синтактичните и морфологичните свойства на предикатите. В синтактично отношение, ако съответният участник е пряк вътрешен аргумент на изходния предикат (т.е. асоциира се със скалата, задавана от него), той запазва статута си, като синтактичното му изразяване става задължително; а в случай че не е – получава статут на (най-често пряк) вътрешен аргумент, който се реализира в (пряко)обектна позиция, а синтактичното му експлициране е задължително. При глаголите, които не дефинират скала, тя се въвежда от представката. Този процес е съпроводен с промяна на лексикалния аспект. В морфологично отношение „квантифицирането“ от префиксите води до дефиниране на предел, спрямо който ситуацията може да приключи. Видовите двойки изразяват кулминация (св. в.) и движение към кулминация (несв. в.), като процесното значение на вторичния имперфектив подлежи на ограничения.

4. Въздействието на представките върху тематичните свойства на предикатите са разгледани подробно в Глава 3. Главната цел, в съответствие със Задача 4, е описанието на закономерните взаимодействия между представките и основите. Типологията се основава на няколко важни предпоставки – (i) дали представката дефинира вътрешен предел (подробно

са разгледани само тези случаи); (ii) дали в значението ѝ се съдържа лексикален компонент и дали същият компонент се съдържа в семантиката на изходния предикат; (iii) дали настъпват промени в тематичната структура и какъв е техният характер. На базата на формалното представяне на лексикално-концептуалната структура на изходните и префигираните предикати се формулират основните типове взаимодействия от гледна точка на тематичните (и аспектуалните) промени и промените в аргументната реализация. С оглед на изразяването на аргументите фокусът е върху статута – ядрен или неядрен – на участниците. Демонстрира се, че наблюдаваните изменения в концептуалната структура са аналогични на семантичните алтернации и диатезите при непрефигираните глаголи.

4.2. Изводи

Един от най-важните изводи се отнася до формулирането на механизма на взаимодействие между представките и основите. Изхождайки от първоначалната дефиниция на концептуалната структура, на базата на анализа на конкретни (групи) префигираните глаголи и техните корелати, се демонстрира, че част от представките взаимодействат с тематичната структура – „избират“ конституент, който удовлетворява селективните им свойства, и го асоциират със скала – т.е. дефинират аспектуалната структура. Следователно те съотнасят участници от тематичната структура към позиции в аспектуалната. В резултат от това се предопределя и аргументната реализация.

Друг важен извод от предложеното изследване е, че взаимодействието между префиксите и основите не само е композиционно и анализируемо (при голяма част от префигираните предикати), но и подлежи на формализиране. Формалното представяне на лексикално-концептуалната структура позволява да се обяснят съществуващите закономерности с помощта на краен и малък брой взаимодействия между тематичната и аспектуалната структура, както и да се предскаже възможността за определен тип взаимодействие и неговия резултат. Например, знанието, че ситуации, описвани от предикати, означаващи създаване на *Предмет* от определени *Елементи*, могат да се реконцептуализират като поставяне, вмъкване на *Елементи* в *Предмет*, позволява да се формулира закономерността *създаване от елементи* » *въвеждане на елементи*, която изразява релацията между предикати за създаване и предикати за въвеждане/поставяне: *зидам, градя, шия, плета и др.* ⇒ *взидам/взиждам, вградя/вграждам, вишия/вишивам, вплета/вплитам* и др. Анализът показва, че съществува съотносимост между различни по големина класове непрефигираните и префигираните глаголи, като част от закономерностите са

универсални, а друга – езиковоспецифични.

В литературата обикновено се прокарва разграничение между пълнозначните и т. нар. десемантизирани представки. Първите се разглеждат от гледна точка на начина на действие, който изразяват, а вторите – главно във връзка с вида, ограниченията във видовете употреби и под. В изследването е възприет единен подход към представките независимо от лексикалното им значение. Демонстрира се, че разделението десемантизирани – недесемантизирани в редица случаи е условно, както и че и двата типа взаимодействат по идентичен механизъм с изходните предикати. От гледна точка на аргументната структура важно разграничение е от гледна точка на конкретните начини, по които този механизъм се осъществява, и съответно – по които представките взаимодействат с лексикалносемантичната структура на изходните предикати.

Обикновено се посочва, че постиженията не винаги достигат естествената си кулминация, а могат да бъдат прекратявани. Това важи и за състоянията и дейностите (напр. у Падучева 2009: 113). В работата се изяснява, че само префиксацията, при която се дефинира вътрешна скала води до създаването на пределни глаголи. Външната скала, напротив, води само до прекратяване. Освен това някои представки не квантифицират глаголите и съответно не променят лексикалноаспектуалните свойства.

4.3. Приноси

Приносите на работата са в следните насоки:

1. Извършен е анализ на български префигирани глаголи в съпоставка с изходните им корелати, на базата на който се дефинира влиянието на представките върху аргументната реализация. Изхожда се от възприетото в съвременната лингвистика схващане за концептуалната структура, като в рамките на дисертацията то се потвърждава и се разглеждат конкретните измерения на взаимодействието между тематичната и аспектуалната структура.
3. Анализирани са механизмите на префиксацията, като се вземат предвид постиженията на съвременните лингвистични теории, и са формулирани основните закономерности при взаимодействието между конкретни представки и конкретни основи.
4. Представени са закономерностите, наблюдавани при взаимодействието между представките и концептуалната структура. Анализирани са измененията в тематичната и аспектуалната структура, настъпващи вследствие на префиксацията.
5. Предложен е модел за анализ на глаголите, който позволява да се изразят и изучат

конкретните семантични взаимодействия. С негова помощ се формулират закономерности между групи непрефигирани и производни от тях префигирани глаголи от различни семантични класове под формата на съотнасяне между фреймове. Методологията на анализа е приложима и към непрефигирани предикати.

4.4. Насоки за бъдеща работа

От изследването се очертават няколко възможни насоки за бъдеща работа.

1. Разширяване на обхвата на анализа – изследване на други групи глаголи и извеждане на още закономерности за съотнасяне между семантични класове и дефиниране на семантични релации между определени глаголни значения и класове глаголни значения на базата на този анализ. Интерес в този план представлява съпоставката на тези кореспонденции при префигираните и при непрефигираните глаголи и наблюдаването им и в други езици.
3. Задълбочаване на анализа – изследване на концептуалната структура от гледна точка на участниците от изходните семантични фреймове, които във фрейма, активиран от префигирания глагол нямат ядрен статут и не се съотнасят с аргументни позиции.
3. Обобщаване на аналогични взаимодействия при различни представки. Особен интерес представлява установяването на закономерности между определени групи изходни предикати и определени множества от представки.
4. Прилагане на методологията и формулираните закономерности при разширяването на Българския wordnet с префигирани глаголи и обогатяването на лексикално-семантичната мрежа с нови семантични (и деривационни) релации.
5. Изследване на възможностите на формалното описание и установените закономерности при префиксацията и между класове глаголи за проверка на единността на представянето на данните в лексикографски ресурси.

Библиография

Атанасов 2005: Атанасов, А. *Аргументна структура на безличните предикати в СБЕ и семантични роли на техните аргументи*. В: „Юбилеен славистичен сборник“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2005, с. 325-332.

Атанасов 2006: Атанасов, А. *Безличните предикати в СБЕ (аргументна структура и компютърен модел на описание)*. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, 2006.

Атанасов 2010: Атанасов, А. *Синтактични фрази с предлога НА в предикативна позиция*. В: „Български език“, 2010, кн. 1, с. 75-79.

Атанасова 2011: Атанасова, А. *Представки и представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език*. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, 2011.

Агрел 1908: Agrell, S. *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen*. Lunds Universitets Arsskrift, new series, I, iv.2.

Андерсън 1977: Anderson, S. R. *Comments on the Paper by Wasow*. In: P. Culicover, T. Wasow, and A. Akmajian (eds.), *Formal Syntax*. Academic Press, New York, 1977, pp. 361–77.

Бабко-Малая 1999: Babko-Malaya, O. *Zero Morphology: a Study of Aspect, Argument Structure and Case*. Doctoral Dissertation, The State University of New Jersey, New Brunswick, 1999.

Бийвърз 2008: Beavers, J. *Scalar complexity and the structure of events*. In: Johannes Dolling, Tatjana Heyde-Zybatow, and Martin Schafer (eds.), *Event structures in Linguistic Form and Interpretation*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008, pp. 245–265.

Бондарко 1967: Бондарко, А. В. *К проблематике функционально-семантических категорий*. В: *Вопросы языкознания*, 1967, бр. 2, с. 18-31.

Бондарко 1987: Бондарко, А. В. *Теория функциональной грамматики*, Л., 1987.

Борик 2002: Borik, O. *Aspect and reference time*. Doctoral Dissertation, Universiteit Utrecht, 2002.

Брагински и Ротстайн 2008: Braginsky, P. and S. Rothstein. *Vendlerian Classes and the Russian Aspectual System*. In: *Journal of Slavic Linguistics*, vol. 16, issue 1, pp. 3-55.

Андрейчин и др. 2002: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Николов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Белчев. *Български тълковен речник*, „Наука и изкуство“, София, 2002.

Ван Валин 1990: Van Valin, R. D., Jr. *Semantic Parameters of Split Intransitivity*. *Language* 66.2: 221- 260.

Ван Валин 1993: Van Valin, R. D., Jr. A Synopsis of Role and Reference Grammar. In: R. D. Van Valin, Jr. (ed.), *Advances in Role and Reference Grammar*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1993, pp. 1-164.

Ван Валин 2007. Van Valin, R. D., Jr. *The Role and Reference Grammar Analysis of Three-Place Predicates*. In: *Suvremena Lingvistika* 33.1(63): 31-64.

Ван Валин и ЛаПола 1997: Van Valin, R. D., Jr. and R. LaPolla. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge University Press, 1997.

Ван Валин и ЛаПола 2001: Van Valin, R. D., Jr. and R. LaPolla. *Syntax: Structure, Meaning and Function* (a paper for 'Independent Reading' Course, 15, May, 2001).

Вендлер 1957: Vendler, Z. *Verbs and Times*. In: *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Веркхойл 1972: Verkuyl, H. *On the Compositional Nature of the Aspects*. Dordrecht: Reidel.

Веркхойл 1993: Verkuyl, H. *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

Влахова 2001: Влахова, Р. *Семантични и синтактични особености на глаголите от структурен тип префикс + се*. В: Коева, Св. (съст.), *Съвременни синтактични теории. Помагало по синтаксис*, Пловдивско университетско издателство, Пловдив, 2001, с. 68-75.

Влахова 2004: Влахова, Р. *Структурна и семантична характеристика на някои префигурани глаголи в съвременния български език*. В: *Годишник на СУ, Факултет по славянски филологии*, Т. 89, с. 5–18.

Влахова 2005: Влахова, Р. „Винителни“ и „дателни“ префигурани глаголи в съвременния български език. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 80-105. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Влахова 2006: Влахова, Р. *Семантични и синтактични особености на префигураните глаголи с проминален елемент в български*. В: „Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев“, „Артграф“, София, 2006, с. 320-329.

Влахова и Атанасов 2006: Vlahova, R. and A. Atanasov. *About the Prepositional Phrase in*

Bulgarian. In: Proceedings of the 5th FASSBL Conference, 2006, pp. 163-165.

Влахова и Атанасов 2010: Vlahova, R. and A. Atanasov. *Prepositional Phrases In Bulgarian*. In: Proceedings of the 7th FASSBL Conference, pp. 127-129.

Голдбърг 1995: Goldberg, A. *Constructions*. University of Chicago Press, Chicago, IL.

Голдбърг 2010: Goldberg, A. *Verbs, Constructions and Semantic Frames*. In: Rappaport Hovav, M., E. Doron and I. Sichel (eds.), *Syntax, Lexical Semantics and Event Structure*. Oxford: Oxford University Press. (ръкопис)

Гримшоу 1990: Grimshaw, J. *Argument Structure*. MIT Press, Cambridge, MA, 1990.

Гримшоу 1993/2005: Grimshaw, J. (2005) [1993]. *Semantic Structure and Semantic Content in Lexical Representation*. In: Grimshaw, J., *Words and Structure*, CSLI Publications, Stanford, CA, 2005.

Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991: Gropen, J., S. Pinker, M. Hollander and R. Goldberg. *Affectedness and Direct Objects: The role of Lexical Semantics in the Acquisition of Verb Argument Structure*. In: *Cognition*, 4: 153-195.

Даути 1979: Dowty, D. R. *Word Meaning and Montague Grammar*. D. Reidel, Dordrecht, W. Germany, 1979.

Даути 1991: Dowty, D. *Thematic Proto-roles and Argument Selection*. In: *Language*, 67:547-619.

Декова 2006: Dekova, R. *Lexical Encoding of Verbs in English and Bulgarian*. Doctoral thesis published in NTNU trykk, Dragvoll, Trondheim, 2006.

Декова и Несторова 2010: Dekova R. and P. Nestorova. *Formal Description of Some Intransitive Verbs of Non-Directed Movement in the Bulgarian FrameNet*. In: Proceedings of the 7th FASSBL Conference, 2010.

Депретер 1995: Depraetere, I. *On the Necessity of Distinguishing between (Un)boundedness and (A)telicity*. In: *Linguistics and Philosophy*, 18: 1-19.

Де Сварт и Веркюйл 1999: de Swart H and H. Verkuyl. *Tense and Aspect in Sentence and Discourse (ESSLI course material)*, 1999.

Деянова 1974: Деянова, М. *Към вторичната префиксация на българските глаголи*. В: „Български език“, 1974, кн. 6, с. 501–513.

Деянова 1976: Деянова, М. *Из сръбохърватско-българската съпоставителна аспектология*. В: „Български език“, 1976, кн. 6, с. 459–467.

Деянова 1978: Деянова, М. *Някои сръбохърватско-български паралели при*

словообразователно характеризирани начини на действие. В: „Български език“, 1978, кн. 2, с. 120–127.

Деянова 1985: Деянова, М. *Към съпоставителната характеристика на начините на глаголно действие в южнославянските езици*. В: „Славистичен сборник“, София, 1985, с. 165–171.

Джакендоф 1976: Jackendoff, R. *Toward an Explanatory Semantic Representation*. In: *Linguistic inquiry* 7.1: 89-150

Джакендоф 1983: Jackendoff, R.S. *Semantics and Cognition*. MIT Press, Cambridge, MA, 1983.

Джакендоф 1990: Jackendoff, R.S. (1990) *Semantic Structures*. MIT Press, Cambridge, MA, 1990.

Джакендоф 1996: Jackendoff, R. *The Proper Treatment of Measuring Out, Telicity and perhaps even Quantification*. In: *Natural Language and Linguistic Theory* 14: 305-354.

Джонова 2004: Джонова, М. *Изречения със семантичната роля експериенцер в съвременния български език*, София, 2004.

Джонова 2005: Джонова, М. *Информационна структура на изреченията с предикати, изискващи аргумент експериенцер*. В: „Юбилеен славистичен сборник“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2005, с. 325-332.

Джонова 2008: Джонова, Марина. *Предикати със задължителен аргумент експериенцер от типа „дострашее ме“, „домъчнее ми“*. В: Сборник в чест на проф. Василка Радева, София, 2008, с. 568-577.

Димитрова 1999/2000: Димитрова, М. *За синтактичните и семантичните свойства на една група словообразователно свързани глаголи*. В: „Български език“, 1999/2000, кн. 6, с. 47 – 61.

Димитрова-Вълчанова 1996/1999: Dimitrova-Vulchanova, M. *Verb Semantics, Diathesis and Aspect*. München/Newcastle: LINCOS Series in theoretical linguistics, 1999.

Димитрова-Вълчанова 2003: Dimitrova-Vulchanova, M. *On Two Types of Result: Resultatives Revisited*. In: Beermann, D. and L. Hellan (eds.), *Multi-Verb Constructions*. Proceedings of TROSS Trondheim Summer School, 2003. (ръкопис)

Димитрова-Вълчанова и Декова 2009: Димитрова-Вълчанова, М. и Р. Декова. *За кодирането на лексикалната информация: ситуации и тяхната лексикализация в английски и български*. В: „Български език“, 2009, кн. 3, с. 84-96.

Ди Счуло и Слабакова 2002: Di Sciullo and Slabakova. *Quantification and Aspect*. In: Proceedings of the Perspectives on Aspect conference, UiL-OTS working papers, 2002. (ръкопис)

- Достал 1954: Dostal, A., *Studie o vidovem systému v staroslovenstine*, Praha, 1954.
- Жауцер 2009: Žaucer, R. A VP-Internal/Resultative Analysis of 4 ‘VP-External’ Uses of Slavic Verbal Prefixes. PhD thesis, University of Ottawa, 2009.
- Жауцер 2011: Žaucer, R. *The Syntax of Perdurative-Prefixed Vverbs (and the VP-Internal/VP-External Prefix Distinction)*. In: Ziková, M. and M. Dočekal (eds), *Slavic Languages in Formal Grammar*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011, pp. 339-355.
- Зварц Йоост 2005: Zwarts, J. *Prepositional aspect and the algebra of paths*. In: *Linguistics and Philosophy* 28: 739–779.
- Зуки 1999: Zucchi, A. *Incomplete Events, Intensionality and Imperfective Aspect*. In: *Natural Language Semantics* 7: 179-215.
- Иванова 1966: Иванова, К. Десемантизация на глаголните представки в съвременния български книжовен език, София, 1966.
- Иванова 1968: Иванова, К. *Върху взаимоотношението на глаголната префиксация и категорията преходност/непреходност в съвременния български книжовен език*. В: „Славистичен сборник“, София, БАН, 1968, с. 155–163.
- Иванова 1974: Иванова, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София, БАН, 1974.
- Иванчев 1970: Иванчев, Св. *Българските дистрибутивни глаголи във видово отношение*. В: „Известия на Института за български език“, кн. XIX, с. 105-112.
- Иванчев 1971: Иванчев, Св. *Проблеми на аспектуалността в славянските езици*. София, БАН, 1971.
- Иванчев 1974: Иванчев, Св. *Морфо-семантико-функционална теория глагольного вида в славянских языках и специфика болгарского языка*. В: *Linguistique Balkanique*, 1974, кн. 3, с. 23 – 34.
- Илиева и Коева 2001: Илиева, К. и Св. Коева. *Емпатия, изречение и текст*. В: „Българско езиковедие“, т. 2 – „Прагматика на текста“, София, Академично издателство „Проф. М. Дринов“, 2001, с. 83-159.
- Исаченко 1960: Исаченко, А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*. Морфология, ч. 2, Братислава, 1960.
- Истраткова 2004: Istratekova, V. *On Multiple Prefixation in Bulgarian*. In: *Nordlyd* 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 301-321.

Кенеди 2005: Kennedy, Ch. *Comparatives, Semantics of*. In: Allen, K. (ed.), *Lexical and Logical Semantics Section of the Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition*. Oxford: Elsevier, 2005.

Коева 1998а: Коева, Св. *Аргументна структура, тематични отношения и синтактична реализация на аргументите*. В: Димитрова, Ст. (ред.), „Езиково съзнание“, „Наука и изкуство“, София, 1998, с. 206-230.

Коева 1998б: Коева, Св. *Грамматичен речник на българския език. Описание на концепцията за организацията на лингвистичните данни*. В: „Български език“, 1998, кн. 6, с. 49-58. ISSN 0005-4283. ERIH

Коева 2004: Коева, Св. *Семантично и синтактично описание на българските диатези*. В: „Българско езиковедие“, т. 4 – „Когнитивна граматика на българския и френския език – описание и формализация“, Издателство на БАН, София, 2004, с. 182-231.

Коева 2005а: Коева, Св. *Синтактични трансформации*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 106-138. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Коева 2005б: Коева, Св. *Аргументи – семантични отношения и синтактична реализация*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 25–43. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Коева 2006: Коева, Св. *Синтактични редувания в български – диатези и алтернации*. В: „Български език“, кн. 4, 2006, с. 19–31

Коева 2007а: Koeva, Sv. *Bulgarian Alternations – Lexicon or Grammar?* In: *Southern Journal of Linguistics* 29: 77-106. ISSN 0730-6245 USA MLA.

Коева 2007б: Коева, Св. *Морфо-семантични релации в БулНет (лексикално-семантична мрежа на българския език)*. В: „Български език“, 2007, кн. 4, с. 36-59. ISSN 0005-4283 ERIH

Коева 2007в: Коева, Св. *БулНет (лексикално-семантична мрежа на българския език) – част от световната лексикално-семантична мрежа*. В: „Български език“, 2007, кн. 1, с. 34-50. ISSN 0005-4283. ERIH

Коева 2008а: Коева, Св. *Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език – концептуален модел*. В: Коева, Св. (съст.), „Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език“, София, 2008, с. 5-57. ISBN 978-954-9378-54-2.

- Коева 2008б: Коева, Sv. *Derivational and Morphosemantic Relations in Bulgarian Wordnet*. In: Intelligent Information Systems, XVI, pp. 359--369.
- Коева 2010: Коева, Св. *Българският ФреймНет 2010*, София, 2010, 146 с. ISBN: 978-954-779-125-1.
- Коева и др. 2008: Коева, Св. (съст.). *Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език*, София, 5-57, 2008. ISBN 978-954-9378-54-2
- Крейцър 2004: Kratzer, A. *Telicity and the Meaning of Objective Case*. In: Guéron, J. and J. Lecarme (eds.), *The Syntax of Time*. MIT Press, Cambridge, MA, 2004, pp. 389-424.
- Крифка 1992: Krifka, M. *Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution*. In: Sag, I. A. and A. Szabolcsi (eds.), *Lexical Matters*. Stanford: CSLI Publications, 1992, pp. 29–54.
- Крифка 1998: Krifka, M. *The Origins of Telicity*. In: Rothstein, S. (ed.), *Events and Grammar*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 1998, pp. 197-235.
- Куртева 2003а: Куртева, Т. *Значението интензивност и глаголната представка раз-*. Достъпна на интернет адрес: <http://www.belb.net/personal/kurteva/intenzivnost.htm>.
- Куртева 2003б: Куртева, Т. *Към производните значения на глаголната представка раз- в съвременния български език*. Достъпна на интернет адрес: <http://gardev.com/belb/personal/kurteva/raz3.htm>
- Куртева 2004: Куртева, Т. *Отново за семантиката на глаголната представка раз- в съвременния български език*. Достъпна на интернет адрес: <http://gardev.com/belb/personal/kurteva/raz2.htm>
- Куцаров 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*, ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2007.
- Лакова 1991: Лакова, М. *Местоименни и въпросителни изречения в съвременния български език*, Академично издателство „Марин Дринов“, София, 1991.
- Лакова 1999/2000: Лакова, М. *Някои извънморфологични особености на българските глаголи*. В: „Български език“, 1999/2000, кн. 4-5, с. 54–74.
- Лакова 2006: Лакова, М. *Семантика на изреченията с безлични глаголи за природни състояния в съвременния български език*. В: „Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев“, „Артграф“, София, 2006, с. 301 – 314.

- Ландман 1992: Landman, F. *The Progressive*. In: *Natural Language Semantics* 1: 1-32.
- Левин 1993: Levin, B. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1993.
- Левин 1999а: Levin, B. *Two Structures for Compositionally Derived Events*. In: *SALT 9*, Cornell Linguistics Circle Publications, Cornell University, Ithaca, NY, 1999, pp. 199–223. (ръкопис)
- Левин 1999б: Levin, B. *Objecthood: An Event Structure Perspective*. In: *CLS 35*, Part 1, pp. 223-247. (ръкопис)
- Левин 2005: *Semantic Prominence and Argument Realization V*. Handout, MIT, 2005.
- Левин 2006: Levin, B. *English Object Alternations: A Unified Account*, unpublished ms., Stanford University, Stanford, CA, 2006.
- Левин и Рапапорт 1986: Levin, B. and M. Rappaport. *The Formation of Adjectival Passives*. *Linguistic Inquiry* 17: 623-661.
- Л&РХ 1995 (Левин и Рапапорт Ховав 1995): Levin, B. And M. Rappaport Hovav. *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. MIT Press, Cambridge, MA, 1995.
- Л&РХ 1999 (Левин и Рапапорт Ховав 1999): Levin, B. and M. Rappaport Hovav. *Two Structures for Compositionally Derived Events*. In: *SALT 9*, pp. 199-223.
- Л&РХ 2005 (Левин и Рапапорт Ховав 2005): Levin and Rappaport Hovav. *Argument Realization*. Cambridge University Press, 2005.
- Лейкоф 1965: Lakoff, G. *On the Nature of Syntactic Irregularity*, Doctoral dissertation, Indiana University. (Published by Holt, Rinehard & Winston as *Irregularity in Syntax* (1970).
- Лейкоф 1987: Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the mind*. University of Chicago Press, Chicago, Ill, 1987.
- Лилов 1964: Лилов, М. *Семантичен развой на глаголната представка по- в съвременния българския език*. В: „Известия на института за български език“, X, 1964, с. 65–157.
- Маккоули 1968а: McCawley, J. D. *Lexical Insertion in a Transformational Grammar without Deep Structure*. In: *CLS 4*, pp. 71-80.
- Маккоули 1968б: McCawley, J. D. *The Role of Semantics in a Grammar*. In: Bach, E. and R. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. Holt, Rinehart, & Winston, New York, 1968, pp. 124-169.
- Маранц 1984: Marantz, A. *On the Nature of Grammatical relations*. MIT Press, Cambridge MA, 1984.

- Маслов 1956: Рецензия за A. Dostal *Studie o vidovem systemu v staroslovenstine*. В: „Вопросы языкознания“, 1956, кн. 3, с. 121.
- Маслов 1958: Маслов, Ю. С. *По въпроса за видовата дефективност (несъотносителност на глаголите от свършен и несвършен вид) в българския и в руския език*. В: „Български език“, 1958, кн. 6, с. 499—513.
- Маслов 1959: Маслов, Ю. С. *Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (Значение и употребление)*. В: „Вопросы грамматики болгарского литературного языка.“, Москва, 1959, с. 157-312.
- Маслов 1961: Маслов, Ю. С. *Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида*. В: „Исследования по славянскому языкознанию“, Москва, 1961.
- Маслов 1984: Маслов, Ю. С. *Очерки по аспектологии*, Издательство Ленинградского университета, Ленинград, 1984, 264 с.
- Монтегю 1970: Montague, R. *English as a Formal Language*. In: Bruno Visentini (ed.), *Linguaggi nella societa e nella tecnica*. Edizioni di Comunita, Milan, 1970.
- Монтегю 1973: Montague, R. *The Proper Treatment of Quantification in Ordinary English*. In: Richard Thomason (ed.), *Formal Philosophy: Selected Papers of Richard Montague*. Yale University Press, New Haven, CT, 1973.
- Несторова 2006: Несторова, П. *Семантични роли на подлога в съвременния българския книжовен език*. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“.
- Несторова 2008: Несторова, П. *Семантични и синтактични особености на предикати в българския език*, Пловдив, 2008, 176 с.
- Несторова 2011: Несторова, П. *Семантико-синтактични особености и аргументна структура на някои преходни и непреходни глаголи за движение в българския ФреймНет*. В: „Български език“, 2011, кн. 1, с. 18-30.
- Несторова и Декова 2011: Несторова, П. и Р. Декова. *Формално представяне на някои непреходни глаголи за движение в българския ФреймНет*. В: „Български език“, 2011, кн. 1, с. 31-43.
- Ницолова 1998: Ницолова, Р. *Мястото на лексиката и граматиката в Граматиката на ролята и референтността*. В „Славянска филология“, т. 22, Доклади за XII международен конгрес на славистите – Краков, София, Издателство „Анубис“, 1998, с. 7–24.

Ницолова 2001: Ницолова, Р. *Значение и граматични особености на сложните изречения с предикати за знание в българския език*. В: Коева, Св. (съст.), „Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис“, Издателство на Пловдивския университет, Пловдив, 2001, с. 174–192.

Ницолова 2005а: Ницолова, Р. *За формалното означаване на семантичните роли в българските конструкции с отглаголни съществителни*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 69-79. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Ницолова 2005б: Ницолова, Р. *За значението на предложните съчетания в българското изречение*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 141–152. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 2008.

Падучева 1986: Падучева, Е. В. (1986). *Семантика вида и точка отсчета*. В: „Известия АН СССР. Серия литературы и языка“, 45(5): 413–424.

Падучева 1998: Падучева, Е. *Опыт систематизации понятий и терминов русской аспектологии*. В: *Russian Linguistics* 22: 35-58.

Падучева 2009: Paducheva, E. *Telicity and Incremental Theme*. In: *Russian Linguistics* 33: 109–119.

Парти 2005а: Partee 2005. *Formal Semantics - Lectures*, RGGU Lecture 4.

Парти 2005б: Partee 2005. *Formal Semantics - Lectures*, RGGU Lecture 1.

Пашов 1999: Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив, „Хермес“, 1999.

Пенчев 1984: Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*, София, 1984

Пенчев 1990: Пенчев, Й. *Бележки върху значението на представките*. В: „Български език“, 1990, кн. 5, с. 437 – 439.

Пенчев 1993: Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*, Пловдив, 1993.

Петрова 2006: Петрова, Г. *Семантични роли на кратките дателни местоимения*. Бургас, 2006.

Петрова 2006: Петрова, Ив. *Събитийна структура и синтактично поведение на някои глаголи за движение*. В: „Български език“, 2006, кн. 4, с. 94-100.

Петрук 1996: Petruck, M. R. L. *Frame Semantics*. In: Verschueren, J., J.-O. Astman, J. Blommaert

and Ch. Bulcaen (eds.), *Handbook of Pragmatics*. Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 1996.

Пинкър 1989: Pinker, S. (1989) *Learnability and Cognition*. MIT Press, Cambridge, MA, 1989.

Пустейовски 1995: Pustejovsky, J. *The Generative Lexicon*. MIT Press, Cambridge, MA, 1995.

Радева 1991: Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език*, Университетско издателство, София, 1991.

Радфорд 1988: Radford, A. *Transformational Grammar – A First Course*. Cambridge University Press, UK, 1988.

Рамчанд 2004: Ramchand, G. *Time and the Event: The semantics of Russian Prefixes*. In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 323–361.

Рамчанд 2008: Ramchand, G. *Verb Meaning and the Lexicon: A First-Phase Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Рапапорт Ховав 2008: Rappaport Hovav, M. *Lexicalized Meaning and the Internal Temporal Structure of Events*. In: Rothstein, S. (ed.), *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (ръкопис)

РХ&Л 1998а (Рапапорт Ховав и Левин): Rappaport Hovav, M. and B. Levin. *Building Verb Meanings*. In: M. Butt and W. Geuder (eds.), *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*. CSLI Publications, Stanford, CA, 1998, pp. 97-134.

РХ&Л 1998б (Рапапорт Ховав и Левин): Rappaport Hovav, M. and B. Levin. *Morphology and Lexical Semantics*. In: A. Zwicky and A. Spencer (eds.), *Handbook of Morphology*, Blackwell, Oxford, 1998, 248-271.

РБЕ 1977-2002: *Речник на българския език*. Т. 1-13. Академично издателство „Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“, София.

Романова 2004: Romanova, E. *Superlexical vs. Lexical Prefixes*. In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 255–278.

Романова 2006: Romanova, E. *Constructing perfectivity in Russian*. Ph.D. dissertation, University of Tromsø, 2006.

Ротстайн 2001: Rothstein, S. *What are incremental themes?* In: G. Jaeger, A. Strigin, C. Wilder and N. Zhang (eds.), *Papers on Predicative Constructions*, ZAS Papers in Linguistics 22, 2001, pp. 139–157.

Ротстайн 2004: Rothstein, S. *Verb Classes and Aspectual Classification*. (Глава 1). In: Rothstein,

S., *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Blackwell: Oxford, 2004. (ръкопис)

Ротстайн 2008а: Rothstein, S. *Two Puzzles for a Theory of Lexical Aspect: Semelfactives and Degree Achievements*. In: Dölling, J., T. Heyde-Zybatow and M. Schäfer (eds.), *Event Structures in Linguistic Form and Interpretation*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008, pp. 175-198. (ръкопис)

Ротстайн 2008б: Rothstein, S. *Telicity, Atomicity and the Vendler Classification of Verbs*. In: Rothstein, S. (ed.), *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (ръкопис)

Рупенхофър и др. 2006: Rupenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, Ch. R. Johnson, J. Scheffczyk. *Framenet II. Extended Theory and Practice*. Available at <http://framenet.icsi.berkeley.edu/>.

Рупенхофър и др. 2010: Rupenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, Ch. R. Johnson, J. Scheffczyk. *Framenet II. Extended Theory and Practice*. Available at <http://framenet.icsi.berkeley.edu/>.

Свенониус 2004а: Svenonius, P. *Slavic Prefixes inside and outside VP*. In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 205–253.

Свенониус 2004б: Svenonius, P. *Russian Prefixes are Phrasal*. Ms., University of Tromsø. Available at <http://ling.auf.net/lingBuzz/000043>.

Слабакова 2005: Slabakova, R. *Perfective Prefixes: What They Are, What Flavors They Come In, and How They are Acquired?* In: Franks, S., F. Y. Gladney and M. Tasseva-Kurkchieva (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics 13: The South Carolina Meeting*, Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications, 2005, 324-341. (ръкопис)

Смит 1991: Smith, C. S. *The Parameter of Aspect*. *Studies in Linguistics and Philosophy*, vol. 43. Kluwer, Dordrecht, 1991.

Спенсър и Зарецкая 1998: Spencer, A., M. Zaretskaya. *Verb Prefixation in Russian as Lexical Subordination*. In: *Linguistics* 36: 1-39.

Станков 1968: Станков, В. *За темпоралната дефективност на някои вторични несвършени глаголи в СБЕ*. В: „Славистичен сборник“, София, 1968, с. 165-172.

Стоуъл 1981: Stowell, T. *Origins of Phrase Structure*. Doctoral dissertation, MIT, 1981.

Талми 2000. Talmy, L. *Towards a Cognitive Semantics II: Typology and Process in Concept Structuring*, MIT Press, Cambridge, MA, 2000.

- Тени 1992: Tenny, C. *Aspectual Interface Hypothesis*. In: Sag, I. and A. Szabolsci (eds.), *Lexical Matters*. Stanford: CSLI Publications, 1992, pp. 1-27.
- Тени 1994: Tenny, C. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*, Kluwer, Dordrecht. (Revision of Tenny 1987)
- Уилямс 1981: Williams, E. *Argument Structure and Morphology*. In: *Linguistic Review* 1: 81-114.
- Филип 1999: Filip, H. *Aspect, Eventuality Types and Noun Phrase Semantics*. Garland, New York/London, 1999.
- Филип 2000: Filip, H. *The Quantization Puzzle*. In: Pustejovsky, J. And C. Tenny (eds.), *Events as Grammatical Objects, from the Combined Perspectives of Lexical Semantics, Logical Semantics and Syntax*. Stanford: CSLI Press, 2000, pp. 3-60. (рљкопис)
- Филип 2004: Filip, H. *Prefixes and the Delimitation of Events*. In: *Journal of Slavic Linguistics* 11 (1): 55-101. (рљкопис)
- Филип 2005: Filip, H. *The Telicity Parameter Revisited*. In: *Semantics and Linguistic Theory (SALT) XIV*, Ithaca/N.Y.: CLC Publications, pp. 92-109. (рљкопис)
- Филип и Ротстайн 2006: Filip, H. and S. Rothstein. *Telicity as a Semantic Parameter*. In: Franks, S., H. Filip and M. Tasseva-Kurktchieva (eds.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics 14*, Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications, 2006. (рљкопис)
- Филип 2008: Filip, H. *Events and Maximalization: the Case of Telicity and Perfectivity*. In: Rothstein, S. (ed.), *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (рљкопис)
- Филмор 1968: Fillmore, Ch. J. *The Case for Case*. In: Bach, E. & R. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*. Holt, Rinehart, & Winston, New York, 1968, pp. 1-90.
- Филмор 1977: Fillmore, Ch. J. *The Case for Case Reopened*. In: P. Cole and J. Sadock (eds.), *Syntax and Semantics 8: Grammatical Relations*. New York: Academic Press, 1977, pp. 59-82.
- Филмор и Аткинс 1992: Fillmore, Ch. and B. T. S. Atkins. *Towards a Frame-Based Lexicon: the Semantics of RISK and its Neighbours*. In: Kittay, E. and A. Lehrer (eds.), *Frames, Fields and Contrasts: New Essays in Semantics and Lexical Organization*. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, pp. 75-102.
- Филмор и др. 2002: Fillmore, C. J., C. Baker and H. Sato. *Seeing Arguments through Transparent Structures*. In: Rodriguez, M. G. and C. P. S. Araujo (eds.), *Proceedings of LREC 2002*, pp. 787-791.

Фоли и Ван Валин 1984: Foley, W. A. and R.D. Van Valin, Jr. *Functional Syntax and Universal Grammar*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1984.

Халачева 1997/1998а: Халачева Св. *Производни глаголи за самоизява, образувани с префикс НА- в съвременния български език*. В: „Български език“, 1997/1998, кн. 2, с. 68-71.

Халачева 1997/1998б: Халачева Св. *За префиксалните значения при глаголите за звукова самоизява*. В: „Български език“, 1997/1998, кн. 5, с. 100-101.

Халачева 1999/2000: Халачева, Св. *За семантичната структура на префигурираните глаголи*. В: „Български език“, 1999/2000, кн. 6, с. 61–62.

Хегман 1994: Haegeman, L. *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford: Blackwell, 1994.

Хей, Кенеди и Левин 1999: Hay, J., Ch. Kennedy and B. Levin. *Scalar Structure Underlies Telicity in “Degree Achievements”*. In: Mathews, T. and D. Strolovitch (eds.), *SALT IX*, CLC Publications, Ithaca, 1999, pp. 127–144. (ръкопис)

Чакърова 1998: Чакърова, Кр. *За същността на вторичната имперфективация*. В: „Научни трудове на Пловдивския университет“, т. 36, кн. 1, 1998, с. 171–183. Достъпна на интернет адрес: (<http://www.belb.net/personal/chakurova/imperf.htm>)

Чаралозова 2009: Чаралозова, К. *Десемантизация на глаголните представки и отражението ѝ върху глаголната парадигма*. В: „Проблеми на граматичната система на българския език – глагол“. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2009, с. 139–182.